

Etelä-Pohjanmaan murre sota-ajan kirjeissä

Jenni Rintala
Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Suomen kielen tutkinto-ohjelma
Pro gradu -tutkielma
Tammikuu 2018

Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Suomen kielen tutkinto-ohjelma

RINTALA, JENNI: Etelä-Pohjanmaan murre sota-ajan kirjeissä
Pro gradu -tutkielma, 101 sivua

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, minkälaista kieltä eteläpohjalaiset kirjoittajat käyttävät sota-ajan kirjeissä. Tarkastelun kohteena ovat ennen kaikkea kirjeissä esiintyvät fonologiset, morfologiset sekä sanastolliset Etelä-Pohjanmaan murteen piirteet. Tutkimuksen lähtökohta on siinä, että kirje tekstilajina kuuluu kirjoitettuun kieleen, mutta se sisältää runsaasti myös puhutulle kielelle tyypillisiä ominaisuuksia. Koska kirjeessä puhuttu ja kirjoitettu kieli sekoittuvat, on oletettavaa, että eteläpohjalaisilla kirjoittajilla oma paikallismurre heijastuu myös kirjeissä käytettyyn kieleen.

Tutkimuksen aineisto on peräisin Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkistosta, jossa on tällä hetkellä noin 40 000 kirjeen kokoelma sota-aikaisia kirjeitä. Kirjeitä on kerätty arkistoon 1970-luvun puolivälistä alkaen, mutta aineiston hyödyntäminen on jäänyt vielä varsin vähäiseksi. Tämä tutkimus tuo osaltaan kansainvälisestäkin ainutlaatuista kokoelmaa parempaan tietoisuuteen, jotta sitä osattaisiin hyödyntää yhä enemmän. Tutkimuksen aineisto koostuu 103 kirjeestä, jotka ovat peräisin 31 kirjoittajalta 11 kirjekokoelmasta. Kaikkia aineiston kirjoittajia yhdistää heidän eteläpohjalaisuutensa.

Teoreettisesti tämä tutkimus sijoittuu kirjetutkimukseen, sosiolingvistiseen variaation-tutkimukseen sekä perinteiseen dialektologiaan. Etenkin fennistiikassa kirjetutkimus on ollut tähän asti vielä varsin vähäistä ja tutkimus on painottunut hieman vanhempaan aineistoon, joten siinä mielessä tämä tutkimus on urauurtava. Dialektologiassa Etelä-Pohjanmaan murretta on varsin kattavasti tutkittu, joten variaationtutkimuksen suhteen teoreettista taustaa löytyy enemmän. Metodina tutkimuksessa käytetään teoriaohjaavaa sisällönanalyysia.

Tutkimus osoittaa, että kirjeissä on paljon kielellistä variaatiota niin kokoelmien, kirjoittajien kuin kirjeidenkin välillä. Jopa kirjeensisäistä variaatiota on joissain tapauksissa havaittavissa. Toisilla kirjoittajilla murretta esiintyy enemmän ja toisilla vähemmän. Kieli kuitenkin tuntuu olevan tiedostettu resurssi, jolla voidaan esimerkiksi luoda läheisyyttä kirjekumppaniin tai ottaa etäisyyttä ympäröivään todellisuuteen.

Avainsanat: kirjetutkimus, Etelä-Pohjanmaan murre, sota-ajan kirjeet, variaationtutkimus

1 JOHDANTO	4
1.1 Työn taustaa	5
1.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	6
2 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA	9
2.1 Kirjetutkimus.....	9
2.1.1 Kirjetutkimus fennistiikassa.....	10
2.1.2 Kirje tekstilajina	12
2.2 Sosiolingvistinen variaationtutkimus	21
2.2.1 Puhutun ja kirjoitetun kielen suhde.....	22
2.2.2 Etelä-Pohjanmaan murre	25
3 AINEISTON ESITTELY JA METODIT	28
3.1 Sota-ajan kirjeet	28
3.2 Eteläpohjalaisten kirjoittajien kirjeet	34
3.3 Tutkimuksen metodit	39
4 ETELÄPOHJALAIKIRJEISSÄ KÄYTETTY KIELI	42
4.1 Taajaan esiintyvät piirteet	43
4.1.1 Yleiset puhutulle kielelle tyypilliset piirteet	43
4.1.2 Sanasto ja sanonnat	44
4.1.2.1 Substantiivit.....	46
4.1.2.2 Adjektiivit ja adverbit	50
4.1.2.3 Verbit.....	52
4.1.2.4 Sanonnat	54
4.2 Satunnaisesti esiintyvät piirteet.....	57
4.2.1 Jälkitavun <i>i</i> -loppuiset diftongit	58
4.2.2 Inessiivin päätteet.....	60
4.2.3 Vokaaliyhtymät <i>eA</i> ja <i>OA</i>	62

4.2.4 Yksivartaloisten <i>i</i> -loppuisten nominien monikon partitiivi	63
4.2.5 Yleiskielen <i>d</i> :n vastineet	66
4.2.6 Yleiskielen <i>ts</i> -konsonanttiyhtymän vastineet	73
4.2.7 Pääpainottoman tavun vokaalien välinen <i>h</i>	74
4.2.8 Monikon 1. ja 2. persoonan päätteet	77
4.3 Harvaan esiintyvät piirteet	78
4.3.1 Svaavokaali	79
4.3.2 Diftongien avartuminen	80
4.3.3 Verbivartalon <i>e</i> :n labiaalistumat	83
4.3.4 Komparatiivimuodot <i>paree, suuree, rikkahee</i>	83
4.3.5 Konsonanttiyhtymät <i>tk</i> ja <i>tp</i>	84
4.3.6 <i>k</i> :n heikon asteen vokaaliutunut edustus	85
4.3.7 MA-infinitiivin illatiivimuodot	86
4.3.8 Tavun- ja sananloppuinen <i>s</i>	87
4.3.9 Imperfektimuodot <i>uiin, voiin</i>	87
4.3.10 Muut harvaan tai ei ollenkaan esiintyvät piirteet	88
4.4 Yhteenveto	90
5 LOPUKSI	93
5.1 Kokoavia huomioita	93
5.2 Jatkotutkimusideat	96
LÄHTEET	98

1 JOHDANTO

Tiistaina 29 lokakuuta 1941 eräs kauhavalainen sotilas aloittaa kirjeensä kotiin siskolleen seuraavasti: *”Hei vaan taas! Pyyrän anteeksi etten oo ennen kiittäny paketista. Kyllä oli sopiva yllätys kun lauantaina taisteluharjoituksista tullessa menemmä sotapesään ja siältä esiteltiin mullen paketti. Olin jo pikkuhiljaa hautonu, että koska mä krävään villahousuja, mutta nyt mun ei tarttekaa. En oo malttanu vielä niitä vetää jalkoohini, meinaan nim. säästää ne sinne jonnekin. Kropsu oli kans suunnatoonta. Kiitosta vaan palio.”* (29.10.1941 SAK 290, Kper.) Teksti vaikuttaa tyypilliseltä sota-ajan kirjeen aloitukselta tervehdyksineen, pahoitteluneen ja kiitoksineen, mutta lukijan huomio kiinnittyy ennen kaikkea kirjoittajan käyttämään kieleen. Jo kirjeen aloituksesta huokuu kirjoittajan eteläpohjalaisuus. Toisaalla, 3. joulukuuta 1939, Ylistarosta kotoisin oleva sotilas aloittaa kirjeensä kotiin seuraavasti: *”Hyvä päivää! Terveiseni täältä, näinä jännityksen ja suurten tapahtumain päivänä. Jännitys on siis tavallaan lauennut, ja seisomme selväin tosiasiain edessä, jotka tulevat jokaiselta meistä jotain vaatimaan. Jokaisen on siis oltava hänelle kuuluvalla paikallaan ja täytettävä mahdollisimman kunniakaasti tehtävänsä, ja tulen pysymään periaatteessani edelleen näinä ennenkokemattomina aikoina.”* (3.12.1939 SAK 166, Kper.) Vaikka kirjoittaja on yhtä lailla kotoisin Etelä-Pohjanmaalta, ei sitä pelkästä kirjeen aloituksesta voisi samalla tavalla päätellä. Miksi toinen sotilas kirjoittaa omalla kotimurteellaan ja toinen kirjakielellä? Miten paljon enemmän kieli varioi, kun tarkastelussa on useampi kirjoittaja ja kirje?

Aina kun tarkastelemme meille uutta tekstiä, tapahtuu se vasten omia kielellisiä odotuksiamme, kokemuksiamme ja etukäteistietojamme, joiden kautta muodostamme tekstille myös tulkinnan. Edellä esitetyt katkelmat on helppo tulkita kirjeiden aloituksiksi niiden sisältämien kiteytyneiden formuloiden vuoksi. Vaikka formulat ja fraasit ovat kiteytyneitä, sallivat ne paljon kielellistä variaatiota, kuten edelläkin voidaan havaita. (Nordlund 2013: 109.) Yleensä kirje ei vaadi mitään tietynlaista kielellistä tyyliä, ellei kyseessä ole jollain tasolla virallinen kirjeenvaihto. Perheenjäsenten, ystävien tai muiden tuttavien välistä, henkilökohtaista kirjeenvaihtoa ei kahlitse kielioppisäännöt tai tietynlainen tyyli, vaan tärkeintä on, että vastaanottaja ymmärtää, mitä lähettäjällä on sanottavana. Siispä esimerkiksi sota-aikaisissa kirjeissä oman kotimurteen käyttö on mahdollista. Koska tyylin suhteen ei ole varsinaisia rajoituksia, onkin mielenkiintoista tarkastella, miten kieli varioi eri kirjoittajilla ja eri kirjeissä. Mitkä murrepiirteet ovat sellaisia, jotka sopivat kirjeeseen, ja mitä murteelle tyypillisiä piirteitä ei puolestaan ole kirjeissä käytetty? Vaikka nykylukija tulkitsee kirjeitä hyvin eri tavalla kuin alkuperäinen vastaanottaja, kertovat kirjeet lukijalleen tänäkin päivänä paljon. Mitä kirjeet kertovat kielen variaatiosta kielentutkijalle ja minkälaisia tulkintoja tutkija voi niistä tehdä?

1.1 Työn taustaa

Kimmo- ja inspiraation tälle tutkimukselle synnytti Tampereen yliopistossa kevätlukukaudella 2016 järjestetty suomen kielen erikoiskurssi ”Puhutun ja kirjoitetun kielen rajapinnassa: kirjoittajan murretaustan heijastuminen sota-ajan kirjeissä”. Kurssin tavoitteena oli tutustua Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjeiden kokoelmaan ja toteuttaa niiden pohjalta pienimuotoinen tutkimus siitä, miten kirjoittajat käyttävät aluemurrettaan kirjeissä. Kurssilla aineisto rajattiin koskemaan tamperelaisten kirjoittajien kirjeitä. Pienoistutkimuksen tuloksia esiteltiin kahdessa kielitieteellisessä konferenssissa, joista itse osallistuin Oulun Kielitieteen päiville yhdessä kurssin vetäjän, Liisa Mustanojan, kanssa.

Kurssi herätti mielenkiintoni ainutlaatuista kirjekokoelmaa kohtaan, ja päätin jatkaa kokoelman tutkimista samasta näkökulmasta toisenlaisella aineiston rajauksella. Päädyin valitsemaan tutkimuskohteekseni eteläpohjalaisten kirjoittajien kirjeet, sillä Etelä-Pohjanmaan murre kotimurteenani on hyvin lähellä sydäntäni. Vaikka kokoelman kirjeitä voisi tutkia hyvin monesta näkökulmasta, päädyin jatkamaan kurssilla käsiteltyä aihepiiriä, sillä siten pystyin hyödyntämään kurssilla saatuja perustietoja ja kanssaopiskelijoiden kanssa yhdessä rakennettua teoreettista taustaa aiheeseen.

Aiheen jatkamiseen kannustaa myös kirjekokoelman ainutlaatuisuus ja vielä vähäinen hyödyntäminen. Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjeiden kokoelmaa on kerätty jo 1970-luvun puolivälistä lähtien (ks. Suojanen 1984), mutta sen hyödyntäminen tutkimuskäytössä on jäänyt varsin pieneksi. Tällä tutkimuksella haluan ottaa osaa kirjekokoelman hyödyntämiseen ja esille tuomiseen, sillä merkittävä ja ainutlaatuinen kokoelma ansaitsee tulla useamman tutkijan ja opiskelijan tietoisuuteen. Monipuolinen kokoelma tarjoaa aineistoa lukuisiin erilaisiin tutkimusaiheisiin. Tutkimuksen ei suinkaan tarvitse rajoittua fennistiikkaan tai historiantutkimukseen, joka aineistoon on tarttunut kenties luontevimmin ja eniten, vaan se voi laajentua hyvinkin moneen alaan ja oppiaineeseen. Kielentutkimuksessakaan lähtökohdan ei tarvitse olla kielen variaatioon, dialektologiaan tai sosiolingvistiikkaan nojaava, vaan tutkimus voi kohdistua esimerkiksi syntaksiin, keskusteluntutkimukseen, sotasana- tai vaikkapa tekstintutkimukseen yleensä. Jo pelkästään oman tutkimusprosessini aikana aineistosta on noussut valtavasti uusia kysymyksiä, jotka ansaitsisivat vastauksia, mutta joita tässä työssä ei ole mahdollista käsitellä.

Tätä tutkimusta motivoi myös mahdollisuus päästä tutkimaan 1940-luvun tuntumassa eläneiden eteläpohjalaisten kieltä, sillä sitä ei ole tähän mennessä tutkittu ainakaan siitä näkökulmasta, josta tämä tutkimus aihetta lähestyy. Dialektologia, eli perinteinen murteentutkimus, on varsin perusteellisesti koluttu aihe fennistiikassa, mutta tutkimus on yleensä painottunut haastatteluaineistojen

kautta puhuttuun kieleen ja huomattavasti vanhempiin, yleensä 1800-luvun puolella syntyneisiin informantteihin ja heidän kieleensä. Uutta, vaihtoehtoista, näkökulmaa aiheeseen tuovat sekä nuorempi puhujasukupolvi että kirjoitetussa muodossa oleva aineisto, joka voi tuoda vastauksia esimerkiksi siihen, mitkä piirteet murteessa ovat hallitsevia ja toisaalta tiedostettuja myös maallikoiden keskuudessa. Vaikka informanttien suhteen on hypätty yksi, ellei kaksikin sukupolvea eteenpäin niistä puhujista, joita dialektologian uranuurtajat Martti Rapola ja Lauri Kettunen ovat tutkineet, on kirjeissä käytettyä kieltä kuitenkin mahdollista tarkastella vasten sitä, mitä eteläpohjalaisesta murteesta perinteisesti on sanottu ja mitä siitä on saatu selville, sillä kirjeiden kirjoittaminen sijoittuu ajankohtaan, jolloin aluemurteet eivät olleet vielä samalla tavalla sekoittuneet kuin nykyaikana.

Myös kirjetutkimukseen tämä tutkimus tuo ajallisesti uutta näkökulmaa, sillä tähänastinen fennistinen kirjetutkimus on pääosin painottunut 1800-luvun puolelle kansan kirjallistumisen aikaan (ks. esim. Nordlund 2013). Toisaalta tämän tutkimuksen voi nähdä jatkumona myös sille, miten historiantutkimuksen alalla vasta tällä vuosituhannella on alettua tutkia yksityisten ihmisten kirjeenvaihtoa ja pitää sitä yhtä lailla kiinnostavana ja varteenotettavana tutkimusaineistona kuin suurmiesten ja merkkihenkilöidenkin kirjeenvaihtoa (Nevala-Nurmi ym. 2015: 7).

1.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, minkälaisia puhutun kielen ja ennen kaikkea paikallismurteensa piirteitä eteläpohjalaiset kirjoittajat käyttävät sota-ajan kirjeissä. Tutkimus tarkastelee siis sitä, miten kirjoitetun kielen tekstilajissa, kirjeessä, käytetään kirjoitetun kielen rinnalla tai sijaan puhutulle kielelle ominaisia piirteitä ja miten puhuttu ja kirjoitettu kieli sekoittuvat keskenään kirjeissä. Tutkimuksessa otetaan huomioon sekä se, mitä eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisiä piirteitä aineistossa esiintyy, että se, mitä ei. Tämän lisäksi tutkimus myös tuottaa tietoa aineiston aikaisesta murteesta. Tutkimus on ennen kaikkea laadullinen, mutta osittain tarkastelussa ovat myös piirteiden yleisyys ja määrällinen esiintyminen sekä aineisto- että kirjoittajakohtaisesti. Pääpaino kuitenkin on siinä, minkälaista kieltä kirjoittajat yleensä kirjeissään käyttävät.

Murteen ja puhutun kielen piirteiden esiintymissä tarkastelussa on osittain myös se, minkälaisissa ympäristöissä piirteet esiintyvät ja toisaalta missä ne mahdollisesti jäävät uupumaan. Kirje tekstilajina antaa tietynlaiset, joskin melko joustavat, puitteet sekä kirjeiden sisällölle että rakenteelle, mutta tyylin suhteen rajoittavia tai määrittäviä tekijöitä ei varsinaisesti ole. Kaikki aineistoni kirjeet ovat henkilökohtaista, tavallisten ihmisten välistä, kirjeenvaihtoa, jolloin esimerkiksi virallisen tyylin

tavoittelun ei pitäisi olla kirjoittajilla päällimmäisenä kielenkäytön vaikuttajana. Tavoitteena on siis tarkastella mahdollista koko aineiston, pienempien kirjekokoelmien, kirjoittajakohtaista sekä yksittäisen kirjeen sisäistä kielellistä variaatiota.

Koska varsinaista pohjatutkimusta tästä tutkimusaiheesta ei ole, ja aineisto on ennestään käsittelemätön, on alkuun tarpeellista luoda jonkinlainen perusta aiheesta ennen syvempää luotaamista aihealueen kiinnostaviin yksityiskohtiin ja aineistosta nouseviin uusiin kysymyksiin. Koko kirjekoelma, mutta myös tämä rajattu eteläpohjalaisaineisto, tarjoavat valtavasti jatkotutkimusideoita, mutta ennen niihin syventymistä on välttämätöntä paneutua perusasioihin ja asettaa ne lähtökohdat, joista uusia tutkimuksia on mahdollista jatkaa. Siispä tämän perusteita kartoittavan tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. mitä puhutulle kielelle ja erityisesti eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisiä fonologisia, morfologisia ja sanaston tason piirteitä kirjoittajat kirjeissään käyttävät ja
2. millaisia funktioita murteen käytöllä voi olla?

Tamperelaisten kirjoittajien sota-ajan kirjeitä käsittelevän kurssin ja sitä kautta saadun etukäteistiedon ja teorian perusteella kykenen muodostamaan muutamia hypoteeseja siitä, minkälaisia eteläpohjalaisien kirjoittajien kirjeet voivat olla. Ensinnäkin on oletettavaa, että kirjeissä yleensäkin esiintyy murretta ja puhekielen piirteitä, joskin eri määrin eri kirjoittajilla. Todennäköistä myös on, että toiset piirteet esiintyvät taajempaan kuin toiset. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että tietyille piirteille on kirjeissä yleensä enemmän mahdollisia esiintymisympäristöjä kuin toisille. Eri piirteiden esiintymien runsauden vaihteluun vaikuttaa myös se, että toiset piirteet ovat sekä murteessa että yksittäisen kirjoittajan idiolektissa vahvempia kuin toiset. Uskoisin esimerkiksi, että eteläpohjalaisessa murteessa vahvasti esiintyvä *r* yleiskielen *d*:n vastineena esiintyy myös aineistossa taajaan niillä kirjoittajilla, jotka murretta kirjoituksessaan käyttävät.

Koska kirje myös materiaalisena objektina asettaa tietyt raamit sille, paljonko kirjeessä voidaan kertoa kuulumisia tai tapahtumien kulkuja, oletettavaa voisi olla, että sellaiset piirrevariantit, jotka ovat yleiskielistä vastinetta raskaampia tai pidempiä kirjoittaa, eivät esiinny yhtä runsaasti kuin sellaiset, joiden käyttö ei vie enempää tilaa kirjeestä. Kirjeissä, etenkin sota-aikaisissa, on toisinaan olennaista osata tiivistää sanottavansa, jotta rajalliselle määrälle kirjepaperia tai pienelle postikortille mahtuisi mahdollisimman paljon sisältöä. Esimerkiksi eteläpohjalaiseen murteeseen kuuluvat svaavokaali, jälkitavun vokaalien välissä säilynyt *h* ja tietyt vokaalien pidentymät tuovat kirjoitettuna sa-

noihin lisää kirjainmerkkejä. Sen sijaan sellaisten muotojen ja piirteiden, jotka lyhentävät kirjoitustasua, kuten loppuheitot, katomuodot ja esimerkiksi inessiivin päätteellä murteelle tyypillinen *-s*, voisi kuvitella olevan yleisemmin käytettyjä. Oletettavaa myös on, että mahdolliset murteen ja puhekielen piirteet eivät esiinny kirjeen kiteytyneissä rakenteissa kuten tervehdyksissä, aloituksissa ja lopetuksissa, sillä vakiintuneet rakenteet eivät salline samanlaista variaatiota kuin kirjeen varsinainen sisältö. Murretta ja puhekieltä puolestaan esiintyy enemmän kirjeen keskivaiheilla varsinaisessa kuulumisten vaihdossa ja kerronnassa, jota kirjeen rakenteet eivät samalla tavalla säätele.

2 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA

Teoreettisesti tämä tutkimus sijoittuu kirjetutkimukseen sekä sosiolingvistiseen variaationtutkimukseen ja perinteiseen dialektologiaan. Kirjetutkimuksen osalta tutkimus lainaa ajatuksia lingvistisen kirjetutkimuksen lisäksi myös historian tutkimuksen puolelta sekä aineiston iän että lingvistisen tutkimuksen vähyden vuoksi. Etenkin fennististä kirjetutkimusta on harjoitettu vielä varsin vähän. Alaluvussa 2.1 tarkastelen kirjetutkimusta sekä Suomesta ja maailmalta että kielen- ja historian tutkimuksen osalta. Käyn läpi muutamia tähän työhön erityisesti linkittyviä tutkimuksia sekä erittelen kirjettä ja sen erilaisia ominaisuuksia tekstilajina. Alaluvussa 2.2 käsittelen tutkimuksen linkittymistä sosiolingvistiseen variaationtutkimukseen sekä perinteiseen murteentutkimukseen. Erittelen tarkemmin puhutun ja kirjoitetun kielen suhdetta ja moninaisuutta sekä sitä, mitä dialektologiassa on sanottu Etelä-Pohjanmaan murteesta.

2.1 Kirjetutkimus

Kirje on monipuolinen dokumentti, joka tarjoaa mielenkiintoista tutkimusaineistoa eri tieteenaloille. Etenkin historian tutkimus on viime vuosina alkanut ammentaa kirjeistä yhä enemmän, kun asennoituminen kirjeisiin tutkimusaineistona on muuttunut. Aiemmin henkilökohtaisia kirjeitä, kuten sotajan kirjeitä, ei ole pidetty erityisen tärkeänä tai luotettavana lähteenä esimerkiksi sensuurin takia, mutta nykyään tilanne on toinen, kun tutkimuksessa on alettu kiinnostua myös yksilöllisistä kokemuksista sekä kulttuurisista ja sosiaalishistoriallisista näkökulmista. Henkilökohtaisten kirjeiden avulla voidaan laajentaa sitä tietämystä, jota historian tapahtumista on aiemmalla tutkimuksella saatu tietoon. Tavallisten ihmisten tuotosten tarkastelu tuo uutta perspektiiviä erityisesti kulttuurihistorian alalle. Historiantutkimuksessa kirjeitä voidaan lähestyä esimerkiksi tutkimalla niiden välittämiä mielialoja tai kokemuksia tietyinä erityisenä ajankohtana kuten sota-aikana tai vaikkapa sosiaalisia suhteita ja niiden kehittämistä kirjeen välityksellä. (Nevala-Nurmi ym. 2015: 7–9.)

Parhaillaan kirjetutkimus on monitieteistä, eikä tutkimuskysymys ole ratkaistavissa ainoastaan yhden tieteenalan teorioiden ja metodien avulla. Esimerkiksi lingvistinen kirjetutkimus harvoin on puhtaasti lingvististä ilman vaikutteita kirjallisuudentutkimuksesta, historian tutkimuksesta tai sosiologiasta. Lingvistiikassa sekä kirjallisuudentutkimuksessa kirjeitä on lähestytty esimerkiksi pohtimalla itse tekstilajia ja sen rajoja (Jolly & Stanley 2005), tutkimalla kielen historiallista muutosta

(Nevalainen & Tanskanen 2007) sekä tarkastelemalla kirjeen kirjoittamista diskursiivisena ja sosiaalisena käytäntönä ja siihen liittyviä kielellisiä ratkaisuja (Barton & Hall 2000). Erityisen lähelle tätä tutkimusta tulee kokoelmateos *Letter Writing and Language Change* (Auer ym. 2015), jonka tutkimusote on ennen kaikkea sosiolingvistinen ja kielen vaihtelua tarkasteleva. Teoksen artikkeleissa tutkitaan enimmäkseen henkilökohtaista kirjeenvaihtoa ja kohdistetaan huomio siihen, kuinka kirjeet antavat väylän tavallisten kansalaisten käyttämän kielen tarkasteluun. Teoksen artikkelit käsittelevät kirjeiden kautta esimerkiksi englannin kielen vaihtelua ja muutosta 1500- ja 1600-luvulla (Hernández-Campoy & Conde-Silvestre 2015), käsin kirjoitetun ja painetun kirjoituksen ja kielen tutkimuksen eroja (Fairman 2015), uudenseelanninenglannin homogeenisyyttä ja heterogeenisyyttä jälkikolonialistisena aikana (Hundt 2015), kirjurin vaikutusta kirjeiden kieleen ja vaihteluun (Bergs 2015), oppineisuuden ja harjoittelun vaikutusta tyyllilliseen variaatioon (Auer 2015), niin sanotun standardikielimuodon olemassaoloa ja muiden kielimuotojen vertaamista siihen (Allen 2015) sekä hyperkorrektiuksia ja murretta (Schreier 2015). Etenkin englannin kielen tutkimuksen suhteen kirjetutkimus on paljon pidemmälle vietyä kuin suomen kielen tutkimuksen suhteen, mutta englanninkielisten kirjeiden tutkimisessakin on edelleen työnsarkaa. Etenkin tavallisten ihmisten ja alemman luokan kirjoittamat kirjeet ansaitisivat huomattavasti aiempaa enemmän tutkimuksellista huomiota (Laitinen 2015: 185).

2.1.1 Kirjetutkimus fennistiikassa

Historiantutkimuksesta ja muusta lingvistiikasta poiketen fennistiikassa kirjetutkimus on jäänyt vielä vähäisemmäksi. Täysin uupumaan fennistiset kirjetutkimukset eivät kuitenkaan ole jääneet. Muun muassa Taru Nordlund on tutkinut 1800-luvun kansankirjoittajia ja heidän kirjeenkirjoittamiskäytäntöjään historiallisen sosiolingvistiikan näkökulmasta. Tarkastelussa Nordlundilla on kirjeiden kieliideologiset ulottuvuudet: kielelliset valinnat kertovat kirjoittajan tekstiinsä rakentamista identiteeteistä sekä yhteisöllisyyden luomisesta. Kirjoittajat ovat tietoisia kirjeiden konventioista ja formuloista, mutta Nordlund esittää, kuinka tekstilajin rajoitteiden sisällä kirjoittajat pystyvät kielellisillä valinnoillaan ja luovuudellaan rakentamaan identiteettiään kirjoittajana. (Nordlund 2013: 107.)

Nordlundin tutkimus liittyy oman tutkimukseni aiheeseen hyvin läheisesti, sillä tutkittavana on kirjeissä käytetyn kielen variaatio. Tutkimus poikkeaa omastani aineiston iän puolesta. Nordlundin tutkimat kirjeet sijoittuvat 1800-luvun alku- ja loppupuolelle, oman aineistoni kirjeet 1900-luvulle ja

lähemmäs vuosisadan puoliväliä. Yhtäläisiä aineistoista tekee se, että molemmissa kirjeet ovat peräisin kansankirjoittajilta. Nordlundin tutkimus kohdistuu talonpoikaisten kauppiaiden liikekirjeisiin sekä suomalaisten Amerikan-siirtolaisten kirjeisiin. Kaksi erityyppistä kirjekoelmaa osoittavat, että myös itseoppineet kansankirjoittajat lähettivät ja vastaanottivat monenlaisia kirjeitä samaan tapaan kuin sivistyneistö. Talonpoikaiskirjeet edustavat kirjeiden muodollisempaa ja virallisempaa puolta, ja siirtolaiskirjeet henkilökohtaisempaa ja intiimimpää. (Nordlund 2013: 112.) Näihin suhteutettuna oma aineistoni on lähempänä siirtolaiskirjeitä, sillä aineistossani ei ole yhtään virallista kirjettä, vaan kirjeet ovat intiimejä perheiden ja läheisten ihmisten toisilleen lähettämiä.

Kuten tuonnempana, luvussa 2.1.2, esitän, tietyissä kirjetyypeissä pyritään yleensä noudattamaan tietynlaista kielellistä tyyliä. Esimerkiksi Nordlundin aineistoissa talonpojat käyttävät tiettyjä kielellisiä muotoja tärkeisiin liiketoimintoihin liittyvässä vuorovaikutuksessa. Vaikka talonpojat olivat savolaisia, eivät he kirjoittaneet omalla savolaismurteellaan, vaan Ruotsin vallan ajalle tyypillisellä pipliakielellä. Erityisesti kirjeen alku- ja loppupuolella kielellinen valinta noudattaa standardikieltä. Nordlundin mukaan talonpoikien standardikielen mukaisen kielimuodon valintaa voidaan pitää tietoisena. Kirjeissä esiintyvät hyperkorrektit muodot kertovat myös talonpoikien kielellisistä valinnoista ja pyrkimyksestä tietynlaisen tyyliin. (Nordlund 2013: 118–199.)

Itseoppineiden kirjoittajien kielelliset valinnat kuvastavat puhutun ja kirjoitetun kielen resurssien luovaa käyttöä ja kirjoittajien kielitietoisuutta. Vaikka kirjoitus ei olisi kirjakielen oppien mukaista, kansankirjoittajien kielellinen kompetenssi tulee esille valinnoista ja kielen vaihtelusta. Nordlundin mukaan kirjeissä käytetty kielimuoto on arvokas tutkimuksen kohde, sillä se antaa kurkistusaukon suomen kielen kieliopilliseen merkityksenantoon. (Nordlund 2013: 138.) Näkisin, että kansankirjoittajat avaavat myös erityislaatuisen ikkunan tietyn ajan kielimuotoon ja kansan käyttämään kieleen yleensä.

Oman tutkimukseni lisäksi sota-ajan kirjeiden lingvististä tutkimusta on jatkettu Tampereen yliopistossa myös muiden opiskelijoiden toimesta. Keväällä 2017 järjestettiin Liisa Mustanojan johdolla artikkelipraktikum ”*Kirjeitä sodasta ja rakkaudesta*”, jossa opiskelijat kirjoittivat tutkimusartikkeleita, jotka lopulta koottiin yhdeksi kirjaksi. Lopputuloksena oli Liisa Mustanojan toimittama *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944* -teos, jossa artikkelien kirjoittajat avaavat erilaisia näkökulmia sota-ajan kirjeiden maailmaan. Marja-Riitta Mikkola tarkastelee artikkelissaan sitä, miten koti, uskonto ja isänmaa -eetos kiehtoutuu huoleen ja koti-ikävään sotilaiden ja heidän läheistensä välisessä kirjeenvaihdossa. Yksi Mikkolan käsittelemistä kirjekoelmista (SAK 087, Kper) sattuu olemaan sellainen, jonka kirjeistä useampia on myös tämän tutkimuksen aineistossa. Helmi Riihosella artikkelin keskiössä on miespuolisten ystävysten kirjeenvaihto ja ystävyysuhteen ylläpito kirjeitse. Marjo Pajusen artikkeli puolestaan

valottaa avioparin välisessä kirjeenvaihdossa tapahtuvaa riitelyä, jota negatiivissävytteisenä kommunikaationa voidaan pitää jopa jonkinlaisena tabuaiheena sota-aikaisessa kirjeenvaihdossa, jonka muuten oli tarkoitus olla mielialaa kohottavaa ja suhteita lujittavaa. Pajusen aiheelle päinvastaisena Sara Silén tarkastelee artikkelissaan sitä, miten parisuhdetta kehitettiin ja ylläpidettiin puolisoitten välisessä kirjeenvaihdossa. Keskiössä ovat ennen kaikkea seksuaalisuuteen liittyvät diskurssit. Merja Ponkala puolestaan käsittelee artikkelissaan toisistaan eronneiden vanhemman ja lapsen välistä kirjeenvaihtoa, jossa ikävöinti on suurta mutta piilotettua.

Vaikka Kansanperinteen arkiston ainutlaatuista kirjekokoelmaa tulisi hyödyntää tutkimuksessa yhä enenevässä määrin, ei se tarkoita suinkaan sitä, että kirjetutkimuksen tulisi rajoittua ainoastaan sota-ajan kirjeisiin. Myös toisenlainen kirjeaineisto voisi antaa uutta näkökulmaa fennistiseen kirjetutkimukseen. Kansanperinteen arkiston kokoelmassa kuitenkin etuna on sen helppo käytettävyys, vielä vähäinen hyödyntäminen ja merkittävä laajuus. Suuresta kokoelmasta on mahdollista rajata monenlaisia aineistoja eri lähtökohdista, eikä vaihtoehtojen rajallisuus tule kovin nopeasti vastaan.

2.1.2 Kirje tekstilajina

Tässä alaluvussa käsittelen sitä, millainen kirje on omana tekstilajinaan ja mitä ominaisuuksia kirjeeseen tekstilajina liitetään. Koska oman aineistoni dokumentit ovat hyvin prototyyppeisiä kirjeitä ja siten helppoja luokitella tekstilajiin kuuluvaksi, ei täydellinen syväluotaus tekstilajin määritelmään ole tässä tutkimuksessa kovin olennaista. Tärkeää on kuitenkin määritellä, mikä on tekstilaji ja mikä on kirje niin, että kirjeen mahdollisuudet ja rajoitukset tulevat selkeästi esille. Olennaista ei ole problematisoida ja kyseenalaistaa asiaa, sillä sota-ajan kirjeiden kirjelmäisyys ja kuuluminen tekstilajiin on ongelmaton. Aloitan tarkastelun tekstilajin määritelmästä ja etenen siitä kirjeen määritelmään.

Ensinnäkin on tärkeää pohtia sitä, onko kirje oma tekstilajinsa. Tekstilajien määrittelemiseen ei aina ole helppoa, eikä välttämättä tarpeellistakaan. Se, mihin tarkoitukseen tekstiä käytetään, määrittää sen, miten tarkkaan sen sijainti tekstilajien joukossa on määriteltävä. Tekstin määrittelemiseen tiettyyn lajiin vaikuttaa se, että tekstilajit eivät ole tarkkarajaisia, vaan rajat ovat limittäisiä ja häilyviä. Yhden tekstilajin sisällä voi olla paljon vaihtelua, ja teksteissä on aina vaikutteita muiden tekstilajien teksteistä. (Mäntynen ym. 2006: 11.) Kirjeen sisällä vaihtelu liittyy sekä sisältöön että rakenteeseen, ja niitä määrittävät esimerkiksi se, kenelle tai keille kirje on osoitettu, kuka tai ketkä sen ovat kirjoittaneet, mikä kirjeen tavoite on ja onko kirje julkinen vai enemmän henkilökohtainen.

Tekstilajin käsitteeseen liittyy myös olennaisesti tekstityypin käsite, jota käytetään sekä tekstilajin synonyymina että siitä irrallisena. Tekstityypin omana käsitteenään voi ymmärtää siten, että useita tekstilajeja voi kuvailla tietyn tekstityypin kautta, mutta tietty yksittäinen tekstilaji voi muodostua useammasta tekstityypistä. Tekstityypillä voidaan viitata myös koko tekstin kielellisiin ominaisuuksiin. Egon Werlich on hahmotellut viisi eri tekstityyppiä, joiden avulla tekstejä voidaan määrittää. Werlichin tekstityypit ovat deskriptiivinen eli kuvaileva, narratiivinen eli kertova, instruktiivinen eli ohjaileva, ekspositorinen eli erittelevä ja argumentoiva eli perusteleva. (Mäntynen ym. 2006: 36-37.) Esimerkiksi kirje tekstilajina voi olla jokaista näitä tekstityyppejä. Kirjeen tavoite ja sisältö määrittävät sitä, mitä tekstityyppejä kirje edustaa.

Näkisin, että tekstilajin eri määrittelytavat ja joustavuus mahdollistavat erilaisten kirjeiden määrittelyn myös omina tekstilajeinaan. Tekstejä ei tarvitse ajatella pelkkinä teksteinä, vaan tekstilajeja voi määrittää myös se, missä yhteydessä teksti esiintyy, ketkä sen lukevat ja tekevät, ja millaiseen tekstiverkkoon se kuuluu. Tekstilajin määritelmään kuuluu siten myös tilanteinen, sosiaalinen, historiallinen ja kulttuurinen konteksti (Mäntynen ym. 2006: 41). Näin ollen esimerkiksi sota-ajan kirjeet voisi mielestäni luokitella myös omaksi tekstilajikseen.

Tekstilajin ja tekstityypin lisäksi aihepiiriin käsitteisiin kuuluvat olennaisesti rekisterin ja tyylin käsitteet. Rekisterin voi ajatella lähentelevän tekstityypin käsitettä, jos tekstityypillä tarkoitetaan kieltä, jota tekstissä käytetään. Rekisterillä tarkoitetaan yleensä kielen tilanteista vaihtelua. Rekisterin rinnakkaiskäsite on murre, jonka voi käsittää sosiaalisena tai alueellisena. Rekisterin käsitettä voidaan käyttää myös laajempaan kattoterminä, jolloin rekisterin sisään voidaan sisällyttää useampia kielenkäytön tapoja. Rekisteristä voidaan käyttää myös termiä tyyli. Erilaisia rekistereitä ja tyyliä voidaan määrittellä joko tekstilajin mukaan tai sitten kielen muodollisuuden asteen mukaan. Kielitieteessä tyyli-sanaa käytetään kuvaamaan tekstilajien yksilöllistä vaihtelua. (Mäntynen 2006: 38-39.)

Kielen rekisterin ja tyylin tarkastelu puoltaa myös mielestäni sitä ajatusta, että erilaisia kirjeitä voi mieltää omiksi tekstilajeikseen. Sota-ajan kirjeitä ei yhdistä välttämättä samanlainen tyyli, mutta esimerkiksi julkisissa ja intiimeissä kirjeissä käytetään erilaista kielellistä tyyliä, joilla ne voidaan erottaa toisistaan ja näin ollen myös käsittää omiksi tekstilajeikseen.

Myös A.T. Bergs (2007: 27-34) puhuu kirjeen jaottelusta useampaan alalajiin. Hän tarkastelee sitä, miten pieniin osiin ja alalajeihin kirjeet voidaan pilkkoa. Alalajit eivät ole hänelle omia tekstilajejaan vaan tekstilajin sisäisiä kategorioita. Bergsinkään mukaan ei kuitenkaan ole epäilystä siitä, etteivätkö kirjeet muodostaisi selkeästi omaa tekstilajiaan kielen ulkoisten ja sisäisten ominaisuuksien perusteella. Kirjetyyppien lajittelu perustuu hänellä sosiaalipsykologisiin ja sosiopragmaattisiin tekijöihin, kuten puheakti- ja mukautumisteoriaan. Tietynlaiset kirjeet sisältävät enemmän tie-

tynlaisia puheakteja ja muokkaavat kirjoittajan kielellistä mukautumista ja erottautumista vastaanotajaan. Bergs myös esittää, että kirjoittajat käyttävät heidän yksilöllistä tyyllillistä vapauttaan saavuttaakseen tiettyjä kommunikatiivisia tavoitteita eri kirjetyypeissä. Kirjeenvaihdon osapuolet saattavat olla epätasa-arvoisessa suhteessa toisiinsa, ja kirjeenvaihdon voimakkaampi persoona voi käyttää enemmän omaa kielellistä tyyliään ja jättää konventioita ja muotoseikkoja vähemmälle.

Kirjeen määritelmään omana tekstilajinaan vaikuttaa vahvasti se, mistä lähtökohdista määritelmää tekee. Eri tieteenaloilla käsitykset ovat erilaisia, sillä kirjeisiin kohdistuvan tutkimuksenkin lähtökohdat ja intressit ovat erilaisia. Se, tutkitaanko kirjeissä niiden rakenteita, sisältöjä, funktioita vai jotain muuta, vaikuttaa kirjeiden sijoittamiseen tekstilajien joukossa. Esimerkiksi historian tutkimuksen puolella problematisointia on lähdetty tekemään vertaamalla kirjeitä muihin omaelämäkerrallisiin teksteihin kuten päiväkirjoihin. Myös kirjeiden totuudellisuutta on tarkasteltu kirjeitä määriteltäessä, sillä fiktion ja faktan raja on tärkeä ottaa huomioon, kun kyseessä on historiaa määrittävä tutkimus (Jolly & Stanley 2005: 93). Vaikka kirjeet ovat todellisten ihmisten kirjoittamia todellisessa maailmassa, ovat ne fiktiivisiä kielellisiä konstruktioita. Kirjeissä konstruoidaan kielellisesti kirjoittaja(t), ja lukijat(t), jotka edustavat todellisuutta ja todellisen maailman henkilöitä, mutta samalla kuitenkin eroavat heistä. Näin ollen Taru Nordlundin mukaan kirjeet ovat yhtä fiktiivisiä kuin esimerkiksi näytelmäkirjoitukset. (Nordlund 2013: 111.) Totuudellisuus ja sen arviointi liittyvät siis ennen kaikkea kirjeen sisältöön. Jos tarkastelussa on esimerkiksi kirjeen rakenne, ei totuudellisuus liity siihen muuta kuin sitä kautta, että rakenteet tekevät mahdolliseksi sanoa tai jättää sanomatta jotain, eli luoda sisältöä. Rakenteet vaikuttavat sisällön todellisuuden syntymiseen ja syntymättömyyteen. Rakenteita ei voi arvioida totuusarvon mukaan.

Vaikka tekstilajeille ei voida antaa tarkkoja rajoja, voidaan tekstilajien prototyyppisimpiä edustajia aina kuvata niin, että ne antavat jonkinlaista kuvaa tekstilajin edustajista. Esimerkiksi Liz Stanley (Jolly & Stanley 2005: 94–95), joka Margaretta Jollyn kanssa esittää kirjeiden olevan juuri tekstilajin muodostumisen rajalla, ehdottaa kirjeiden tekstilajia määritteleviksi ominaisuuksiksi ensinnäkin sen, että kirjeenvaihto on vastavuoroista toimintaa, jossa kirjoittajan ja lukijan roolit vaihtelevat. Tämä tuo kirjeiseen keskustelunomaisuutta ja relationaalisuutta, vaikka kirjeenvaihto ei olisi edes pitkäkestoista. Toiseksi Stanley määrittää tekstilajia kirje kirjeiden kirjoittamisen tarkoitushakuisuudella. Kirjeen kirjoittamisella on aina jokin tarkoitus, oli kyse minkälaisesta kirjeestä tahansa. Uhkauskirjeen tarkoitus on uhata toista henkilöä tai rakkauskirjeen osoittaa rakkautta. Tarkoitus voi olla myös pelkkä kuulumisten vaihto, tai esimerkiksi sota-aikana kirje ja sen vastaanottaminen itsessään voi olla merkki elossa olemisesta, vaikka sitä ei implisiittisesti olisi kirjeessä mainittukaan. Tämä tulee usein ilmi siitä, että kirjoittaja kirjeen lopulla toteaa, ettei hänellä varsinaisesti ollutkaan mitään asiaa, vaikka edeltävä osa kirjettä olisi pitkään (esimerkit 1–2):

- (1) *En mä nyt osaa muutakaan
kirjoittaa. Edestäpäin jo
kiitteän*

Aapo (9.4.1940 SAK 290, Kper)

- (2) *Mulla ei ole mitään
kirjoittamista jotta kai minä lopetan,
älä silti moiti vaika ei täs mitää
olekaa mutta niinkun sanoon jotta en
osaa kirjoittaa on tälläistä turha lä-
hettää mutta lähetän nyt kumminki.
No terve vain ja hauskaa syksyä.*

sotki Pentti (7.9.1941 SAK 36, Kper)

Kolmanneksi Stanley (Jolly & Stanley 2005: 94–95) määrittää kirje-tekstilajia kirjeiden kirjoittamisen kontekstisidonnaisuuden kautta. Kirjeet syntyvät tietyssä tilanteessa ja sisältävät viittauksia todelliseen elämään, eikä niitä voi tarkastella kontekstista irrallisina. Esimerkiksi oman aineistoni kirjeissä sota-aika on tärkein ja laajin konteksti, jonka puitteissa kirjeitä on luettava ja tulkittava. Määrittävä konteksti voi olla myös suppeampi, ja tietyissä tilanteissa konteksti ja kirjoittamistilanne saattavat olla niin vahvasti läsnä, että ne vaikuttavat jo kirjeen rakenteeseen. Esimerkiksi esimerkin 3 kirjoittaja, Eeva, jäsentää kirjettään omien kotitöidensä kautta, jotka vaikuttavat kirjeen kirjoittamisen aloittamiseen, keskeytymiseen ja jatkumiseen. Myös hyvän yön toivottaminen liittyy ennen kaikkea kirjoitushetken ajankohtaan, sillä yö ei välttämättä ole juuri silloin, kun vastaanottaja tai muu lukija kirjettä lukee:

- (3) *Ehkä nyt lopetan lähden panehen lehmiä navettaan ja
tekehen askarestani. Hei Hei jermuni sielä jossain
vain tuokioksi jätän sinut Eeva.
[sivu vaihtuu]
Hyvää iltaa vielä vähän sinulle kirjotan enminko
maltän sulkia pakettia ja kirjettä
[...]
Nyt täytyy mennä nukkumaan huomen aamulla*

*sangen varahin riihelle se onki kai viimeinen päivä
kun tarttee mennä
[...]*

Hyvää yötä sinua muistava Eeva. (10.10.1948 SAK 452, Kper)

Neljänneksi Stanleyyn (Jolly & Stanley 2005: 94–95) mukaan kirjeitä määrittää se, että niissä on aina jotain persoonallista ja persoonatonta, mikä johtuu kirjeiden vakiintuneista rakenteista ja konventioista. Tämän voi huomata omassa aineistossani esimerkiksi siitä, että vaikka jokainen kirje on sisällöltään ja tyyliltään erilainen ja yksilöllinen, on kirjeissä hyvin paljon samankaltaisuuksia. Monet, etenkin rintamalta lähetetyt kirjeet, alkavat tervehdyksellä, jatkuvat vuolailla kiitoksilla vastaanotusta kirjeestä ja erityisesti paketista, uuden paketin sisällön toiveilla, oman sijainnin, kuulumisten, ympäristön ja merkittävien tapahtumien kuvailulla, kotiväen ja muiden läheisten kuulumisten kyselyllä ja loppuvat hyvän voinnin toivotuksiin ja hyvästelyihin.

Vaikka kirje ei määriytkään kirjeeksi pelkästään sen rakenteiden ja sisältöjen kautta, ovat rakenteet ja sisällöt siinä määrin tärkeitä ominaispiirteitä, että niitä on syytä tarkemmin myös tässä tutkimuksessa eritellä. Etenkin rakenteelliset piirteet ovat pitkälti hyvin intuitiivisia ja itsestään selviä, mutta silti tärkeitä pikaiseen läpikäymiseen. Tärkeää on myös huomata, että rakenteet ja sisällöt toimivat aina yhdessä, jolloin esimerkiksi rakenteelliset ominaispiirteet rajoittavat ja mahdollistavat sisältöjä.

Kirjeiden rakenteellisiin ominaispiirteisiin voi ajatella kuuluvan kirjeen materiaalisuuden ja fyysisen olomuodon, joka osaltaan vaikuttaa siihen, mitä ja ennen kaikkea kuinka paljon kirjeessä voidaan esittää. Esimerkiksi postikortin voi ajatella olevan kirjeen kaltainen viestin välittäjä, mutta se on fyysisesti huomattavasti pienempi ja sitä ei ole samalla tavalla helppo jatkaa useammilla sivuilla kuin kirjettä. Kirjeen fyysiseen olemukseen liittyvät myös materiaalien laadut. Fyysisyyteen ja materiaalisuuteen kuuluu olennaisesti myös kirjeiden välittäminen, eli kysymykset siitä, miten kirjeitä on toimitettu eteenpäin, miten kuljetusvälineet ja postilaitos toimivat ja missä ajassa ne ovat siirtyneet lähettäjältä vastaanottajalle. (Lahtinen ym. 2011: 22-23.) Esimerkissä 4 voi havaita, miten kirjeen materiaalisuus, tässä tapauksessa kirjepaperin loppuminen, on vaikuttanut kirjeen lopettamiseen:

- (4) *Nyt paperi loppuu ettei
auta muu kuin sanoa: kirjoittamiin!*

Terveisin Kaino serkku. (15.10.1941 SAK 103, Kper)

Mutta mitä tämän tutkimuksen kannalta varsinaisesti tarkoitetaan kirjeen rakenteellisilla ominaispiirteillä, liittyy niinkin yksinkertaisiin asioihin kuin kirjeessä yleensä olevaan päivämäärään, tervehdykseen, tietynlaiseen aloitukseen ja tietynlaiseen lopetukseen. Rakenteet ovat kielellisiä konventioita, jotka luovat kirjeistä kommunikatiivisia tiloja. Vaikka kirjeissä on paljon kulttuurisesti rakentuneita ominaisuuksia ja ajallista ja kulttuurista vaihtelua, ovat monet rakenteet pysyneet aikojen saatossa ja kulttuureista toiseen hyvin samanlaisina. Esimerkiksi suomalainen kirjekulttuuri tuntuu edelleen jatkavan yhteistä eurooppalaista perinnettä, joka on lähtöisin 1100-luvun Italiasta. Kyseessä on *ars dictaminis*¹, joka on ohjeistus kirjeen rakentamisesta. Ohjeistus jakaantuu viiteen osaan: *salutatio* eli formulamainen tervehdys, *captatio benevolentiae* eli hyvän voinnin toivottaminen, *narratio* eli kuvaus kirjeen aiheesta, *petitio* tai *dispositio* eli pyyntö tai vaatimus ja *conclusio* eli formulamainen lopetus. (ks. esim. Nordlund 2013: 111–113.) Ohjeistuksen juuret ovat antiikissa, mutta kirjeenkirjoitusoppi eroaa antiikin opeista ja ihanteista, joissa tähdättiin vapaaseen puheeseen verrattavaan kirjoitustapaan (Lahtinen & Koskinen 2011: 88). Nämä kaikki viisi osaa ovat edelleen melko helposti tunnistettavissa nykypäivänkin kirjeistä, ainakin hieman sovelletusti. Tosin, vaikka yksi tai useampi osa puuttuisi, voi kirjeen luultavasti silti tulkita kirjeeksi. Mielenkiintoista olisi selvittää, miten paljon määritteleviä rakenteita kirjeestä voisi karsia, jotta kirje edelleen olisi tulkittavissa kirjeeksi.

Myös Kielitoimiston ohjepankki (<<http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/144>>) antaa nykypäivän kirjeenkirjoittajalle ohjeita oikeanlaisen tai ainakin hyvän kirjeen kirjoittamiseen. Kielitoimiston ohjepankin ohjeiden voi nähdä jatkumona *ars dictaminis* -ohjeistukselle sekä muille painetuille kirjeoppaille, jotka olivat hyvin suosittuja keskiajalta aina 1900-luvulle asti (Leino-Kaukiainen 2011: 213). Kielitoimiston ohjeistus on kuitenkin melko suppea verrattuna *ars dictaminis* -ohjeistukseen. Ohjepankissa otetaan kantaa ainoastaan kirjeen päiväykseen, aloitukseen ja lopetukseen, mikä toisaalta on hyvä osoitus siitä, etteivät rakenteet täydellisesti määritä kirjettä. Ohjeissa on myös huomioitu erot henkilökohtaisen ja virallisen kirjeen rakentamisen välillä sekä sähköpostiviestien samankaltaisuus kirjeiden kanssa. Sähköpostin ohella kirjeet liitetään nykypäivään vertaamalla niitä tekstiviesteihin, jotka edustavat arkisempaa viestintää. Ohjeistuksen suppeuden voi ehkä nähdä kasvaneena ymmärryksenä kirjeiden joustavuudesta sekä ihanteiden ja konventioiden muutoksesta.

Kirjeen rakenteet ja *ars dictaminis* ovat selkeästi havaittavissa myös oman aineistoni kirjeissä. Vain harvassa ovat ne kirjeet, joista puuttuu päiväys, tervehdys, hyvän voinnin toivotus tai tietynlainen lopetus. Ainuttakaan sellaista kirjettä ei ole, josta puuttuisivat nämä kaikki tai edes suurin osa.

---

¹ Tai *ars dictanti* = kirjeen kirjoittamisen taito (*ars dictaminis* = ohjeistus kirjeen kirjoittamiseen)

Vaikka kirjeitä on helppo määritellä rakenteiden perusteella, ohjaa formuloihin ja konventioihin perustuva erottelu helposti kehäpäätelmään. Kirje ei tekstilajina kuitenkaan määri pelkästään rakenteista käsin. Kirje fiktiivisenä tilana, joka mahdollistaa kommunikaation, määrää kirjeen rakenteita. Rakenteiden voi oikeastaan nähdä palvelevan niitä lukuisia funktioita, joita kirjeet toteuttavat, ja joiden kautta kommunikatiivinen tila syntyy. Kirje ei ole pelkästään kielellinen tuotos vaan myös kielellistä toimintaa. (Nordlund 2013: 137.)

Rakenteellisten ominaispiirteiden lisäksi kirjeistä voidaan eritellä myös niiden sisällöllisiä ominaispiirteitä. Kirjeen sisällölliset ominaispiirteet rakentuvat pitkälti sen mukaan, minkälainen kirje on kyseessä. Sisältö on myös rakennetta vaihtelevampaa, sillä sisällön tuottamiseen ei voida antaa samanlaisia ohjeistuksia kuin rakenteeseen. Sisältöä ja rakennetta ei tietenkään voi erottaa toisistaan täysin, sillä niiden yhteispeli rakentaa kirjeen kommunikatiivisuutta ja kirjettä tekstilajina. Vaikka sisältö vaihtelee kirjeittäin, voidaan siitä sanoa jotain yleispiirteitä.

Kirjeen sisältöön vaikuttaa ainakin niin sanottu kirjeen kirjoittamisen sopimus, jota historiantutkija Martyn Lyons käyttää Philippe Lejeuneen viitaten (Hagelstam 2011: 309 [Lyons 1999]). Sopimus vaikuttaa myös kirjeen rakenteeseen. Kirjeen kirjoittamisen sopimus tarkoittaa kirjeenvaihdon osapuolten välille syntyviä erilaisia tapoja ja käytänteitä, jotka ohjaavat kirjeenvaihtoa. Sopimuksen voi nähdä sääntöinä, jotka eivät ole ehdottomia tai yleisiä, mutta kuitenkin selkeitä molemmille osapuolille. Jokaisessa kirjeenvaihdossa on omat sääntönsä, jotka sisältävät molemminpuolisia odotuksia ja velvollisuuksia. Vaikka käsitteenä käytetään sopimusta, sitä ei tule nähdä sovittuna ja virallisena tai ääneen lausuttuna, vaan tiedostamattomana käytäntönä, jonka voi hahmottaa kunnolla vasta silloin, kun sopimusta rikotaan. (Hagelstam 2011: 309-310.)

Yksi yleinen ja useimpia kirjeenvaihtoja koskettava sääntö on lupaus kirjoittaa toiselle ja sitoutua ylläpitämään yhteyttä kirjeitse. Jatkuva kirjeenvaihto on toiselle merkki välittämisestä ja muistamisesta. Myös kirjeiden lähettämisen aikaväli on yksi sopimuksen kohta, jolla voi olla paljonkin merkitystä. Koska kirjeenvaihdon osapuolet voivat olla pitkienkin välimatkojen päässä toisistaan, ja ainoa merkki toisen olemassaolosta voi tapahtua kirjeen välityksellä, on tärkeää, että kirjeenvaihtoa pidetään yllä eivätkä aikavälit veny sovittua pidemmäksi. Esimerkiksi sota-aikana kirjeiden välityksellä oli tärkeää ilmaista omasta elossa olemisesta, vaikka varsinaista sanottavaa ei olisi ollutkaan. Kirjoittamisen tiheyteen liittyy olennaisesti kirjeiden rakenteeseen kuuluva päivämäärän merkitseminen, sillä sen perusteella pystytään arvioimaan kirjoitushetken kontekstia ja ajankulua lukuhetkeen nähden. (Hagelstam 2011: 310.)

Myös kirjeiden pituus on yksi osa kirjeiden kirjoittamisen sopimusta. Jos yksittäisen kirjeenvaihdon kirjeiden tavanomainen pituus muuttuu radikaalisti, herättää se varmasti huomiota. Se, miten pitkä kirje on, vaikuttaa tietysti olennaisesti sisältöön, sillä pituus mahdollistaa tai rajoittaa sanomisen

määrää. Kirjeen kirjoittamisen sopimukseen liittyy myös oletus siitä, että esimerkiksi kirjeessä esitettyihin kysymyksiin vastataan. (Hagelstam 2011: 310–314.) Näkisin, että yksi selkeä sisältöön vaikuttava sopimuksen kohta on se, että kun vastaanotetussa kirjeessä esitettyihin asioihin reagoidaan, lähettäjä myös saa varmuuden sille, että lähetetty kirje on tavoittanut vastaanottajan. Näin ollen kirjettä kirjoittava ei voi kertoa ainoastaan omista kuulumisistaan ja itse määrittää kirjeensä sisältöä, vaan toiselle osapuolelle on selkeästi osoitettava, että hänenkin sanomansa on tullut perille ja se on luettu ja käsitelty. Poikkeuksen tietysti tekevät yksittäiset kirjeet, esimerkiksi jotkin viranomaiskirjeet, joille ei välttämättä odoteta vastausta ollenkaan.

Kuten aiemmin esitin, kirjeen sisältöön vaikuttavat kirjeen tarkoitus ja se tavoite, johon kirjeen kirjoittamisella ja lähettämällä tähdätään. Vaikka kirjeen perinteisimpiä tavoitteita on helppo listata (esim. kuulumisten tai tapahtumien kertominen, toimintaohjeiden antaminen, erilaiset kehoitukset ja käskyt), voidaan kuitenkin todeta, että oikeastaan mitä tahansa voidaan laittaa kirjeen muotoon (Barton & Hall 2000: 1). Kirje tekstilajina itsessään ei siis määritä sisältöä, vaikka prototyyppisiä sisältöjä ja aiheita voidaan esittää.

Kirjeen sisältöön vaikuttaa aina myös se, kenelle kirje on osoitettu. Kirjeen yksi tärkeä ominaispiirre onkin se, että se on yleensä nimenomaisesti suunnattu jollekulle tai joillekuille. Vastaanottajia voi olla yksi tai useampia, mutta vastaanottajan eksplisiittinen määrittäminen erottaa kirjeen monesta muusta tekstistä, sillä muissa tekstilajeissa ei yleensä eksplikoida tiettyä vastaanottajaa. Vastaanottaja tulee esille sekä alun puhuttelussa tai osoitetiedoissa, mutta kirjoittaja myös konstruoi odotettua lukijaansa tekstiin (Barton & Hall 2000: 6).

Myös tieto tai oletamus mahdollisista muista kuin alun perin tarkoitettusta ja suunnatusta lukijasta voi vaikuttaa kirjeen sisältöön. Esimerkiksi kirjeiden ääneen lukeminen on ollut tiettyä aikana yleistä, jolloin kaikkein intiimeimpiä asioita ei kirjeisiin kirjoitettu. Myös sotasensuuri ja sen mahdollisuus ovat yksi esimerkki sisällön omaehtoisesta muokkaamisesta ja sanomisen rajoittamisesta. Tietoisuus ulkopuolisten ihmisten mahdollisuudesta avata kirjeitä ajoi sota-ajan kirjoittajia myös itsesensuuriin. Asioita, joita olisi kenties haluttu sanoa, jätettiin varmuuden vuoksi sanomatta. (Hagelstam 2011: 314–318.) Joidenkin asioiden suhteen oli parempi odottaa kasvokkaista tapaamista (esimerkki 5):

- (5) *Asia on se että minulla ei ole nyt mitään erikoista kerrottavana.
Missä olen nyt ja koko ajan että minä jätän
sen ison asian siksi kun pääsee koti oloihin.* (SAK 036, Kper)

Mielenkiintoinen ilmiö kirjeiden sisältöön liittyen on myös se, miten paljon ne sisältävät metatekstiä, eli puhetta kirjoittamisesta ja kirjeenvaihdosta. Kirjeen kirjoittaminen itsessään onkin merkittävä aihepiiri kirjeissä (Hagelstam 2011: 309). Usein kirjeen alussa kerrotaan, kuinka konkreettisesti tartutaan kynään ja aletaan raapustaa paperille kuulumisia, ja lopussa tavallista on kuvailla kirjeen kirjoittamisen lopettamista, sulkemista kirjekuoreen ja viemistä postiin, vaikka se ei siinä hetkessä vielä tapahtuisikaan. Kirjeissä ikään kuin rakennetaan kirjeen kirjoittamiseen ja lähettämiseen liittyviä tapahtumia yhdeksi kokonaisuudeksi alusta loppuun. Tämä tulee hyvin esille edempänä esillä olleessa esimerkissä (3), jossa konteksti tulee esille kirjeen kirjoittamisesta kirjoittamalla. Kirjoittamisesta kirjoittaminen voi liittyä myös siihen, että pahoitellaan omaa kirjoitustaidottomuutta tai kirjeiden runsaasta lähettämistiheyttä (esimerkit 6–7):

(6) *Kai*

*minä lopetan kun en minä osaa kerran kirjoittaa
mutta älä silti moiti vaika minä sulle sotkenki
en minä paljo muille kirjoitaka. (25.8.1940 SAK 36, Kper)*

(7) *Terveiset täältä jostain*

*läheltä sortavalaa Älkää nyt
moittiko vaikka minä niin
usein kirjoitan (15.8.1941 SAK 087, Kper)*

Kirjeen sisältöön vaikuttaa aina olennaisesti myös kirjeissä käytetty kieli. Kuten olen jo aiemmin esittänyt, tulee tärkein kielenkäytön ero esille henkilökohtaisia ja virallisia kirjeitä verratessa. Esimerkiksi kielitoimiston ohjepankki (<<http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/144>>) huomauttaa, että henkilökohtaisen kirjeen tyyli on päiväyksestä ja aloituksesta alkaen toisenlainen kuin esimerkiksi työasioissa lähetettävän, virallisen kirjeen tyyli. Myös lopetuksen kielelliseen tyyliin vaikuttaa virallisuuden ja intiimiyden aste. Virallisissa kirjeissä tyyli on muodollisempaa ja vähäeleisempää ja tärkeintä on viestin selkeys ja yksinkertaisuus. Henkilökohtaisissa kirjeissä tyyli ei ole yhtä rajattu, sillä tyyliä valittaessa riippuu osittain vastaanottajasta ja osittain lähettäjistä. Tärkeintä on, että kirjeen avulla rakennetulla kommunikatiivisella tilalla luodaan molempia tyydyttävä yhteisymmärrys. Tämä tarkoittaa sitä, että kirjeessä käytettävä kieli ja tyyli ovat sellaista, jota kirjeenvaihdon molemmat osapuolet ymmärtävät.

2.2 Sosiolingvistinen variaationtutkimus

Kirjehistorian tutkimuksessa on tärkeää tarkastella kirjeen kirjoittajan sosiaalisia taustoja. Kirjoittajan sukupuoli, ikä, kasvatus ja koulutus, sääty ja sekä kulttuurinen että alueellinen ympäristö vaikuttavat kirjeiden tyyliin, sisältöön ja kieleen. (Lahtinen ym. 2011: 16.) Samaan tapaan myös perinteinen sosiolingvistiikka tarkastelee kieltä suhteessa sosiaalisen ympäristöön ja kielenkäyttäjän taustamuuttujiin. Tässä tutkimuksessa en pysty paneutumaan kovin syvälle kirjoittajien taustoihin, sillä pelkkien kirjeiden perusteella ei yleensä ole mahdollista selvittää esimerkiksi kirjoittajan ikää, koulutushistoriaa, kulttuurista ympäristöä tai säätyä. Ainoastaan heikkoja arvauksia edellä mainituista taustamuuttujista voidaan antaa. Sen sijaan kirjoittajan kotipaikkakunnasta, eli alueellisesta ympäristöstä, saa kirjeiden, saatekirjeiden ja kokoelman luovuttajan perusteella melko tarkan tiedon, joten sitä voidaan pitää taustana, jota vasten kirjeiden kieltä tarkastellaan.

Koska taustamuuttujien merkitys tässä tutkimuksessa on vähäinen eikä tarkastelu kovin tarkasti keskity yksittäisiin kirjoittajiin, tapahtuu tutkimus ennen kaikkea makrotasolla, sillä mikrotason sosiolingvistista variaationtutkimusta on vaikea tehdä ilman tarkkoja taustamuuttujia kirjoittajista (Suojanen 1984: 20). Makrotason sosiolingvistiikan lisäksi tutkimus tulee lähelle perinteistä murteen-tutkimusta. Koska aineiston, eli kirjeiden, kirjoitusajankohta sijoittuu aikaan, jolloin perinteiset murrealueet eivät olleet vielä muuttoliikkeen ansiosta samalla tavalla sekoittuneet kuin nykyaikana, voi kirjeissä käytettyä kieltä hyvin peilata siihen, mitä dialektologiassa on perinteisesti eteläpohjalaisesta aluemurteesta sanottu.

Seuraavassa alaluvussa (2.1.1) käsittelen puhutun ja kirjoitetun kielen suhdetta, sillä se on olennainen osa tätä tutkimusta. Kirjeet ovat kirjoitettuja dokumentteja, mutta kommunikatiivisina tiloina ne sisältävät myös paljon puhutulle kielelle ominaisia piirteitä. Puhutun ja kirjoitetun kielen eroja tarkastellessani otan esimerkkejä sekä kirjeistä yleensä että oman aineistoni sota-aikaisista kirjeistä havainnollistamaan sitä, miten puhuttu ja kirjoitettu kieli sekoittuvat ja varioivat esimerkiksi tekstilajissa kirje.

Alaluvussa 2.2.2 käsittelen tarkemmin Etelä-Pohjanmaan murretta, sillä se on aineistoni kirjoittajia yhdistävä tekijä ja aineistoni rajaaja. Koska dialektologiassa aluemurteet on koluttu jo melko kattavasti läpi, ei tässä tutkimuksessa ole olennaista paneutua esimerkiksi murrealueen syntyhistoriaan. Sen sijaan käyn läpi murrealueeseen kuuluvat paikkakunnat sekä murteeseen kuuluvia tärkeimpiä fonologisia ja morfologisia piirteitä, joiden esiintymiä analysoin myös myöhemmin aineistostani.

2.2.1 Puhutun ja kirjoitetun kielen suhde

Kieltä tutkittaessa puheen ja kirjoituksen suhde on varsin perustavanlaatuisen aihe, josta on kirjoitettu ja sanottu paljon. Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni ei ole perehtyä erityisen syvälle kielen olemukseen, vaan valottaa hieman kirjoituksen ja puheen eroja, pohtia eri kielimuotojen, kuten kirjakielen, puhekielen, yleiskielen, slangin ja murteen, suhdetta toisiinsa ja puhuttuun ja kirjoitettuun kieleen, sekä sitä, miten ne ovat suhteutettavissa ja miten niiden käyttö vaihtelee tekstilajissa kirje. Vaikka kirje on konkreettinen, silmin havaittava ja luettava fyysinen esine ja näin ollen aukottomasti kirjoitettuun kieleen kuuluva, on sillä paljon puhutulle kielelle ominaisia piirteitä.

Puhuttua ja kirjoitettua kieltä voidaan tarkastella kahdesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin puhutun ja kirjoitetun kielen voidaan katsoa olevan toisistaan erillisiä kielen olomuotoja, joilla on sekä yhteisiä että erottavia ominaisuuksia. Olennaista on kuitenkin niiden asettaminen jatkumon eri ääripäihin toisilleen vastakkaisiksi. Toinen tapa on tarkastella kieltä yhtenä kokonaisuutena, jossa puhuttu ja kirjoitettu kieli ovat vain yksiä kokonaisuuden variantteja. Kieli koostuu siis eri muotojen, tyylien, merkitysten ja rakenteiden monisyisestä vaihtelusta, johon myös puhe ja kirjoitus kuuluvat. (Hiidenmaa 2003: 231.)

Puheen ja kirjoituksen välisen suhteen käsittely tuottaa ongelmia, koska kielimuotoja tarkasteleva käsitteistö ei ole erityisen vakiintunut. Puheen ja kirjoituksen erot ovat helpoimmin ymmärrettävissä silloin, kun kyse on ääniaalloista tai kirjoitusmerkeistä. Kieli on kirjoitettua silloin kun voimme lukea sen ja puhuttua silloin, kun voimme kuulla sen. Kun kyse on muodoista ja rakenteista, ero ei ole enää yhtä selkeä, eikä pelkkä kielen konkreettiseen havainnointiin liittyvä erottelu riitä. Entistä monimutkaisemmaksi tilanteen tekee se, että niin puhe kuin kirjoituskin voidaan jakaa vielä pienempiin osiin eri kielimuodoiksi, jotka eivät ole pelkästään joko puhutulle tai kirjoitetulle ominaisia. Näin ollen puhe ja kirjoitus myös risteävät monin tavoin. (Hiidenmaa 2003: 232–233.)

Puhuttu kieli voi olla yksinpuhelua, useamman henkilön välistä keskustelua, päällekkäistä tai vuorottelevaa ja täydentävää. Puhe voi olla murretta tai slangia, virallista tai julkista, ja intiimiä tai henkilökohtaista. Eri puhemuodoilla on paljon yhteisiä piirteitä, mutta erottavia lukemattomia. Kirjoitettu kieli voi yhtä lailla olla virallista lakitekstiä tai normitettua sanomalehtitekstiä, modernia puhekieltä mukailevaa nuorten kirjallisuutta, rentoa sosiaalisen median kieltä tai tieteellisiä ohjeistuksia noudattavaa tutkimuksen tekstiä. Näiden ominaisuuksien lisäksi puhuttua kieltä voidaan kirjoittaa kirjalliseen muotoon, esimerkiksi eduskunnassa tai kaupunginvaltuustossa, ja kirjoitettua kieltä voidaan lukea ääneen esimerkiksi saarnoina tai puheina. (Hiidenmaa 2003: 232.)

Puheeseen voidaan viitata esimerkiksi käsitteillä puhe, puhekieli, puhuttu kieli, yleispuhekieli, ei-kirjakielinen, murre tai slangi. Kirjakieli, kirjoitettu kieli ja kirjallinen kieli ovat puolestaan keinoja kuvata kirjoitusta. Yleiskielellä viitataan tavallisesti kirjoitettuun kieleen, mutta puhettakin voi tuottaa yleiskielellä. Käsitteiden joukko on siis laaja ja moninainen, ja jokaisella käsitteellä on hieman eri sävy. Osa käsitteistä viittaa kielen esitysmuotoon ja osa kielen rakenteisiin. (Hiidenmaa 2003: 233.)

Puheen ja kirjoituksen esitysmuotojen erot liittyvät tuottamisprosessin sekä ajallisuuden ja tilallisuuden erilaisuuteen. Puhe on yleensä nopeaa ja sen tuottamisen suunnittelu-aika on lyhyt. Tästä johtuen puhe sisältää usein suunnitteluilmauksia, kuten *niinku* ja *tota*, sekä korjauksia, kuten *eiku*, ja *tai siis*. Kirjoitus puolestaan on yleensä suunnitellumpaa ja sitä on helpompi korjailla ennen lopullisen tuloksen antamista. Kirjoitetussa kielessä tuottamisprosessin ja valmiin tuotoksen pystyy helposti erottamaan toisistaan, kun taas puheessa tuottaminen ja lopputulos ovat erottamattomasti yhtä. Olenainen ero on myös kummankin kielimuodon vastaanottamisessa; puheen sisällön kuulee yleensä vain kerran ja kirjoitetun tekstin voi lukea uudelleen, mikä ohjaa tulkintaa ja vastaanottajan reaktioita. Ajallisesti puhe tapahtuu yleensä tietyssä hetkessä (lukuun ottamatta tietysti esimerkiksi tallennettua puhetta) ja tietyssä tilassa, kun taas kirjoitus on helpompi siirtää eri aikaan ja paikkaan, joskin kirjoituskin on tulkittavissa eri tavalla eri kontekstissa. (Viinikka & Voutilainen 2013.)

Hyvänä esimerkkinä puheen ja kirjoituksen sekoittumisesta kirjeessä on juuri suunnittelemattomuus, joka, kuten edellä mainitsin, liittyy usein juuri puheeseen, kun taas kirjoitus on jäsenllympää ja suunnitellumpaa. Luvussa 3.1, jossa esittelen aineistoani ja sodanaikaisia kirjeitä tarkemmin, selvennän myös sota-aikana kirjeissä tapahtunutta sensuuria ja itsesensuuria sekä sitä, mistä kirjeissä sensuurin mukaan sai kirjoittaa. Luvussa 3.1 on esimerkki (12), joka havainnollistaa sitä, miten välillä kirjeisiin eksyi myös sellaista informaatiota, joka ei ollut sallittua. Esimerkiksi tappamisesta ja raaosta sotatoimista ei ollut suotavaa kirjoittaa, eivätkä sotilaat yleensä itse halunneetkaan paneutua näihin aiheisiin kotiväen kanssa. Esimerkissä 12 kuitenkin kirjoittaja kuvailee melko yksityiskohtaisesti sitä, miltä vastapuolen ruumiit näyttivät ja mitä he niille tekivät. Erikoiseksi tapauksen tekee vielä se, että tulkintani mukaan kirjeen vastaanottaja on nuori tyttö. Tavanomaisesti poikkeavan selityksen voi kuitenkin nähdä puheenomaisena suunnittelemattomuutena tai jonkinlaisena lipsahduksena, sillä raakaa kuvailujaksoa seuraa jonkinasteista katumusta osoittava tarkennus sekä toisaalta perustelu sille, miksi kirjoittaja kirjoitti, mitä kirjoitti (esimerkki 8). Mielenkiintoista on myös se, että jos kirjoittaja olisi kokenut niin sanotun lipsahduksensa liian vakavaksi, olisi hän voinut sutata tai pyyhkiä kirjoituksensa kokonaan. Toisaalta ehkä arvokasta kirjepaperia ei haluttu tuhjata omien sanomisten korjailuun:

(8) *Taisi tulla kirjoitettua sulle**vähä liika kamalaa täältä sodasta aiva vahingos**[sivu vaihtuu]**mutta ei nyt tullu muutakaan tälläkertaa mieleen**ja käskit kirjeessä puhua jotain mitä täällä tapahtuu (3.8.1941 SAK 103, Kper)*

Ajallisen ja tilallisen aspektin sekä tuottamisprosessiin liittyvien ominaisuuksien lisäksi puhetta ja kirjoitusta erottavat monet rakenteelliset erot. Kielimuotojen rakenteellisten erojen perusteella voisi puhua jopa kahdesta eri kieliopista. Erot selittyvät molempien kielimuotojen prototyyppien perusteella, eivätkä ne ole ehdottomia, mutta ne antavat kuvaa puheen ja kirjoituksen yleispiirteistä. Ensinnäkin puhe sisältää yleensä paljon pronomineja ja kirjoitus paljon substantiiveja. Puheessa käytetään enemmän rinnasteisuutta, kirjoituksessa alisteisuutta. Puheessa kuulee paljon toistoa ja se on usein väljä, kun taas kirjoitus muotoillaan yleensä informatiivisesti tiiviimmäksi. Lauserakenteet puheessa ovat usein lyhyitä ja yksinkertaista ja kirjoituksessa pitkiä ja monimutkaisia. Puhe on myös katkonaisempaa ja se sisältää keskeytyksiä ja uudelleenaloituksia, jolloin syntyy helposti lohkeamia ja limittäisrakenteita, joita kirjoituksesta harvoin havaitsee. Puhe jäsentyy keskustelupartikkeleiden avustuksella ja kirjoitus esimerkiksi välimerkein ja kappalejain. (Viinikka & Voutilainen 2013.)

Puheen ja kirjoituksen eroja on siis helppo esitellä prototyyppisten edustusten avulla, mutta kielimuotojen välinen raja hämärtyy, kun tarkastellaan sellaisia puheen ja kirjoituksen välimuotoja, joissa vuorovaikutuksen kanavat yhdistyvät. Miten yllä esitettyihin eroihin perustuvaan jaotteluun sijoittuvat esimerkiksi paperille kirjoitettu mutta puhuttuna tuotettavaksi tarkoitettu räp-lyriikka tai vaikkapa sanelukoneelle tuotettu kirjoitettavaksi tarkoitettu puhe? Tai onko jaottelun mukaan internetin chat-alustoille tai keskustelupalstoille kirjoitettu puhekielen omainen teksti lähempänä puhetta vai kirjoitusta? (Viinikka & Voutilainen 2013.)

Lienee mahdotonta sanoa, mihin kirje lajityyppinä voidaan tämän kaiken jaottelun keskelle sijoittaa, sillä kuten aiemmin on jo tullut ilmi, kirjeet eivät ole muodoltaan ja sisällöltään samanlaisia. Kuitenkin esimerkiksi henkilökohtaista ja julkista tai virallista kirjettä yleensä erottaa juuri niissä käytetty kielellinen tyyli ja kielen formaaliuden aste. Henkilökohtaisten ja intiimien kirjeiden on havaittu olevan epäformaalimpia ja tyyllillisesti lähempänä puhuttua kieltä. (Wood 2007: 48). Tyylin suhteen voisi siis ehkä esittää, että henkilökohtaiset kirjeet ovat lähempänä puhetta ja viralliset kirjeet lähempänä kirjoitusta, mutta kun otetaan huomioon myös esimerkiksi kirjeiden funktio kommunikation tilana, ei jaottelu ole enää yhtä yksinkertaista.

Tämän tutkimuksen kannalta tärkeintä on kuitenkin ymmärtää, että kirje sisältää elementtejä sekä puhutusta että kirjoitetusta kielestä. Näin ollen oman aineistoni kirjeissä esiintyvää murretta ja

puhekielisyyksiä ei saa ajatella virheinä tai huonona kielenkäyttönä, vaikka tässä tutkimuksessa kirjeissä käytettyä kieltä tarkastellaankin jossain määrin vasten niin sanottua standardikieltä tai yleis-kieltä. Kirjeissä käytetty kieli on ennemminkin yksi tapa monien joukossa kirjoittaa ja käyttää kieltä, ja sitä tapaa ohjaa luultavasti ja tietyissä tapauksissa jopa vahvasti kirjoittajan eteläpohjalaisuus. Vaikka tutkija voi pitää kirjeiden kieltä yhtenä mahdollisena ja siten myös täysin oikeana, voi kirjeiden kirjoittajilla itsellään olla jonkinlainen mielikuva siitä, miten kirjeitä tulisi kirjoittaa ja minkälainen tyyli on sopivaa, sillä kirje on tekstilajina kuitenkin melko säännelty, ja nämä säännöt ovat jokaisella aineiston kirjoittajalla hyvin hallussa. Tietynlaisen säännöstön tiedostaminen tulee kielellisesti esille esimerkiksi kirjeen aloitusten ja lopetusten muodollisuudesta ja murteettomuudesta sekä joissakin kirjeissä esiintyvistä hyperkorrekteista muodoista, jotka ovat osoitus siitä, että kielivalinnat ovat tiedostettuja ja kirjoittajalla on pyrkimys johonkin tiettyyn tyyliin.

2.2.2 Etelä-Pohjanmaan murre

Eteläpohjalainen murre kuuluu länsimurteisiin ja se on suomen murteista ja murrealueista yhtenäisin ja tarkkarajaisin. Murteen yhtenäisyys olikin vaikuttavana tekijänä aineistoni valintaan, sillä kirjeitä oli helpompi valita laajemmasta paikkakuntien ryppäästä. Paikkakuntien välisen variaation vähyys mahdollisti valinnan eri paikkakunnilta olevista kirjoittajista sekä laajemman aineiston. Paikkakuntien ja kirjoittajien valinnasta ja rajauksesta kerron tarkemmin luvussa 3.2.

Vaikka murrealue on suhteellisen yhtenäinen, on murrealueen etelä- ja pohjoisosien välillä kuitenkin joitakin eroja. Esimerkiksi avartuneita diftongeja tavataan ainoastaan murrealueen pohjoisosissa. Avartuneiden diftongien lisäksi eri osia erottaa se, onko svaavokaali edeltävän vai seuraavan vokaalin kaltainen. Etelämpänä svaavokaali mukailee edeltävää vokaalia ja pohjoisempana seuraavaa (Laurosela 1913: XVI–XVII).

Eteläpohjalaisen murrealueen kunnat ovat Alavus, Ilmajoki, Isojoki, Isokyrö, Karijoki, Kauhava, Kauhajoki, Kuortane, Kurikka, Laihia, Lapua, Seinäjoki ja Teuva. Ennen kuntaliitoksia itsenäisiä kuntia ovat olleet myös Alahärmä, Jalasjärvi, Jurva, Korttesjärvi, Nurmo, Peräseinäjoki, Vähäkyrö, Ylihärmä ja Ylistaro. (Laurosela 1913: XI–XII.)

Eteläpohjalaiseen murteeseen kuuluu paljon yleisesti länsimurteille tyypillisiä piirteitä, mutta myös monia ainoastaan sille ominaisia. Murre on omaleimainen ja maallikoidenkin keskuudessa helposti tunnistettava. Esimerkiksi Martti Rapolan (1961: 126–128) mukaan eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisiä fonologisia ja morfologisia piirteitä ovat:

- 1) yleiskielen *d*:n vastineena *r* (*tervehrys, meirän*)
- 2) konsonanttityhtymä *ts*:n vastineena vaihtelematon *tt* (*mettä : mettän*)
- 3) inessiivin päätteenä *s* ja eräissä pronomineissa ja omistusliitemuodoissa *hnA* (*vartios, mihinä, mielihnänsä*)
- 4) *k*:n heikon asteen vokaaliutunut edustus joissakin sanoissa (*jalaat MUTTA märiät*)
- 5) *tv-* ja *tj-*tapauksissa osittain *rv*, *rj* ja osittain *lv* (*larva, pariija, alventti*)
- 6) tavun- ja sananloppuinen *s* on muuttunut usein soinnillisessa ympäristössä *h*:ksi (*pääsny/päähny, viarah miäs*)
- 7) jälkitavun vokaalienvälinen *h* on säilynyt ja voi ilmetä myös sisäheittoisena (*tuttuhun pöytä-hän, samhan paikhan*)
- 8) jälkitavun *i*-loppuisen diftongin *i* assimiloituu alkukomponentin kanssa (*silloon tällöön*)
- 9) alkujaan *h*-loppuiset nominatiivit esiintyvät *s*-loppuisina (*hames, kärmes*)
- 10) alkujaan *k*-loppuiset nominatiivit esiintyvät *t*-loppuisina (*kastet, vaatet*)
- 11) svaavokaali (*olokapäälle, ilamapostis*)
- 12) vokaaliyhtymät *eA* ja *OA* ilmenevät muodossa *iA* ja *UA* (*komia, sanua*)
- 13) verbivartalon *e* labiaalistuu VA-partisiipin ja preesensin muodoissa (*lähtöövät, irvistelöö*)
- 14) labiaalistumia myös tietyissä sanoissa esimerkiksi *hakkoo* 'hakkuu', *perkoo* 'perkuu'
- 15) *-(m)mA* mon. 1. persoonan ja *-(t)tA* mon. 2. persoonan päätteenä (*tarkkailemma, meinaatta*)
- 16) MA-infinitiivin illatiivin sijasta käytetään muotoja *menehen* 'menemään', *olhon* 'olemaan'
- 17) erittäin vanhoillisina muotoina *tulluet* 'tulleet', *olluet* 'olleet', *tullusia* 'tulleet', *ollusia* 'olleita'

Lauri Kettusen murrekartaston (1981) mukaan listaan voi lisätä myös sananalkuiset kaksoiskonsonantit (*flikka, kropsu*), *tk*-konsonanttityhtymän ilmentyminen *kk*:na (*mikkä, viittikkö*) sekä *i*:n loppuheiton (*olis, selkis, yks*). Jussi Lauroselan äännehistoriallisen tutkimuksen (1913: XIV–XV) perusteella eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisiksi piirteiksi voi edellisten lisäksi lukea myös *näiin, uiin*, ja *voiin* tyyppiset imperfektimuodot, komparatiivimuodot *paree, suuree, rikkahee*, *f*-äänteen käytön sekä murrealueen pohjoispuolella diftongien avartumisen.

Eteläpohjalaismurteisiin kuuluu myös paljon omaleimaista murteellista sanastoa. Aineistoa analysoidessani tulkitsen sanastoa ja sanontoja parhaani mukaan Kerttu Karhun *Eheroon taharoon* (1998) ja *Ei lisä pahoota* (2003) -murre-sanakirjojen sekä verkossa saatavilla olevan *Suomen murteiden sanakirjan* (SMS) mukaan. Koska sanakirjat eivät ole koskaan täysin kattavia, käsittelem analyys-

sissäni myös joitakin sellaisia sanoja, jotka miellän murteeseen kuuluviksi, mutta joille ei löydy sanakirjoista vastinetta. Tätä käytäntöä perustelen sillä, että Etelä-Pohjanmaan murre on kotimurteeni, ja sitä kautta sanasto on minulle tuttua.

3 AINEISTON ESITTELY JA METODIT

Tässä luvussa esittelen aineistoni, sen keruuperiaatteet, aineiston keräämisessä ilmenneitä ongelmia ja niiden ratkaisuja sekä aineistoni analyysissä käyttämiäni menetelmiä. Luvussa 3.1 esittelen sota-ajan kirjeiden erityispiirteitä, kirjeenvaihdon ja kenttäpostin merkitystä sota-aikana, sotasensuuria ja sen vaikutusta kirjeiden sisältöön sekä Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkistoa ja sota-ajan kirjeiden kokoelmaa, josta oma aineistonikin on kerätty. Luvussa 3.2 paneudun tarkemmin oman aineistoni, eteläpohjalaisten kirjoittajien kirjeiden, erittelyyn ja aineiston keräämisen prosessiin. Luvussa 3.3 esittelen tarkemmin niitä metodisia keinoja ja välineitä, joilla aineistoani analysoin ja tarkastelen.

Viittaan aineistoni kirjeisiin niissä esiintyvällä päiväyksellä² sekä kirjekokoelman numerolla, joka on Kansanperinteen arkiston arkistointitunnuksen mukainen. Viittauksissa esiintyvä SAK tarkoittaa sota-ajan kirjeitä ja Kper Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkistoa. Vaikka aineisto on jo melko iäkäs, ovat kaikki kirjeiden kirjoittajien nimet sekä kirjeissä esiintyvät nimet muutettu peitenimiksi yksityisyyden suojaamiseksi, sillä kirjoittajien taustatiedot ja kirjeissä esiintyvät henkilöt eivät ole yleisesti Etelä-Pohjanmaan murteen käyttöä tarkastelevan tutkimuksen kannalta millään tavalla olennaisia.

3.1 Sota-ajan kirjeet

Tämän tutkimuksen aineisto on peräisin Tampereen Kansanperinteen arkistosta, jossa on tällä hetkellä noin 40 000 sota-ajan kirjeen kokoelma. Kokoelma on erityinen ja ainutlaatuinen, sillä se on Suomen mittakaavassa varsin laaja ja edustava. Kokoelmassa on kirjeitä sadoilta tai jopa tuhansilta eri kirjoittajilta niin kotoa kuin rintamalta talvi- ja jatkosodan ajalta. Arkiston kokoelma edustaa hyvin sota-ajan kirjoittamisen moninaisuutta ja erityislaatua. Koska sota-aikana kaikki kirjoittivat, löytyy kokoelmastakin kirjeitä nuorilta ja vanhoilta, naisilta ja miehiltä, lapsilta ja aikuisilta, lotilta, sotilailta, evakoilta ja kotiväeltä. Sotilaskirjoittajat edustavat armeijan lukuisia tehtäviä rivimiehistä upseereihin ja sotasankareista hevostmiehiin. (Taskinen 2015: 13).

---

² Kaikissa kirjeissä ei päiväystä ole, joten päiväyksettömiin kirjeisiin viittaan pelkällä kokoelman numerolla.

Kirjeitä sota-ajalta on kerätty Tampereen Kansanperinteen arkistoon vuodesta 1975 alkaen. Keruu on yhä voimassa, ja arkisto ottaa edelleen vastaan kirje- ja korttilahjoituksia, jotta tärkeää historiallista aineistoa saataisiin parhaan mukaan säilytettyä. (ks. Suojanen 1984.)

Tässä tutkimuksessa sota-ajan kirjeillä viitataan siihen kirjeenvaihtoon, jota Suomessa käytiin toisen maailmansodan aikana, eli talvisodan (30.11.1939–13.3.1940), jatkosodan (25.6.1941–19.9.1944) ja Lapin sodan (15.9.1944–27.4.1945) aikana. Omassa aineistossani kirjeitä on vuodesta 1939 vuoteen 1944. Kirjeenvaihdon laajuus Suomessa sodan aikana oli poikkeuksellista, koska rintamat olivat verrattain lähellä kotijoukkoja, jolloin kirjeiden kuljetus oli nopeampaa ja helpompaa. Suomessa järjestettiin erityinen kenttäpostilaitos, jonka toiminta aloitettiin jo ennen varsinaisen sodan alkamista. Ennen sotaa saatujen kokemusten perusteella toimintaa kehitettiin ja järjestettiin, ja jatkosodan aikana kenttäposti kasvoi varsin isoksi organisaatioksi. Kenttäpostitoiminnan merkitystä ja laajuutta tuki myös se, että postin lähettäminen kenttäpostin välityksellä oli maksutonta. Talvisodan aikana kenttäposti kulki 5–6 päivässä ja jatkosodan aikana parhaimmillaan jopa kahdessa päivässä. Kenttäpostin laajuutta kuvastaa hyvin myös lähetettyjen kirjeiden, postikorttien ja pakettien määrä. On esimerkiksi laskettu, että jatkosodan aikana kirjoitettiin jopa yli miljardi kirjettä. Kirjeitä kirjoitettiin sotien kaikissa vaiheissa, mutta erityisesti asemasodan rauhallisena aikana kenttäpostin toiminta vakiintui ja muodostui sujuvaksi ja säännölliseksi. Posti kulkeutui hyvin rintamalta kotiin ja toisinpäin. Vasta viimeisenä sotakesänä 1944 olojen ollessa erityisen kaoottiset kenttäpostin kulkeutuminen oli vaikeampaa ja lähes pysähdyksissä. (Taskinen 2015: 13, Hagelstam 2011: 306, Metsberg 2015: 30.)

Sodan poikkeusolot tekivät kirjeenvaihdosta rauhanaikaan ja tavalliseen arkielämään verraten varsin erilaista. Poikkeuksellista oli ensinnäkin se, että kaikki kansalaiset kirjoittivat, myös sellaiset, jotka eivät olleet kirjeenkirjoittamiseen tottuneet ja joilla kirjoitustaitokaan ei välttämättä ollut paras mahdollinen. Kirjeiden kirjoittamisella ja lähettämällä oli kuitenkin niin suuri merkitys sota-aikana, että kirjoittamaan tottumattomatkin tarttuivat kynään. Kirjeiden merkitys oli suuri, sillä niiden avulla pystyttiin välittämään tietoa tapahtumista, mutta myös hengissä ja turvassa olemisesta. Tiettyissä vaiheissa ja oloissa kirjeet olivat myös ainoa keino yhteydenpitoon perheen ja läheisten kanssa. Kirjeiden välityksellä ylläpidettiin ihmissuhteita ja esimerkiksi avioparit pystyivät luomaan suhteensa läheisyyttä, vaikka fyysinen välimatka ja ajallinen etäisyys olisivat muodostuneet ajansaatossa pitkiksi. Yleensä sota-aikana kirjeenvaihdon osapuolet olivat läheisiä toisilleen, esimerkiksi perheenjäseniä tai sukulaisia, mutta vieraampienkin ihmisten kanssa pidettiin kirjeitse yhteyttä. Kirjeenvaihtosuhteita syntyi tuntemattomienkin ihmisten välille ja kirjeenvaihtokumppaneita haettiin erilais-

ten lehti-ilmoitusten kautta, sillä kirjeen kirjoittaminen oli myös hyvää ajanvietettä erityisesti asemavaiheessa. Kirjeenvaihdon avulla voitiin seurustella, ja jopa avioliittoja solmittiin kirjeenvaihdon avulla. (Taskinen 2015: 15–17.)

Vaikka toisilleen tuntemattomatkin ihmiset loivat sota-aikana kirjeitse uusia ihmissuhteita, oli sota-aikaisen kirjekulttuurin ehdoton erityispiirre se, että kirjeenvaihto tapahtui hyvin läheisten ihmisten välillä. Rauhan aikana tavanomaisempaa oli, että kirjeitä lähetettiin kaukaisemmille ja siten myös etäisemmille sukulaisille ja ystäville. Kanssakäyminen kaukaisen sukulaisen kanssa poikkeaa tietysti hyvin paljon läheisen perheenjäsenen kanssa käydystä yhteydenpidosta, jolloin myös sota-aikaisten kirjeiden sisällöt olivat hyvin erilaisia. Sota-ajan kirjeissä korostuu arkisuus, jutustelu ja läheisyys, kun taas rauhan aikana kirjeenvaihto oli perinteisempää ja jossain määrin jäyhempää kokemusten ja tapahtumien kuvailua. (Taskinen 2015: 17.) Sota-ajan kirjeiden läheisyys ja arkisuus tekevätkin niistä kielentutkijalle mielenkiintoisen tutkimuskohteen, sillä kun kirjeistä karsiutuu kaikki ylimääräinen muodollisuus, tulee myös kielellinen variaatio ja rennompi kirjoitustyyli paremmin esille.

Omassa aineistossani kirjekumppanit ovat toisilleen entuudestaan tuttuja. Ihmissuhteet ovat kuitenkin hyvin erilaisia ja osapuolten läheisyyden aste vaihtelee. Aineistosta löytyy isiä, poikia ja tyttäriä, setiä ja tätejä, serkkuja, ystäviä ja tuttavuuksia. Myös omasta aineistostani löytyy yllä kuvatun kaltaista ihmissuhteen kehittymistä. Kokoelmassa SAK 452, josta olen aineistooni ottanut sekä kirjeenvaihdon alku- että loppupäähän kirjeitä, tulee hyvin esille se, miten kirjeiden välityksellä pystyttiin kehittämään kahden ihmisen välistä romanttista suhdetta ilman toisen fyysistä läsnäoloa. Näissä kirjeissä on myös mainintoja kirjeiden säilyttämisestä: naispuolinen kirjoittaja esittää, että kirjeitä olisi mukava säästää ja lukea myöhemmin yhdessä (esimerkki 9). Kirjeet ovat tässä tapauksessa muodostuneet äärimmäisen olennaiseksi suhteen kehittämisen ja ylläpitämisen välineeksi.

- (9) *Luin tuun kirjeeni jonka otin silloin sinun pöytä
laatikostasi, niitä olis kiva lukea yhdessä joskus
tuonnempana että lähetä minun kirjeeni sisällä tulehen
niitä vanhempia kirjeitä, joita et ole vielä polttanut
kyllä yhden kirjeen sisällä saa olla kolmekki arkkiä
eikä se vielä yli painoinen ole (25.12.1943 SAK 452, Kper)*

Pitkien sotavuosien aikana kirjeisiin mahtui sisällöllisesti hyvin vaihtelevia aiheita. Kirjeissä muodostuu mielenkiintoinen kontrasti arkisista askareista raportoinen ja suurten tunteiden ja traagisten kohtaloiden välille. Vaikka tunteista, sekä negatiivisista että positiivisista, puhuttiin, ja menetyksiä ja

menestyksiä jaettiin, olivat sota-ajan kirjeet pääpiirteittäin kuitenkin hyvin arkisia. Kirjeissä saatettiin esimerkiksi ohjeistaa kotiväkeä arkisten askareiden hoidossa, sillä miehet, jotka yleensä olivat hoitaneet muun muassa raha-asioita tai vaikkapa maatilaa raskaampia töitä, olivat rintamalla, ja miehille kuuluneet tehtävät siirtyivät kotona odottavien naisten vastuulle. Kirjeiden välityksellä osallistuttiin myös lastenkasvatukseen ja annettiin konkreettisia neuvoja, miten missäkin kotiolojen tilanteissa tuli toimia. Varsinaiset taisteluvaiheet olivat myös vain osa sota-aikaa ja elämä rintamallakin oli välillä hyvin arkista. Osa sotilaista ei myöskään ollut ollenkaan kosketuksissa sotatoimintaan. Ajoittaisesta arkisuudesta huolimatta sota-aikaa ei tietenkään silti voi verrata rauhanajan arkeen ja elämään. (Hagelstam 2011: 318, Taskinen 2015: 17, Hagelstam & Taskinen 2015: 47.)

Kirjeiden arkisuutta selittää myös sota-aikana vallalla ollut postisensuuri. Sensuurin toiminta tarkoitti käytännössä sitä, että kenttäpostilähetyksiä tarkastettiin pistokokein. Pistokokeita tehtiin talvisodan aikana n. 15–20 prosenttiin ja jatkosodan aikana n. neljään prosenttiin kirjeistä. Jos tarkastetuista kirjeistä löytyi jotain kiellettyä, ne mustattiin tai leikattiin pois. Kirjeiden lisäksi paketteja tarkastettiin, sillä rintamalle lähetettävistä tavaroista ja tarvikkeistakin oli annettu omat sääntönsä. Kotoa rintamalle lähetetyistä paketeista takavarikoitiin yleensä alkoholia ja rintamalta kotiin lähetetyistä valtiolle kuuluvaa omaisuutta, kuten alusvaatteita, joita lähetettiin kotiin pestäväksi. (Hagelstam 2011: 307, Metsberg 2015: 41.)

Sensuuritoiminta oli avointa: vaikka kirjeistä ei olisi tarvinnut poistaa mitään, vastaanottajalle välittyi aina tieto kirjeen tarkastuksesta, sillä se merkittiin kirjeeseen. Sensuurin tarkoituksena oli estää salaisten asioiden päätyminen väärin käsiin, havaita vakoilua sekä seurata kansan mielialoja. Avoimuus kosketti kuitenkin vain kielletyistä asioista puhumista; sensuurin mielialojen tarkkailutehtävä ei ollut julkista tietoa. Sensuurin kielletyiksi asettamia aiheita olivat joukko-osastojen sijaintipaikat, siirtymiset paikasta toiseen, kalusto ja vahvuudet, taistelutilanteiden selostaminen sekä komentajien nimet. Kirjeissä ei myöskään saanut käyttää muita sotilasarvoja kuin sotamies. *Kenttäpostiotpas (joukkoja varten)* oli sotilaille suunnattu teos kenttäpostin toiminnasta ja siitä, minkälaista sisältöä kirjeissä tulisi olla. (Hagelstam 2011: 307–308, Metsberg 2015: 3–40.)

Kiellettyjen asioiden lisäksi sotilaille annettiin myös erityisiä ohjeita siitä mitä kirjeisiin olisi hyvä kirjoittaa, ja erityisesti miten asiat tulisi esittää. Avainsana kirjoittamiseen oli asiallisuus. Kirjeissä ei ollut hyväksyttyä liioitella ja suurennella, sepittää valheellisia juttuja, vääristellä totuutta, rehennellä omilla rikkomuksilla, parjata toisia tai valittaa huonoista oloista rintamalla. Sotilaita muistutettiin siitä, että kotioloissa ei kaivata negatiivisia kuulumisia, sillä myös kotona asiat voivat olla huonosti ja elämä raskasta. (Metsberg 2015: 40.)

Varsinaisen sensuroinnin lisäksi toiminnalla tavoiteltiin myös pelotevaikutusta, joka syntyi juuri sensuuritoiminnan avoimuudesta. Sensuuria kuitenkin uhmattiin tarkoituksella ja kierrettiin monin tavoin, esimerkiksi lähettämällä kirjeitä siviilipostilla tai antamalla kirje lomalle lähtevän sotilaan mukaan. Kenttäpostin välityksellä lähetetyissä kirjeissä saatettiin käyttää kiertoilmauksia tai koodikieltä. (Metsberg 2015: 40–43, Taskinen 2015: 20.) Tällainen luova kielenkäyttö olisikin yksi mielenkiintoinen tutkimuksen aihe kielentutkijalle. Yleisimmin sensuuria uhmattiin kertomalla sijainneista, sillä usein rintamalla olleet halusivat kertoa olinpaikastaan läheisilleen. Sijaintitietojen kertominen liittyy mielestäni olennaisesti kirjeeseen tekstilajina siten, että kirjeisiin tyypillisesti muutenkin kirjataan kirjoitus- ja lähettämipaikka, vaikka sillä ei olisi vastaanottajalle edes merkitystä. Useissa sensuuria noudattavissa kirjeissä onkin paikaksi yleensä merkattu jokin abstrakti varsinaista informaatiota sisältämätön kohde, kuten *täällä jossain* tai *rintamalla*, koska paikan merkitseminen on kirjeisiin vahvasti kuuluva konventio.

Omasta aineistostanikin löytyy sensuurin kieltämää sisältöä. On mainintoja konkreettisista paikoista ja siirtymisistä ja kuvailuja taisteluista. Sensuurin tarkastamia kirjeitä aineistostani ei löydy. Sensuurista on kuitenkin puhetta kirjeissä. Eräskin kirjoittaja osoittaa ensimmäisessä kirjeessään kunnioitustaan sensuuritoimintaa kohtaan (esimerkki 10) ja toisessa pyytää kotiväkeä lähettämään useammin kirjeitä ja kertomaan enemmän kuulumisia muistuttaen, ettei sensuuria tarvitse kuitenkaan pelätä niin, että se rajoittaisi kirjeiden kirjoittamista ja lähettämistiheyttä (esimerkki 11):

(10) *En mä nyt muu*

[sivu vaihtuu]

*ta taas tieräkkään. Oikias
tansa kyllä tiärän, mutta ne
on sellasia asioita, että niistä
ei passaa jutella, ettei Sensuuri
suutu mulle. Kirjootan tu[a]n
Sensuurin suurella kirjaimella kun
nioitukseni osoituksena sitä elintä
kohtaan!* (21.11.1939 SAK 290, Kper)

(11) *Mikä siihen on syynä, että*

[sivu vaihtuu]

*en oo saanu [kotoa] kirjettä
joulun jälkeen ollenkaan? On-
ko sama vika kun tääläkin,*

*että ei joura kirjoittamaan
vai eikä oo asiaa? Pankaa
ny vaan aika useen lappo.
Ei pidä sensuuriakaan niin
palio peliätä, että kirjees ei oo
mitään asiaa. Yhtään niistä
kirjeestä joita ootta mulle lä-
hettäny ei ainakaan tähän
mennes oo vielä tarkastettu.
Kun se on tarkastettu niin se
on päästä auki. Kuinka on
mun lähettämien kirjeitten käy
ny. Onko niitä syynäty? (14.1.1940 SAK 290, Kper)*

Kirjeiden sisältöön ja sen arkisuuteen vaikutti sota-aikana sensuurin lisäksi myös kirjoittajien itsesensuuri ja niin sanottu strateginen hiljaisuus, mikä tarkoittaa sitä, että kirjoittajat päättivät itse olla kirjoittamatta tietyistä asioista. Asioista kertomatta jättämisellä haluttiin suojella sekä vastaanottajaa että kirjoittajaa itseään. Tiettyjen asioiden kertomisen pystyi olettaa huolestuttavan kotiväkeä, joten asiat jätettiin kertomatta. Itsesensuuri ja strateginen hiljaisuus liittyvät sensuurinkin tarkkailemiin mielialoihin sekä siihen, että monia tapahtumia oli yksinkertaisesti vaikea pukea sanoiksi. Sodan äärimmäiset julmuudet ja teot eivät kuuluneet kirjeisiin. Väkivallasta kirjoitettiin passiivissa tai käyttämällä epämääräistä subjektia kuten *me täällä, pojat siellä, ryssät*. Tappaminen oli tabu, josta ei kirjoitettu ainakaan suoraan. (Metsberg 2015: 40–41, Taskinen 2015: 20.)

Omasta aineistostani löytyy kuitenkin myös joitakin väkivaltaisia kirjoituksia, mutta hyvin vähän. Itsesensuuri oli vahvaa, mutta joitakin lipsahduksiakin saattoi tapahtua. Ilari Taskinen (2015: 55) perustelee näitä niin sanottuja lipsahduksia sillä, että toisinaan sotilaat saattoivat menettää kykynsä harkita sitä, mitä he kirjeisiin kirjoittivat, sillä poikkeukselliset kokemukset ja ahdistuneisuus saattoivat ottaa sotilaasta täysin vallan. Mutta kuten aiemmin mainitsin (luku 2.1.1), saattaa puheenomaisuus kirjoituksessa näyttäytyä kirjoituksen suunnittelemattomuutena ja tajunnanvirran tyyllisenä kerrontana. Suunnittelemattomuus ja puheenomaisuus saattavatkin olla yksi syy itsesensuurin unohutumiseen ja väkivaltaisten tapahtumien kirjoittamiseen. Esimerkiksi aiemmin esillä ollut esimerkkiä 8 (luvussa 2.2.1) edeltää melko tarkka kuvaus sotatoimista (esimerkki 12), mikä ei ole sotakirjeille aivan tyyppillistä. Erityisen huomionarvoista on se, että kirjeen vastaanottaja on nuori tyttö, jolle ei ehkä tavallisessa tilanteessa tulisi kerrottua vastaavanlaisia tarinoita:

(12) *Yhden rohkean Lapuan pojjan*

*kans minä kävin ryssän hyökkäysvaunulla, joka oli o-
malla tykillä ammuttu tuleen. Yritimme siitä pikakivää-
riä irti, mutta meille tuli kova kiirus sieltä omalle puo-
lelle, kun ryssä rupes mettästä niin kauhiasti ampumaan
ja yksi toinen hyökkäysvaununkin lähti tulemaan kohden
Ei meidän auttanut muu kun konttia ruispellon suo-
jas pakoön, kun mulla oli vain pistooli ja kaverilla ki-
vääri mukana. Ei ne vain osannu meitä kumpaakaan
Sinne vaunuun oli palanu 3 ryssää, että luurangot vain
enää oli penkiillä istumas. Minä vielä pökkäsin kepil-
lä nekin kumoon. (3.8.1941 SAK 103, Kper)*

Seuraavassa luvussa paneudun tarkemmin omaan aineistooni eli eteläpohjalaisten kirjoittajien kirjeisiin. Selvännän aineiston keräämisen liittyviä ongelmia, ratkaisuja ja valintoja, aineistoon ja sen käsitteeseen liittyviä merkintöjä sekä aineiston mahdollisuuksia ja rajoituksia.

3.2 Eteläpohjalaisten kirjoittajien kirjeet

Valitsin aineistoni rajaukseksi Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston kirjekokoelmasta eteläpohjalaisten kirjoittajien kirjeet. Valintani perustui ensinnäkin siihen, että Etelä-Pohjanmaan murre on oma kotimurteeni ja näin ollen sekä riittävän tuttu, että suuri mielenkiinnon kohteeni. Toiseksi valintaani vaikutti tutkimusryhmämme keräämä Tampere-aineisto; hämäläismurteissa ja eteläpohjalaisessa murteessa on tiettyjä samankaltaisuuksia, kuten niiden läntisyys, mikä voisi mahdollistaa esimerkiksi vertailun aineistojen välillä. Kolmanneksi valintaani vaikutti se, että eteläpohjalaisten kirjeitä ylipäättään löytyi kokoelmasta. Koska Kansanperinteen arkiston kirjekokoelmaa ei ole kerätty erityisin kriteerein, ei minulla ollut etukäteen varmuutta siitä, että valitsemani rajauksen mukaisia kirjeitä kokoelmasta löytyy. Sain kuitenkin onnekkana todeta, että eteläpohjalaisten kirjeitä löytyi siinä määrin, etten voinut edes ottaa jokaista niistä tarkasteluun.

Pyrkimyksenäni oli kerätä n. 100 kirjettä, sillä uskoin sen olevan riittävän kokoinen ja edustava aineisto tämän tutkimuksen tarkoituksiin. Tavoitteenani oli myös sisällyttää aineistoon kirjeitä mahdollisimman monelta, ellei jopa jokaiselta, Etelä-Pohjanmaan paikkakunnalta mahdollisimman hyvän pitäjäedustavuuden takaamiseksi. Kirjeiden yhteislukumäärän ja kattavan pitäjäedustuksen lisäksi en asettanut keruuvaiheessa aineistolle muita kriteerejä, sillä tutkimuksen laadun, eli perustan

luomisen, vuoksi kaikki kirjeet ovat tutkimuksellisesti yhtä arvokkaita ja informatiivisia. En siis rajannut kirjeitä esimerkiksi ainoastaan rintamalta kotiin lähetettyihin kirjeisiin.

Lopullinen aineistoni koostuu yhteensä 103 kirjeestä, jotka ovat 31 eri kirjoittajalta ja 11 eri kirjekokoelmasta. Kirjoittajat olen paikantanut Kauhavaan, Ylistaroon, Kauhajokeen, Jalasjärveen, Lapuaan, Karijokeen, Seinäjokeen ja Peräseinäjokeen. Paikkannuksen olen tehnyt kirjeissä olevien lähettämispaiikkojen ja osoitteiden, muiden alue- ja paikkamainintojen sekä kirjekokoelmien luovuttajien saatekirjeiden perusteella. Näin ollen kirjoittajien kotipaikkakunnista ei ole aivan täyttä varmuutta, saati asutushistoriasta, mutta aineistoa kerätessäni pyrin valitsemaan sellaisia kirjeitä ja kirjoittajia, joiden kotipaikkakunnasta voin olla mahdollisimman varma.

Kansanperinteen arkistolle luovutetut kirjeet on listattu arkiston tietokantaan kirjekokoelman luovuttajan mukaan. Tämä oli lähtökohta, josta lähdin eteläpohjalaisia kirjeitä keräämään. Aloitin haun listaamalla luvussa 2.2.2 esitetyt Etelä-Pohjanmaan murrealueeseen kuuluvat paikkakunnat ja hain kokoelmia näiden paikkakuntien nimillä. Tällä tavoin sain selville kyseisillä paikkakunnilla asuneet kokoelmien luovuttajat. Tämä oli ainoa keino päästä käsiksi mahdollisiin eteläpohjalaisten kirjoittamiin kirjeisiin, sillä itse kirjoittajien paikkakunnista ei ole mainintoja muualla kuin kirjeissä tai kokoelmien saatekirjeissä. Alkuperäinen tavoitteeni oli saada kerättyä muutama kirje jokaisesta murrealueen paikkakunnasta, mutta melko pian huomasin tavoitteen mahdottomaksi. Ensinnäkin jokaiselta paikkakunnalta ei ole luovutettu kirjeitä tai ainakaan niitä ei ole listattu tietokantaan. Toiseksi luovuttajan paikkakunta ja kokoelman kirjeiden kirjoittajien paikkakunta eivät aina täsmänneet.

Jokaisen murrealueen paikkakunnan käsittelyn sijaan listasin ylös kaikki ne paikkakunnat, joista tietokannasta löytyi merkintä. Jäljelle jäivät Alavus, Ilmajoki, Jalasjärvi, Karijoki, Karvia, Kauhava, Kauhajoki, Jurva, Lapua, Nurmo, Seinäjoki, Peräseinäjoki ja Ylistaro. Osasta paikkakunnista löytyi useampia kokoelmia ja osasta vain yksi. Näitä kokoelmia lähdin tarkastelemaan hyvin satunnaisessa järjestyksessä tavoitteenani edelleen saada aineistoa mahdollisimman monelta paikkakunnalta.

Kirjekokoelmat on numeroitu juoksevasti saapumisjärjestyksessä. Kokoelmat on arkistoitu kansioihin, joihin mahtuu kokoelman koosta riippuen yksi tai useampi kokoelma. Suurimmassa osassa kansioita kirjekokoelmia on useampia. Arkiston toimintaperiaatteisiin kuuluu, että tutkija tai muu materiaaleja käyttävä saa tarkasteltavaksi yhden kansion kerrallaan. Koska sain haltuuni kerralla yhden kansion, joka sisälsi usein useamman kokoelman, kävin jokaisen kansion kohdalla läpi kaikki sen sisältämät kokoelmat juuri siitä syystä, että vaikka kokoelmat olisi nimetty mille tahansa paikkakunnalle luovuttajan mukaan, oli mahdollista, että kokoelman varsinaiset kirjeet ja kirjoittajat voisivat olla kotoisin myös muilta paikkakunnilta. Tällä metodilla myös löysin yhden kokoelman (SAK 391), jonka luovuttaja ei ollut eteläpohjalainen vaan tyrvääläinen, mutta yksi kokoelman kirjoittajista

oli kotoisin Etelä-Pohjanmaalta, mikä tulee ilmi luovuttajan saatekirjeestä. Luovuttaja on ilmoittanut kyseisen kirjoittajan olevan ”jostain Etelä-Pohjanmaalta”, mutta tarkasta paikkakunnasta ei ole tietoa. Sisällytin kuitenkin kirjoittajan kaksi kirjettä aineistooni, sillä kirjoittaja oli varmuudella Etelä-Pohjanmaalta. Varmuuden asialle sain sekä saatekirjeestä että kirjeiden sisällöistä ja erityisesti kirjeissä käytetyistä eteläpohjalaisista murrepiirteistä.

Kirjeitä kerätessäni en vielä tutustunut juurikaan kirjeiden sisältöön ja kieleen, sillä en halunnut valikoida aineistooni ainoastaan niitä kirjeitä, joissa murrepiirteitä esiintyy. Tutustuin sisältöihin ainoastaan siinä määrin, että sain varmuuden sille, että kirjoittaja asui tai oli kotoisin Etelä-Pohjanmaalta. Esimerkiksi muutaman kirjeen kohdalla eteläpohjalaisuus ei tullut riittävän varmasti ilmi saatekirjeistä, osoitetiedoista tai kirjeen yläreunaan usein merkatusta kirjoittamishetken sijainnista. Epäselviä olivat erityisesti rintamalta kotiin lähetetyt kirjeet, joita ei tietenkään oltu paikannettu kotiseudulle. Myöskään pelkällä vastaanottajan osoitteella ei voinut saada varmuutta lähettäjän kotipaikkakunnasta, sillä vaikka ne usein täsmäsivät, ei sota-aikana ollut lainkaan tavatonta lähettää kirjeitä muuallekin kuin kotiin (ks. luku 3.1). Kirjeitä lukemalla kirjoittajan tausta tuli kuitenkin usein selville. Kirjeissä on mainintoja esimerkiksi kotipaikkakunnasta ja sen alueista, kun puhe on kotiväen asioista. Kirjeistä tulee myös yleensä ilmi, onko ne kirjoitettu kotiin vain muualle.

Paikkakunta- ja aluemainintojenkin jäädessä epäselväksi varmistin kirjoittajan eteläpohjalaisuuden arvioimalla karkeasti kirjoittajan kieltä. Jos kirjoittajalla oli jotain eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisiä piirteitä kirjeissään, pidin sitä varmimpana merkinä siitä, että kirjoittaja on kotoisin Etelä-Pohjanmaalta. Tällä tavalla toimin ainoastaan silloin, jos en muilla keinoin saanut varmuutta kirjoittajan kotipaikkakunnasta.

Kirjoittajan kotipaikkakuntaan liittyvien epävarmuuksien lisäksi materiaalia karsiutui pois aineistosta muistakin syistä. Monet arkistoon päätyneet kokoelmat sisältävät paljon muutakin kuin kirjeitä, esimerkiksi valokuvia, lehtileikkeitä ja postikortteja. Nämä kaikki muut kuin kirjeet jätin automaattisesti pois. Postikortit olisivat sinänsä voineet sopia aineistooni, sillä ne usein sisältävät samanlaista materiaalia sisällöllisesti kuin kirjeet. Mutta koska postikortit sisältävät määrällisesti huomattavasti vähemmän tekstiä ja sisältöä kuin kirjeet ja koska postikorttien ja kirjeiden rakenteellisetkin ominaisuudet ovat hieman toisistaan poikkeavia, jätin ne aineistosta kokonaan pois.

Karsin aineistostani ajan säästämisen vuoksi myös sellaisia kirjeitä, jotka olivat säilytyksessä tahriintuneita tai likaantuneita, sekä sellaisia, joissa käsiala oli erityisen epäselvää tai vaikealukuista. Tähän ratkaisuun päädyin siitä syystä, että kirjoitin itse jokaisesta kirjeestä kopion tietokoneelle. Kirjeitä ei saa viedä pois Kansanperinteen arkistosta ja niitä tulee muutenkin käsitellä äärimmäisellä varovaisuudella, sillä suurimmassa osassa kokoelmia kirjeet ovat alkuperäisiä. Vain muutama käsittelemääni kokoelmaan oli annettu valokopioita alkuperäisistä kirjeistä. Koska kirjeiden

tietokoneelle kirjoittamisen prosessi oli hyvin työläs, säästin aikaani karsimalla pois niitä muutamia kirjeitä, joissa käsiala oli äärimmäisen vaikealukuista. Tällä karsintaperiaatteella kirjeitä ei kuitenkaan karsiutunut kuin muutama.

Niiden kokoelmien kohdalla, joista otin useampia kirjeitä samalta kirjoittajalta, valikoin kirjeitä myös hieman satunnaisesti eri ajanjaksoilta. Tällä tavoin pyrin tuomaan aineistoon lisää vaihtelua, sillä oletin, että peräkkäiset kirjeet saattavat sisältää enemmän samoja aihepiirejä ja pidemmälle aikavälillä sisällöt ja sitä kautta myös kielenkäyttö voivat vaihdella enemmän. Tämän valikoinnin olisin voinut suorittaa systemaattisemmin kuin sen kerätessä tein, sillä monet kirjeet ovat myös täysin peräkkäisiä. Toisaalta peräkkäisyys ei ole ongelma, sillä useissa kirjeissä käsitellyt aihepiirit vaihtuvat peräkkäisyydestä huolimatta, ja usein peräkkäistenkin kirjeiden aikaväli venyi suhteellisen pitkäksi, jolloin uutta sisältöä oli helpompi tuottaa, kun uusia asioita oli tapahtunut.

Kirjeitä tietokoneelle kirjoittaessa jaottelin kirjeitä kirjoittajien ja kokoelmien mukaan ja merkitsin jokaisen kirjeen metatietoihin niiden kirjoittajan ja sen kokoelman, josta kirje on peräisin. Joidenkin kirjeiden kohdalla jouduin tekemään valintoja kirjoittajan merkinnästä, sillä ne eivät olleet aina täysin yksiselitteisiä. Kokoelmassa SAK166 on yksi kirje, jota ei ole allekirjoitettu eikä siihen ole merkitty lähettäjä. Kokoelman kaikki kirjeet on osoitettu samalle henkilölle, joka on yhtä kirjoittajaa lukuun ottamatta (”Äijä mies”) kaikkien lähettäjien sisko. Myös allekirjoittamaton kirje on osoitettu samaiselle siskolle, sillä se alkaa sanoin ”Sisko hyvä”. Tarkemman tarkastelun jälkeen päädyin sijoittamaan kyseisen kirjeen yhdelle veljeksistä. Päädyin tähän ratkaisuun, sillä käsiala ja kirjoitustyyli täsmäivät kirjeiden 24.12.1939 SAK 166, Kper ja 30.1.1940 SAK 166, Kper kirjoittajan käsialaan ja tyyliin. Kokoelman kaikissa kirjeissä keskustellaan myös kaikista veljeksistä ja heidän kuulumisistaan ja yhdessäkään kirjeessä ei mainita ketään, joka ei olisi itse kirjettä kirjoittanut. Vaikka kirjeen voi melko varmasti sijoittaa tämän erään kirjoittajan nimiin, ei kirjeen kirjoittajasta voi saada täyttä varmuutta. En kuitenkaan pidä tätä ongelmana tutkimustulosten suhteen, sillä yksi mahdollinen kirjoittaja lisää ei kumoa tutkimuksesta saatavaa yleiskuvaa eteläpohjalaisen murteen käytöstä sota-ajan kirjeissä.

Se, että Etelä-Pohjanmaan murre on kotimurteeni, auttoi mielestäni ehdottomasti kirjeiden käsittelyä ja tulkintaa. Kaikki aineistooni valikoituneet kirjeet olivat alkuperäisiä, käsinkirjoitettuja kirjeitä, joten puhtaaksikirjoitukselle antoivat omia haasteitaan erilaiset käsialat sekä osin jo kellastunut, mahdollisesti säilytyksessä likaantunut ja muutenkin aikaa nähnyt paperimateriaali. Etenkin rintamalta lähetetyissä kirjeissä voi myös havaita kirjoitusympäristön poikkeukselliset olosuhteet, kuten pimeyden ja ahtauden, sekä mahdollisen kirjoituksen katkonaisuuden tai kiireellisyyden. Koska useimmissa kirjeissä esiintyy paljon murteellisia ilmauksia sekoitettuna epäselvään käsialaan, oli kotimurteeni tuntemus valtaisa etu tiettyjä, erityisesti sanastoon liittyviä, tapauksia tulkittaessa.

Aikalaisten kirjeissä käyttämä ortografia tuotti suurimmat haasteet sekä oman aineistoni että Tampere-aineistomme kohdalla. Sen aikaisen kaunokirjoituksen kirjainkohtaiset merkintätavat eivät tunnu olleen riittävän erilaisia, sillä usein jäi puhtaaksikirjoittajan valtaan valita, mitä kirjaimia ja sen myötä myös sanoja kirjoittaja kirjeeseensä oli merkinnyt. Erityisen samankaltaisia molemmissa aineistoissa useimmilla kirjoittajilla olivat vokaaleista *a*, *o*, *e* ja paikoin myös *u*, sekä *ö* ja *ä*. Konsonanteista sekaannusta aiheuttavat *h*, *k* ja osittain myös *l*, *r* ja *n* ja osittain myös *m*, sekä *p* ja *j*. Murteen omakohtainen tuntemus voi tietyissä tapauksissa muodostua myös ongelmalliseksi, etenkin yhdistettynä murrepiirteitä tarkastelemaan näkökulmaan kirjeitä puhtaaksi kirjoittaessa. Tämän huomasiin kerätessäni omaa aineistoani, ja saman huomion teimme myös Tampere-aineistoa kerätessämme. Esimerkiksi Tampere-aineistoissa suuria ongelmia tuottivat avartuneet diftongit, tarkemmin ottaen tapauksissa *ie* ~ *iA* ja *uo* ~ *uA*. Hämmäläismurteissa diftongit tyypillisesti avartuvat, mikä mahdollisti puhtaaksikirjoittajan tulkintojen laaja-alaisuuden. Jos näkökulmana olisi ollut jokin muu murre, johon avartuneet diftongit eivät kuulu, olisi varmasti monet rajatapaukset merkitty automaattisesti avartumattomiksi. Tamperelaisen aineistomme kohdalla avartuneiden diftongien suurempi todennäköisyys ja mahdollisuus ajoivat varmasti tekemään myös murteellisuutta tukevia ratkaisuja. Myös omassa aineistossani avartuneet diftongit ja ortografinen samankaltaisuus aiheuttivat muutamia rajatapauksia ja tulkinnanvaraisia ratkaisuja (ks. luku 4.3.2). Tutkijan ja tässä tapauksessa puhtaaksikirjoittajan tekemiä valintoja ei kuitenkaan pidä nähdä virheinä, vaan valintoina, joilla voi olla vaikutusta saatuihin tuloksiin.

Myös omassa aineistossani etenkin vokaalien kirjoitusasun samankaltaisuus aiheutti toisinaan ongelmia. Ongelmatilanteissa pyrin tarkastelemaan kirjaimia ja merkkejä mahdollisimman tarkkaan ja vertailemaan vaikeasti tulkittavia tapauksia kirjoittajan muihin kirjaimiin sekä kysymään mielipiteitä muilta. Jos kirjaimen laatu ei tälläkään tavoin lopullisesti selvinnyt, merkitsin epävarmat tapaukset parhaan arvauksen mukaisesti hakasulkeisiin. Hakasulkeita käytin epävarmojen kohtien lisäksi omien merkintöjeni tai kommenttieni merkitsemiseen. Esimerkiksi hakasulkeisiin olen merkinnyt, kun sivu kirjeessä vaihtuu.

Vaikka kotimurteeni on minulle vanhemmankin sanaston osalta melko tuttu, löytyi aineistosta myös itselleni ennestään vieraita sanoja. Esimerkiksi *rookata*-verbi, Karhun (1998: 101) mukaan merkityksessä 'tavata' tai 'sattua', aiheutti kirjeitä kirjoittaessa tulkintavaikeuksia, sillä murreksena ei ollut itselleni ennestään tuttu, ja kyseistä sanaa käyttävän kirjoittajan monet kirjainmerkit, erityisesti vokaalit, ovat ulkoasultaan hyvin samankaltaisia. Koska sana ei ollut entuudestaan tuttu, en voinut tehdä valintoja kirjainten suhteen, sillä mikään ennakkotieto tai oletamus ei ajanut tulkintaani. Lau-seyhteydestä kykenin kuitenkin päättämään ulkoasultaan epäselvän sanan merkityksen (esimerkki

13). Koska eteläpohjalaisen murteessa, etenkin sanastossa, on paljon vaikutteita ruotsin kielestä, lähdin selvittämään verbien *tavata* (*joku*) ja *kohdata* ruotsinkielisiä vastineita, sillä en alkuun voinut etsiä sanaa murre-sanakirjastakaan sanan aloittavan kirjaimenkin ollessa epäselvä. Löysin ruotsinkielisen vastineen *råka* 'tavata', 'kohdata', 'sattua tapaamaan joku', josta pystyin päättelemään olevani oikeilla jäljillä. Ruotsinkielisen vastineen avulla löysin myös *Eheroon taharoon* -sanakirjasta *rookata*-verbin ja selvitin näin ollen kirjoitusasultaan tulkinnanvaraisen sanan todennäköisimmän muodon.

(13) *Eilen*

*olin neljännessä komppaniassa [kan]
linjalla ja [rookasin] sielä Heikkilän
Juttelimme kuu[--] ja se kehuu
tykkäävänsä [pahaa] kun [s]iälä pi
rethän koulua niin kovalla tou
hulla. Ei tätä kumminkaan pirä
koululla jutella! (21.11.1939 SAK 290, Kper)*

Myös *lähärettää*-verbi tuotti alkuun hieman ongelmia. Kokoelman SAK 290 27.7.1941 lähetetyssä kirjeessä käytetään kyseistä sanaa ”*Jos ei ne mee yhteen pakettiin niin lähärettää osan sitten [j]atsari[en] kans*”, ja tulkitsin kyseisen muodon alkuun *lähettää*-verbiksi ja siinä esiintyväksi svaavokaaliksi. Koska svaavokaali esiintyy yleensä eri paikoissa ääntyvien konsonanttien välissä (VISK: § 33), tulkitsin muodon alkuun svaavokaalin hyperdialektiseksi käytöksi, sillä *lähettää*-verbi ei ole svaavokaalille tyypillinen esiintymisympäristö. Muodon erikoisuus sai kuitenkin tarkistamaan asian vielä murre-sanakirjasta, josta löytyikin sana *lähärättää* merkityksessä *lähettää* (Karhu 1998: 70). Kyseessä ei siis ole svaavokaalin hyperdialektinen käyttö vaan sanaston ilmiö, vaikka kirjeen esiintymässä ja sanakirjan muodossa onkin yhden kirjainmerkin poikkeama.

3.3 Tutkimuksen metodit

Metodologisesti tämän tutkimuksen painopiste on enemmän laadullisen tutkimuksen puolella. Harvoin mikään tutkimus on puhtaasti pelkästään laadullista tai määrällistä, joten tässäkin tutkimuksessa käytetään elementtejä molemmista suuntauksista. Määrällisen tutkimuksen piirteitä työhön tuo se,

että tutkimuksessa käsitellään eri piirteiden variantteja ja niiden suhteita sekä kirjoittajakohtaisia lukumääriä karkeasti laskennallisilla menetelmin, jotta saadaan selville, missä määrin eteläpohjalaisen murteen ja puhekielen piirteitä aineistossani esiintyy. Syvempi paneutuminen tutkimusaiheeseen tapahtuu kuitenkin laadullisesti, sillä enemmän keskitytään siihen, minkälaisia piirteitä aineistossani ylipäättään esiintyy ja toisaalta minkälaisia ei, ja toisaalta siihen, miten eri piirrevariantit kirjeissä vaihtelevat. Pääpaino tutkimuksessa on ilmiön kuvaamisessa ja toiminnan ymmärtämisessä, kuten laadulliselle tutkimukselle tyypillistä on (Tuomi & Sarajärvi 2002: 87). Käyn aineistoani läpi useaan kertaan eri näkökulmista samalla piirteitä ja ilmiöitä keräten ja analysoiden, jotta saan mahdollisimman kattavan kuvan kirjeiden kielestä ja sisällöstä.

Metodini perustuvat teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin, joka on teorialähtöisen ja aineistolähtöisen analyysin välimaastossa (Tuomi & Sarajärvi 2002: 116). Perustelen valintaani sillä, että käytössäni ei ole varsinaista yhtä nimettävissä olevaa teoriaa, jonka mukaan tutkimustani tekisin. Teoreettisesti tutkimukseni sijoittuu kirjetutkimukseen, jota on tutkittu verraten vähän, sekä perinteiseen dialektologiaan ja osin sosiolingvistiikkaan, joilla puolestaan on melko pitkät tutkimusperinteet. Esimerkiksi aineistonkeruussa lähtökohtani on Etelä-Pohjanmaan murre, jonka avulla koko Kansanperinteen arkiston kirjekokoelmasta on rajattu pienempi kirjeiden joukko, josta tietyt kirjeet on valikoitu tutkimukseeni. Analyysiosiossa esittelen piirteitä, jotka poikkeavat kirjoitetusta kielestä ja kuuluvat puhekieleen. Ennen kaikkea tarkastelen eteläpohjalaiseen murteeseen kuuluvia piirteitä, sillä oletettavaa on, että eteläpohjalaisilla kirjoittajilla kirjeiden puhekielisyydet liittyvät paikallismurteeseen. Tarkastelun lähtökohtana ovat kirjallisuudessa mainitut Etelä-Pohjanmaan murteelle tyypilliset piirteet (esim. Rapola 1961 ja Kettunen 1981). En tarkastele pelkästään aineistolähtöisesti niitä piirteitä, joita aineistosta löytyy, vaan tarkastelen järjestelmällisesti kirjallisuudessa murteelle tyypilliseksi määriteltyjä piirteitä, siis myös niitä, joita aineistoista ei löydy. Analyysiani ohjaa myös se, mitä kirjeistä tekstilajina on kirjallisuudessa sanottu, sillä kirjeet rakenteineen, konventioineen ja formuloineen toisaalta mahdollistavat ja toisaalta rajoittavat sitä, minkälaista kieltä kirjeissä käytetään.

Vaikka M.K. Suojasen (1984: 5) mukaan Kansanperinteen arkiston kokoelman kirjeitä voi pitää ajallisesti ja sisällöllisesti varsin homogeenisinä, ovat ne oman tutkimukseni lähtökohdista nähtävissä melko heterogeenisinä. Homogeenisyys tai heterogeenisyys riippuu siitä näkökulmasta, josta kirjeitä tarkastelee. Homogeenisyyttä ja heterogeenisyyttä tarkasteltaessa päästään jälleen tekstilajin ja tekstityypin käsitteisiin. Sota-ajan kirjeet omana tekstityypinään on helppo nähdä homogeenisenä ryhmänä, sillä ne ovat ennen kaikkea sisällöllisiltä ominaispiirteiltään samankaltaisia. Myös sijoittuminen tiettyyn kontekstiin, tässä tapauksessa sota-aikaan sekä ajallisesti että paikallisesti, lisää kirjeiden samankaltaisuutta. Jos kirjeitä tarkastelee kielen ja sen piirteiden variaation suhteen, kirjeet ovat melko heterogeenisiä.

Aineistoni koostuu siis kielellisesti hyvin erilaisista kirjeistä, vaikka piirrekohtaisia samankaltaisuuksiakin löytyy. Aineistoni keräsin osin tarkoituksella, osin tarkoituksetta, heterogeeniseksi, sillä tarkoitukseni on kuvailla kirjeiden kokonaisuutta monipuolisesti sekä niitä yhdistävien että erottavien piirteiden avulla. Heterogeenisyyden tutkimisella perustelen myös aineistoni laajuutta, sillä yleensä laadullisessa tutkimuksessa aineiston ei tarvitse olla yhtä laaja kuin määrällistä tutkimusta tehdessä. 103 kirjettä kuulostaa paljolta, mutta koska tarkoitukseni on etsiä erilaisia puhekielelle ja murteelle tyypillisiä piirteitä, joista osa on harvinaisia eikä edustu läheskään jokaisessa kirjeessä, on kirjeiden lukumäärä perusteltu.

Teoria määrittelee siis jossain määrin sitä, miten aineistoani käsitellen. Yksittäiset piirteet ja niihin liittyvä teoria ovat peräisin tutkimuskirjallisuudesta. Piirteiden esiintymäympäristöt ja niiden luokittelu sekä varsinainen analysointi kumpuavat aineistosta. Otan myös huomioon sellaisia aineistotani nousevia puhekielen ilmiöitä, jotka eivät välttämättä liity pelkästään Etelä-Pohjanmaan murteeseen, mutta jotka viestivät puhekielen käytöstä kirjeissä. Tällaisia piirteitä ovat esimerkiksi erilaiset pikapuhemuodot (*mä, sä, tuu, oo*), sananloppuisen konsonantin kato (*sitte, mitää*) tai rajageminaatio liitepartikkelin yhteydessä (*tiedäkkään, ittekin*). Sisällönanalyysi on siis jossain määrin myös aineistosta kumpuavaa.

Kuten jo aiemminkin mainitsin, jää piirteiden ja varianttien analyysi tässä tutkimuksessa makrotason tarkasteluksi, sillä aineiston vajavaisuus ja kirjoittajakohtaisten taustatietojen uupuminen eivät salli kovin syväluotaavaa, mikrotason tarkastelua. Tätä ei kuitenkaan pidä nähdä ongelmana, sillä laajempi, makrotason, tarkastelu antaa hyvän yleiskatsauksen aiheeseen, jota ei ole vielä tutkittu. Eräänlainen pintaraapaisu eteläpohjalaisten murteenkäyttöön sota-ajan kirjeissä voi parhaimmillaan antaa lisätietoa Etelä-Pohjanmaan murteesta, sota-aikaisen kirjeenvaihdon konventioista sekä puhutun ja kirjoitetun kielen suhteesta.

4 ETELÄPOHJALAISKIRJEISSÄ KÄYTETTY KIELI

Tässä luvussa paneudun siihen, minkälaista kieltä eteläpohjalaiset kirjoittajat sodanaikaisissa kirjeisiin käyttävät. Etsin kirjeistä niitä piirteitä, jotka kirjallisuudessa on luettu kuuluvaksi eteläpohjalaiseen murteeseen sekä huomioin myös joitain sellaisia aineistosta nousevia piirteitä, joita ei välttämättä ole kirjallisuudessa aikaisemmin mainittu tai jotka eivät suoraan ole tyypillisiä eteläpohjalaiselle murteelle, mutta joiden voi katsoa olevan tyypillisempiä puhutulle kuin kirjoitetulle kielelle.

Tarkastelen murteen ja puhutun kielen piirteitä ja niiden yleisyyttä karkeasti kirjoittajakohteisesti. Analyysini myös jakautuu karkeaan arvioon piirteiden esiintymisyleisyydestä niin, että luvussa 4.1 käsittelen niitä piirteitä, jotka esiintyvät taajaan lähes kaikilla tai useimmilla kirjoittajilla, luvussa 4.2. niitä piirteitä, jotka esiintyvät satunnaisesti osalla kirjoittajista ja luvussa 4.3 niitä piirteitä, jotka esiintyvät vain harvalla kirjoittajista. Jaottelussani kaikilla tai useimmilla kirjoittajilla esiintyvät piirteet ovat sellaisia, jotka esiintyvät yli puolella kirjoittajista. 31 kirjoittajan aineistossa tämä tarkoittaa yli 15 kirjoittajaa. Satunnaisesti esiintyviä piirteitä käyttää alle puolet mutta yli neljännes kirjoittajista, mikä aineiston kokoon suhteutettuna tarkoittaa 8–15 kirjoittajaa. Näin ollen harvaan esiintyviä piirteitä käyttää alle kahdeksan kirjoittajaa.

Piirteet, joita tarkastelen, ovat fonologisia, morfologisia sekä sanaston tason ilmiöitä. Äärimmäisen mielenkiintoista olisi tutkia myös syntaksin ilmiöitä, mutta niihin ei tässä tutkimuksessa ole mahdollista syventyä. Syntaksin ilmiöt tulisi käsitellä myös yleisemmin puhutun ja kirjoitetun kielen tasojen kautta, sillä murteentutkimus on syntaksin osalta vielä varsin tutkimatonta.

Kussakin alaluvussa esittelen eri varianttien esiintymiä yleisellä tasolla ja sen lisäksi nostan esiin joitakin aineistosta nousseita erityishuomioita kustakin piirteestä. Aineiston epätasaisuudesta johtuen eri piirteitä on mahdotonta käsitellä johdonmukaisesti samalla tavalla, sillä piirteiden esiintymämäärät vaihtelevat eivätkä piirteet ole helposti verrattavissa toisiinsa. Piirteiden toisistaan poikkeavasta laadusta ja vaihtelevasta esiintymistiheydestä johtuen eri piirteet saattavat myös saada eri määrän huomiota. Esimerkiksi taajaan esiintyvät yleiskielen *d*:n vastineiden eri variantit herättävät enemmän pohdintaa kuin harvassa olevat *k*:n heikon asteen vastineiden vokaaliutuneet edustukset. Pyrin kuitenkin sanomaan jokaisesta piirteestä jotain sen mukaan, minkälaisia huomioita aineistosta esille nousee.

4.1 Taajaan esiintyvät piirteet

Tässä alaluvussa tarkastelen sellaisia eteläpohjalaisen murteen ja puhutun kielen piirteitä, jotka esiintyvät yli puolella kirjoittajista. Tällaisia piirteitä ovat yleiset puhutulle kielelle tyypilliset piirteet, joita käsittelemän luvussa 4.1.1, sekä murteellinen sanasto, jota käsittelemän luvussa 4.1.2. Sanastoa käsittelevän luvun olen jakanut selkeyden vuoksi myös alalukuihin, joissa käsittelemän erikseen aineistossa esiintyviä substantiiveja, adjektiiveja, verbejä ja sanontoja.

4.1.1 Yleiset puhutulle kielelle tyypilliset piirteet

Aineistossa esiintyy varsin runsaasti lähes jokaisella kirjoittajalla sellaisia fonologisia piirteitä, jotka eivät kuulu ainoastaan eteläpohjalaiseen murteeseen, vaan ovat yleisesti puhutulle kielelle tyypillisiä. Tällaisia puhekielelle tyypillisiä piirteitä ovat esimerkiksi erilaiset pikapuhemuodot ja sanojen lyhennykset, loppuheitto, loppukonsonantin kato sekä loppukahdennus esimerkiksi liitepartikkelien yhteydessä (ks. esim. Lehikoinen 2005: 152–154). Monet aineiston kirjoittajat, jotka eivät välttämättä käytä murteelle tyypillisiä piirteitä, sisällyttävät kirjoitukseensa kuitenkin tällaisia puhutulle kielelle tyypillisiä piirteitä. Myös monilla murretta vähän tai runsaammin käytävillä kirjoitukseen puskee edellä mainittuja puhutun kielen elementtejä murrepiirteiden lisäksi.

Kenties yleisimmin aineistossani esiintyvä puhutulle kielelle tyypillinen piirre on loppukonsonantin kato. Puhekielelle tavallista on etenkin loppu-*n:n* (*mitää, kukaa*) kato sekä aktiivin 2. partiisiipin nominatiivin loppu-*t:n* kato (*tullu, ollu*). (Lehikoinen 2005: 152.) Näitä katomuotoja esiintyy aineistossani varsin runsaasti ja huomionarvoista on se, että katomuotoja esiintyy paljon myös sellaisilla kirjoittajilla, jotka eivät välttämättä muuten tuota kirjoitukseensa murretta tai muita puhekielen piirteitä.

Melko yleistä aineistossani on myös loppuheitto, joka etenkin nykyään mielletään laaja-alaiseksi puhutun kielen piirteeksi. Tavallista on erityisesti sananloppuisen *i:n* kato. (VISK § 37.) Mielenkiintoista on kuitenkin huomioida, että Jussi Laurosela nimeää loppuheiton eteläpohjalaiselle murteelle suhteellisen harvinaiseksi (Laurosela 1913: XV). Kaikkein yleisimmin sananloppuisen *i:n* kato ilmenee aineistossani 3. persoonan konditionaalissa (*olis, tulis, pitää, kirjoottaas*). Sen lisäksi sananloppuisen *i:n* kato esiintyy jonkin verran 3. persoonan imperfektissä (*lupas, klappas, meinas*), lukusanoissa (*yks, kaks, viis*) sekä 2. persoonan possessiivisuffiksissa (*perheines, paketistas, kirjees*). Näiden lisäksi aineistosta löytyvät myös muodot *ens* 'ensi' ja *anteeks* 'anteeksi'. Puhekielessä *i:n*

loppuheitto on tyypillistä myös translatiivin sijapäätteessä, mutta aineistoni translatiivitapauksissa ei ole yhtään katomuotoista varianttia.

Yleisiin puhekielisyyskiin liittyen aineistossa esiintyy myös jonkin verran loppukahdennusta, joka kuuluu puheessa, mutta jota kirjoitukseen ei merkitä. Loppukahdennuksella tarkoitetaan sitä, että sanan alkukonsonantti kahdentuu edeltävän sanan lopussa tai yhdyssanan kohdalla sanan osien välissä tai liitepartikkelien yhteydessä kantasanan ja liitepartikkelin välissä (ks. Esim. Alho & Kauppinen 2009: 33). Aineistossani loppukahdennusta esiintyy lähinnä liitepartikkeleiden (*kullekki, tullukkaa, jonnekki*) yhteydessä. Esiintymät ovat kuitenkin melko harvassa, ja kirjoittajille tuntuu olevan selvää, että rajageminaatio on puhutun kielen ominaisuus.

Aineistossa esiintyy myös joitakin yleisesti puheelle ja puhutulle kielelle tyypillisiä pikapuheumuotoja ja lyhentyymiä, kuten *oo* 'ole', *tuu* 'tule', *mee* 'mene', *sielä/siä*, *täälä/tää*, *tua* 'tuolla'. Myös persoonapronominien lyhyempiä muotoja (*mä, sä, mua, mulle*) on kirjoittajilla yleisesti käytössä.

4.1.2 Sanasto ja sanonnat

Yleisten puhutulle kielelle tyypillisten piirteiden jälkeen seuraavaksi yleisimmin kirjoittajat käyttävät kirjeissään murteellista sanastoa. 22 kirjoittajalla esiintyy yksi tai useampi murrekana. Osalla kirjoittajista murteellisia sanoja esiintyy runsaammin ja osalla harvemmin, mikä selittyy jo pelkästään sillä, että toisilta kirjoittajilta aineistossa on useampia kirjeitä ja toisilta ainoastaan yksi. Murrekanojen suhteellisen runsaasta käytöstä voi kuitenkin havaita sen, että sanaston ilmiöt ovat yleisemmin käytössä useammilla kirjoittajilla kuin myöhemmin esillä olevat monet fonologiset ja morfologiset eteläpohjalaiselle murteelle tyypilliset piirteet.

Kuten luvussa 2.2.2 mainitsin, käytän sanaston tarkastelussa apunani Kerttu Karhun murrekanakirjoja *Eheroon taharoon* (1992) ja *Ei lisä pahoota* (2003) sekä *Suomen murteiden sanakirjaa* (SMS). Erittelen ensin sanoja, joiden eteläpohjalaisuudesta sain varmuuden murrekanakirjosta. Sen jälkeen käsittelen sanoja, jotka olen itse tulkinnut eteläpohjalaisiksi tai yleensä murteellisiksi. Mukana mahtuu myös sanoja, jotka ovat tyypillisiä läntisille murteille yleensä. Lopuksi tarkastelen muutamia kirjeistä löytyneitä sanontoja, jotka ovat miellettäviissä eteläpohjalaisiksi tai jotka ovat muuten huomion arvoisia.

Sanaston tarkastelussa on monia haasteita, joihin olen omaakin työtäni koettanut suhteuttaa. Yhtenä haasteena on se, että raja sanaston ja fonologisen ja morfologisen ilmiön välillä harvoin on

täysin selvä. Esimerkiksi Karhu on sisällyttänyt sanakirjojihinsa paljon sellaisia sanoja, jotka käsitteenä ovat yleisemmässäkin käytössä, mutta tietyn murteellisen piirrevariantin sisältävänä luettu murrenaksiksi. *Eheroon taharoon* -sanakirjasta löytyy esimerkiksi sanat *rario* 'radio', *resifioora* 'desinfioida', *markinat* 'markkinat' ja *reisu* 'reissu'. Jokaisen näistä voisi lukea toisaalta kuuluvaksi fonologiseen vaihteluun. *rario* sisältää yleiskielen *d*:n vastineena *r*:n ja *resifioora*-verbissä on yhtä lailla yleiskielen *d*:n vastineena *r*, *n*:n kato ja jälkitavun *i*-loppuisen diftongin *i* assimiloituneena alkukomponenttiin. Sanoissa *markinat* ja *reisu* geminaatat *kk* ja *ss* esiintyvät yksöiskonsonanttivariantteina. Se, millä tavoin tässä tutkimuksessa käsittelen sanoja, riippuu kulloinkin kyseessä olevasta sanasta ja ilmiöstä.

Aineistossani esiintyy esimerkiksi sana *rario* (ks. esim. kirje [-].3.1942 SAK 87), jonka luen kuuluvaksi sekä fonologian että sanaston ilmiöksi. Fonologiseksi ilmiöksi luen sen siksi, että kirjallisuudessa (ks. esim. Rapola 1961: 126) eteläpohjalaiselle murteelle tyypilliseksi on mainittu variantti-*r* yleiskielen *d*:n vastineena. Sanaston tasolle luen sen siksi, että se löytyy *Eheroon taharoon* sanakirjasta. Aineistostani löytyy myös *reisu* (esim. *hiihtoreisu* 4.2.1940 SAK 103, Kper *partioreisu*, 26.2.1940 SAK 290, Kper, *reisu* 25.12.1943 SAK 452, Kper) muutamaankin otteeseen. Sen luen kuuluvaksi ainoastaan sanaston tasolle, sillä se löytyy sanakirjasta. Geminaattojen yksöiskonsonanttivarianteista puolestaan ei löydy selkeitä murretta määrittäviä mainintoja kirjallisuudesta.

Lauroselan (1913: XIV) mukaan eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisiä ovat sananalkuiset kaksoiskonsonantit sekä *f*-äänteen runsaahko käyttö. Päätin olla tarkastelematta näitä piirteitä omissa alaluvuissaan, sillä monet kaksoiskonsonanttialkuiset ja *f*:n sisältävät sanat ovat luettavissa selkeämmin sanaston ilmiöiksi. Tuonnempana sanaston esiintymien esimerkeistä tämä ilmiö tulee mielestäni riittävän hyvin esille.

Toisena haasteena sanaston tarkastelussa on sanan tai sanonnan luokittelu jollekin tietylle paikallismurteelle tai laajemmalle murrealueelle tyypilliseksi, jos sanasta tai sanonnasta ei ole mainintoja kirjallisuudessa tai muussa lähteessä. Pelkkä intuitiivinen luokittelu ja oman kielitajun kuunteleminen voi toimia mutta myös johtaa harhaan. Jos jokin sana ei löydy sanakirjoista mutta jonka kuitenkin jollain tavalla koen murteelliseksi tai puhekieliseksi, pyrin perustelevaan valintaani ja mainitsemaan epävarmuuden kyseisen sanan kohdalla. Puuttuminen sanakirjasta tai tutkimuskirjallisuudesta ei automaattisesti tarkoita sitä, että sana tai ilmiö ei kuulu murteeseen (vrt. esim. yksivartaloisten *i*-loppuisen nominien monikon partitiivimuotojen vaihtelu ja sen käsittely luvussa 4.2.4). Murren sanojen lopullinen kartoittaminen tuskin on mahdollista, joten pelkkä kirjallisuuteen tukeutuminen ei ole järkevää.

Kolmas haaste on aineiston ikä. Jotkut sanat, jotka nykypäivän tutkijasta tuntuvat vierailta, eivät välttämättä selity murteella vaan sanojen iällä ja käytön ajankohdalla. Jotkut itselleni vieraat sanat voivat olla olleet yleisesti käytössä 1940-luvulla, mutta ovat myöhemmin kadonneet käytöstä. Tällöin ne eivät välttämättä ole pelkästään murteellisia vaan vanhahtavia nykyajan näkökulmasta (vrt. esim. luku 4.3.10 ja *-llen*-päätte).

Oman tutkimukseni kohdalla haasteeksi muodostui myös erikoissanasto, tässä tapauksessa esimerkiksi sota- ja armeijasanasto, joka ei ole minulle ennestään erityisen tuttua. Armeijasanaston lisäksi aineistosta löytyy myös maatalouteen liittyvää itselleni vierasta erikoissanastoa. Alkuun sanoja ja sanontoja kerätessäni huomasin kiinnittäväni huomiota jokaiseen itselle vähänkin vieraaseen sanaan olettaen sen heti murteelliseksi. Osa sanoista on kuitenkin vieraita ainoastaan siksi, etten tunne kyseistä erikoissanastoa.

Suurimmaksi osaksi aineiston murre sanat ovat substantiiveja ja verbejä. Joitakin adjektiiveja ja adverbejakin löytyy. Näiden lisäksi nostan esille myös muutamia aineistossa esiintyviä sanontoja. Seuraavassa alaluvussa tarkastelen ensimmäisenä aineistosta löytyviä substantiiveja.

4.1.2.1 Substantiivit

Koska kyseessä on kirjetutkimus, on ensimmäisenä lähestulkoon pakollista tarkastella murteellisia variantteja sanalle *kirje*, sillä niitä löytyy sekä aineistosta että kirjallisuudesta. Kirje tai kirjoittaminen mainitaan useissa kirjeissä, sillä kirjeen kirjoittaminen itsessään on tärkeä kirjoitusaihe (ks. luku 3.1). Kirjeeseen viitataan sanoilla *preivi*, *lappo*, *kiria*, *kirja* (esimerkit 14–17):

(14) *Kun sain sen sun **preivis** luettua niin rupesin oikein muistelemaan, että kuinkas vanha sinä jo oletkaan* (3.8.1941 SAK 103, Kper)

(15) *Tämä **lappo** on varmasti jo vanha kun se Sinut saavuttaa* (17.8.1941 SAK 290, Kper)

(16) *Oon saanu sen **kirian**, josta Kalle mainitsi ja vastannu siihen, mutten siihen oo vielä saanu vastausta.* (7.10.1941 SAK 290, Kper)

(17) *teidän Allilta sain **kirjan** vastasin sen mutta ei nyt ole kuulunut mitää hetkee aikaa.*
(SAK 166, Kper)

Rintamalta kotiin lähetetyissä kirjeissä on melko tyypillistä pyytää kotiväkeä lähettämään varusteita, tarvikkeita tai ruokaa. Nämä pyyntöjaksot kirjeissä ovat sanaston kannalta mielenkiintoista, sillä monelle tarpeelliselle lähetettävälle tavaralle on murteellinen vastine. Myös kirjeiden alut ovat sanaston

ja erityisesti substantiivien kannalta mielenkiintoisia, sillä niissä kiitetään niistä tavaroista, joita on pyyntöjen jälkeen vastaanotettu. Kirjeisiin on usein myös kirjoitettu, mitä sotilailta jo löytyy ja mitä rintamalta on saatavissa, jotta mitään ei lähetetä turhaan. Aineistosta löytyy ruoka-aineista ja erilaisista tarvikkeista esimerkiksi seuraavat sanat (esimerkit 18–26):

- (18) *Täällä on monta kanttiinia joissa lotat myivät **kaffia** sotilaille*
(2.10.1941 SAK 103, Kper) 'kahvi'
- (19) *siellä oli sokeria korviketta voita ja **nisua*** (28.12.1941 SAK 87, Kper) 'pulla'
- (20) ***Kropsu** oli kans suunnatoonta* (29.10.1941 SAK 290, Kper) 'pannukakku'
- (21) *Kyllä tämä **pännä** on mieluinen vekotin* (10.12.1941 SAK 290, Kper) 'lyijykynä'
- (22) ***Viltti tossuja** tai saappaita en hoksannut pyytää; Mutta kun olis omat **filttikengät** niin hyväpä olisi* (21.1.1940 SAK 166, Kper) 'huopatossut'
- (23) *Saimme lisää kaikenlaista vaatetavaraa alusvaatteet, sukkaa, **kintaat**, päällystakin y.m.*
(5.1. SAK 166, Kper) 'nahkaiset käsineet'
- (24) *Sitä **filttiä** en ainakaan toistaiseksi tarvitte* (27.7.1941 SAK 290, Kper) 'viltti'
- (25) *pari **hantuukia*** (27.7.1941 SAK 290, Kper) 'pyyheliina'
- (26) *Kun sais [...] muutaman **nästyykin*** (23.9.1941 SAK 290, Kper) 'nenäliina'

Pyyntöjen ja kiitosten lisäksi kirjeet keskittyvät usein tapahtumien, kuulumisten, vallitsevan säätilan tai esimerkiksi ympäristön kuvailuun. Nämä kerrontajaksot ovat myös olennainen osa kirjeitä ja ne sisältävät runsaasti murteellisia substantiiveja. Esimerkkeinä (27–48) mainittakoon:

- (27) *Et kai kesällä sielä sinun **luhudas** ajatellu että vois in olla kohtalosi*
(26.10.1943 SAK 452, Kper) *luhta* 'niitty'
- (28) *Olen ollut vähän kipiä **luntioomeni*** (25.13.1943 SAK 452, Kper) *luntioon* 'lantio'
- (29) *uuden vuoden **auttuna*** (SAK 452, Kper) *auttu* 'aatto'
- (30) *Kuinka siäpäin on **leikoot** leikatu* (25.8.1940 SAK 36, Kper) *leikkooaika* 'elonleikkuaika, aika jolloin viljat leikataan'
- (31) *niin taas on **hämy** teltassa* (20.9.1941 SAK 36, Kper) *hämytiima* 'hämärä tunti ennen pimeän tuloa, jolloin levättiin, säästettiin pärettä ja lamppuöljyä'
- (32) *tuli pieni ruhje ja **musteloo**[-]* (2.8.1941 SAK 87, Kper) *mustiloon* 'mustelma'

- (33) *Aamusta oli sellaista **nahkapoutaa** mutta nyt paistaa jo aurinko* (10.8.1943 SAK 87, Kper) 'pilvipouta'
- (34) *Nisuääjä sai kunniapaikan kuusen latvassa kun ei ollut **kratupaperia*** (24.12.1939 SAK 166, Kper) 'pullapoika'
- (35) *Jos vaan aukaasoo **looraansa** toisten nähren, niin kyllä siinä olis ostajia* (SAK290_10) *loota* 'laatikko'
- (36) *Muistaakseni jäi mulla sinne [-]aiskan [p]ulthin **käntyn** pätkä* (SAK 290, Kper) 'pulla'
- (37) *Jotta se lestillä päällä paukuttaas toisen kengän sisältä sen **klumpun** pois* (27.7.1941 SAK 290, Kper) 'kokkare'
- (38) *Ruakaa[lu] tapahtuu oikeen pöyrän ääres [t]alte[r]ikilta* (6.8.1941 SAK 290, Kper) 'ruokalautanen'
- (39) *en onneksi oo tuntenu sen kovemmin polvissani **reumatiisia*** (17.8.1941 SAK 290, Kper) *reumapitsi, rometiisi* 'reumatismi'
- (40) *ei sitä toki **[mato]isat** fis[k]aa[l]itkaan tiäriä* (22.10.1940 SAK 290, Kper) *mato* 'ihmisestä: hyvin ahkera'
- (41) *Tänään saimme pyykistä ensi kerran **verhoja*** (29.10.1941 SAK 290, Kper) *verhat* '(naisten) vaatteet'
- (42) *Alokkat on saanu **pellilakit*** (10.12.1941 SAK 290, Kper) 'lippalakki'
- (43) *hynttyyt on kaikki kurjas kunnos* (25.2.1940 SAK 290, Kper) 'vaatteet, omaisuus'
- (44) *selitin sille hyvällä ru[a]ttinkielen taidollani, koko puukko **retuutin*** (3.4.1940 SAK 290, Kper) *retuutti* 'erikoinen tapaus'
- (45) *niin kiva kirje, ettei kaikki suuret **flikatkaan** saa sellaista aikaan* (3.8.1941 SAK 103, Kper) 'tyttö, neito'
- (46) *lähden panehen lehmiä navettaan ja tekehen **askarestani*** (10.10.1948 SAK 452, Kper) 'työ, karjanhoito'
- (47) *painua taas suojakuoppaan tai maahan matalaksi kuin **plätty*** (3.8.1941 SAK 103, Kper) 'lettu'
- (48) *Lääkärin **syynis** oli yks lotta* (SAK 290, Kper) 'tarkastus'

Muita substantiiveja, joita Kerttu Karhun sanakirjoista ei löydy, mutta jotka oman kielitajuni mukaan on mielleltävissä murteellisiksi tai puhekielisiksi, löytyy aineistosta joitakin esiintymiä (esimerkit 49–58). Näistä *kratupaperi*, *kiirus* ja *jatsarit* mainitaan Suomen murteiden sanakirjassa (SMS).

- (49) *Nisuääjä sai kunniapaikan kuusen latvassa kun ei ollut **kratupaperia*** (24.12.1939 SAK 166, Kper) 'silkkipaperi, voipaperi'

- (50) *meille tuli kova **kiirus** sieltä omalle puolelle* (3.8.1941 SAK 103, Kper) 'kiire'
- (51) *[Ar]velin sen olevan vailla **tupakkia*** (6.12.1939 SAK 407, Kper) 'tupakka'
- (52) *ettei vain tartu **pasillil** niin ne **mätä pasillit**.. muista **pasilliista** ei ole väliä* (26.10.1943 SAK 452, Kper) 'basillit, bakteerit'
- (53) *toivotaan kumminkin että ennen sitä **rulianssia** pääsis käymään* ([-].3.1942 SAK 87, Kper) 'urakka'
- (54) *ei tierä vaikka tulisi Jouluksi **rapakka*** (11.12.1942 SAK 87, Kper) 'pakkanen'
- (55) *no eikä hän se siitä tämä turhan päiväinen **lörinä*** (16.6.1943 SAK 87, Kper)
- (56) *Isoja **lapikkaita** eli **syrjäsaappaita** ei taida siellä saada* (21.1.1940 SAK 166, Kper)
- (57) *pitkä **rämpsy** tavaroota lujeteltavana; Siinähan tu[li]kin jo [kova] **rämpsy***
(27.7.1941 SAK 290, Kper)
- (58) *lähärettä osan sitten **[j]atsari[en]** kans, jotka mä lähetän sinne suutarhin* (27.7.1941 SAK 290, Kper) 'jatsisaappaat, varren alaosaasta pimutetut boksinahkaiset saappaat'

Aineistossa esiintyy myös muutamia substantiiveja, joiden lopullinen merkitys ei selvinnyt, mutta jotka ovat huomionarvoisia ja joiden oletan olevan murteellisia tai puhekielisiä (esimerkit 59–63). Merkityksiä pystyy kuitenkin arvioimaan kontekstissa. Esimerkiksi *evakueerinki* (esimerkki 59) tarkoittanee evakkoa. *Pälli* (esimerkki 60) lienee jonkinlainen tupakkatuote, sillä ennen pällin pyytämistä kirjoittaja puhuu tupakasta. *Häty* saattaa viitata hätäleipään, joka *Ei lisä pahoota* -sanankirjan mukaan tarkoittaa leipää, johon laitettiin jauhojen lisäksi pettua, jäkälää tai olkea (Karhu 2003: 32).

- (59) *kuka se **evakuree[rinki]** siälä kotona on* (14.1.1940 SAK 290, Kper)
- (60) *Jos sulla vielä on niin paa tulhan yksi aski **pälliä**, mutta ei enempää, kynnä ne siälä rintamalla [sen] tarvitto paremmin* (SAK 290, Kper)
- (61) *Muistaakseni jäi mulle sinne [-]aiskan [p]ulthin kätyn pätkä. Saatta sen ottaa ja juara illalla **[h]ätykaffit**. Mekin saamma sunnuntaina sai[ko]n kans **[h]ätyä**, muulloin on voileipää.*
(SAK 290, Kper)
- (62) *Ja minä luulen, että pian taas rupiaa saamhan **[k]a[n]poostakin** kun miehet on niin vähenny*
(SAK 290, Kper)
- (63) *Joimme täs välillä **so-** [sivu vaihtuu] **ropit** sun paketin erinomaisella avustuksella* (14.7.1944 SAK 290, Kper)

Melko monta esiintymää löytyy myös sanalle *touhu*, jonka määritelmä on 'puuha, toimi toiminta' (Karhu 2003: 115). *Touhu* esiintyy sekä yksinään (esimerkit 64–65, 67–68) että yhdyssanan ja sanaliiton perusosana (esimerkit 66, 69 – 70). Aineistossa esiintyy myös yksi *touhuta*-verbi (esimerkki 72):

- (64) *on niin paljon kaikenlaisia touhuja* (7.5.194[-] SAK 27, Kper)
- (65) *kyllä tämä touhu siihen mennessä selviää* (26.9.194[1] SAK 36, Kper)
- (66) *tämä kirjoitus touhu on jäänyt niinkun unhoon* (11.7.1944 SAK 36, Kper)
- (67) **Touhu** *täällä menöö entiseen tapaan* (21.11.1939 SAK 290, Kper)
- (68) *[s]iälä pirehän koulua niin kovalla touhulla* (21.11.1939 SAK 290, Kper)
- (69) *Me saamme täällä kahvia niin paljo, että se ei lopu vaikka olis yöt, päivät keittämisen touhus*
(14.1.1940 SAK 290, Kper)
- (70) **Keittämisen touhu** *tapahtuu aina pimin aikana* (14.1.1940 SAK 290, Kper)
- (71) *Kyllä saa olla touhuus, jotta saa aamulla vähän jotain valmiiksi* (4.2.1940 SAK 103, Kper)
- (72) *hänen "Toimipakassaan" touhutaan tavalliseen tahtiin* (21.1.1940 SAK 166, Kper)

4.1.2.2 Adjektiivit ja adverbit

Seuraavaksi käsittelemme aineistossa esiintyviä murteellisia adjektiiveja ja adverbeja. Kuvauksessa kerrotaan, jota kuulumisten ja tapahtumien kertominen osaltaan on, käytetään paljon adjektiiveja ja adverbeja, ja niistäkin on aineistossa joitakin murteellisia esiintymiä (esimerkit 73–93):

- (73) *Oliko kaikilla yhtä komian väriset* (24.1.1940 SAK 103, Kper) 'komea, kaunis'
- (74) *Flikat pyytivät koriasti tilata itteelleen* (3.4.1940 SAK 290, Kper) 'komea, kaunis'
- (75) *kuulin että Anttikin on täs jossai likillä; veri seisahtuu kun tulee hyvin likille* (SAK 166, Kper)
Kyllähän se kuolema on aina likellä mutta täällä se on niinkun vähän likempänä (15.8.1941 SAK 87, Kper) 'lähellä ~ lähelle'
- (76) *eilen koko päivän sakiana pydys* (24.12.1943 SAK 452, Kper) 'sakea, sakea sumu'
- (77) *nyt on sopevan kuiva ilma taas* (SAK 452, Kper) 'rakastettava, ihailtava, sopiva'
- (78) *elämä tuntuu niin kovin hanpahittomalta* (SAK 452, Kper) 'saamaton, veltto'

- (79) *hän on niitä **reirumpia** miehiä ja **reiru** oli minulla ensimmäänenki jonka sota minulta vei*
(SAK 452, Kper) 'reilu'
- (80) *pappi ei käyny meirän **tykönä*** (15.8.1941 SAK 87, Kper) 'luona'
- (81) *onko Heikiltä **hiljan** tellu kirjettä* (19.8.1941 SAK 290, Kper) 'hiljattain'
- (82) *täällä on varmasti **tyyrhimpää*** (27.7.1941 SAK 290, Kper) 'arvokas, kallis'
- (83) *Siitä mä oon miälissäni kun otit sen pistoolin. Se on **nätty** kantaa* (7.10.1941 SAK 290, Kper)
'pieni, kaunis'.

Varsin mielenkiintoinen murre sana on myös adverbi *tärkiää ~ tärkeästi*, josta löytyy yhteensä neljä esiintymää (esimerkit 84–87) kahdelta eri kirjoittajalta. Karhu (1998: 123; 2003: 118) mainitsee sanakirjoissaan *tärkiän* merkityksissä 'tärkeä' ja 'tärkeilevä', mutta ei adverbia, jona myös kyseinen sana omassa aineistossani esiintyy. Väitän kuitenkin, että kyseinen adverbi on vakiintunut murre sana, sillä se sopii myös omaan kielitajuuni.

- (84) ***Tärkiää** sinulta kysyysin yhtä asiaa* (SAK452_12 1. kansio)
- (85) *mutta kun miähiä rupes tulhan **tärkeästi** loppuu ne* (SAK 290, Kper)
- (86) *Aapon osotteen ottaasin kovasti **tärkiää*** (23.9.1941 SAK 290, Kper)
- (87) *mä **tärkiää** po[v]aisin [sivu vaihtuu] sen satakieleksi* (8.5.1943 SAK 290, Kper)

Muita adjektiiveja ja adverbeja, joille en löytänyt vahvistusta tai merkitystä sanakirjoista, mutta jotka miellän murteellisiksi, on esillä seuraavissa (88–93) esimerkeissä:

- (88) *luntakin on liki metriä **vahvas*** (SAK103_01) *Nyt täällä on **vahvas** lunta* (24.12.1943 SAK 452, Kper)
- (89) *siinä tuli sellasta etten saanut sitä **aijalliseksi*** (10.10.1948 SAK 452, Kper)
- (90) *posti auto oli niin täysi kun **ikänä** sopi* (21.11.1943 SAK 452, Kper)
- (91) *Te olette aivan **liika** hyvä minua kohtaan* (1.2.1942 SAK 87, Kper)
- (92) *Ryssä on näinäpävinä [sivu vaihtuu] hyökkäälly täällä **vähinsä** mutta lyöty helposti takaisin*
(24.1.1940 SAK 290, Kper)
- (93) *Se on luutnantti vähä [sivu vaihtuu] [**kankiantaliantoonen**], mutta sitäki innokkahee* (SAK 290, Kper)

4.1.2.3 Verbit

Seuraavaksi käyn läpi aineistostani löytyviä murre sanoja, jotka ovat sanaluokaltaan verbejä. Substantiivien, adjektiivien ja adverbien tapaan käyn läpi ensin ne verbit, joista löysin maininnan sanakirjoissa, ja sen jälkeen sellaiset verbit, joille en löytänyt vahvistusta mistään lähteestä, mutta jotka koen silti murre sanoiksi. Esimerkit 94–116 esittelevät ensimmäisenä mainitut:

- (94) *olen jo monta kertaa **tuumannu** mistä sais tällääsen* (24.1.1940 SAK 103, Kper) 'miettiä, suunnitella'
- (95) *liikenne auto[a]kin kun **pirättää** niin autosta kyllä kerkiääs ampua vaikka kuinka* (24.1.1940 SAK 103, Kper) 'pysäyttää'
- (96) *Ei meidän auttanut muu kun **konttia** ruispellon suojas pakoon* (3.8.1940 SAK 103, Kper) 'kontata'
- (97) *Nyt se on jo **parannut** kokonaan* (2.10.1941 SAK 103, Kper) *parata* 'parantua sairaudesta'
- (98) *olis kiva kun pääsisit jo 4 päi lähteen että saisit vähän **huilata*** (26.10.1943 SAK 452, Kper) *kävääsim[e] alkuviikosta **huilaamas** yhren y[ä]n mettäs havumajois* (10.12.1941 SAK 290, Kper) 'levätä'
- (99) *niin paljosta nyt täytyy luopua siinä peloos jos tämä ei sinua **rookaasikkaa*** (26.10.1943 SAK 452, Kper) 'tavata'
- (100) *Yhden kerran näin sinusta eli sinne päin unta mutten **toimita** nyt sitä sinulle* (25.12.1943 SAK 452, Kper) 'puhua, jutella, keskustella'
- (101) *hän ainaki kahdeksalle kertaa luki ja **funteedas** että onkohan [sivu vaihtuu] tuo nyt totta* (24.12.1943 SAK 452, Kper) *funteerata* 'miettiä, suunnitella'
- (102) *kai olet taasen **kahkinu** viidestä asti sielä jossain* (25.12.1943 SAK 452, Kper) 'kuljeskella, puuhailla'
- (103) *Kyllä täällä vähin rupeaa **kenkuttamaan** tämä olo täällä* (SAK 36, Kper) *Vähä pakkas sillon **kenkuttelhan*** (6.8.1941 SAK 290, Kper) *kenkku, kenkkumaanen* 'luonteeltaan ikävä, hankala, kelju'
- (104) *Minäkin **pakkaan** unohtaa* (10.4.1942 SAK 36, Kper) *kylmä **pakkas olhon** vaikka kuinka olis lämmittäny kamiinaa* (10.12.1941 SAK 290, Kper) *pakata olohon* 'pyrkiä olemaan'
- (105) *siellä satoi oikeen raskaasti mutta ei tainnu **ulettaa** sinne asti* (4.7.1941 SAK 87, Kper) *uletua* 'ylettyä'
- (106) *sai juora kahvit päälle ja **toputtaa*** (15.8.1941 SAK 87, Kper) *topata* 'kastaa'
- (107) *Mua kovasti **karmii[n]** kun ei eres pääse lomalle käymään* (28.12.1941 SAK 87, Kper) *karmaantua* 'suuttua'

- (108) *on oikeen synty olla korsussa tälläisenä päivänä mutta ei **passaa** lähtiä kun pitää olla puhelin päivystäjänä* (21.2.1943 SAK 87, Kper) 'sopia'
- (109) *Mä **pruukaan**, jos aikaa on, keittää kaksi kertaa päiväs* (14.1.1940 SAK 290, Kper) *pruukata* 'olla tapana'
- (110) *Kun **krä[v]äsin** niitä oli olot täälä aivan toisenlaiset* (24.1.1940 SAK 290, Kper) 'pyytää, ki-nuta'
- (111) ***lähärettää** sellaanen lappo ja ilamapostis* (6.8.1941 SAK 290, Kper) 'lähettää'
- (112) ***Kortteeraamma** vähän matkan pääs kauppalasta* (6.8.1941 SAK 290, Kper) *kortteeri* 'tila-päinen asunto'
- (113) *Aika kuluu samoon kuin ennenkn alokkaitte[n] **höykkyyttämises*** (7.10.1941 SAK 290, Kper) *höykkyyttää* 'kurittaa, moittia'
- (114) *Ei siitä **[r]äknäty** yhtään mitään* (7.10.1941 SAK 290, Kper) 'välittää'
- (115) *Kyllä poika mun miälestäni oli jo paljo **friskaantunu*** (22.10.1940 SAK 290, Kper) *friskata* 'virkistää'
- (116) *kesantomaita **[reirataan]** ja aitoja korjataan* (16.6.1943 SAK 87, Kper) 'kunnostaa'

Aineiston murre sanoista etenkin verbien kohdalla voi havaita ruotsin kielen vaikutuksen eteläpohjalaiseen sanastoon: *Rookata* ~ *råka*, *funteerata* ~ *fundera*, *passata* ~ *passa*, *pruukata* ~ *bruka*, *krävätä* ~ *kräva*, *räknätä* ~ *räkna*, *friskata* ~ *frisk*. *Kenkkumainen* ja *kortteeri* löytyivät sanakirjasta substantiiveina, mutta pidän niitä riittävinä lähteinä, sillä johdokset ovat suomen kielelle varsin tavallisia (ks. Esim. Alho & Kauppinen 2009: 37).

Seuraavaksi käyn läpi niitä murteellisia verbejä (esimerkit 117–130), joille ei löydy vastinetta kirjallisuudesta, mutta jotka koen murteellisiksi tai ovat muuten huomion arvoisiksi. Osalle sanoista on helppo löytää selkeä merkitys, osalle ei. Osa listatuista esimerkkisanoista on johdoksia tutummista sanoista. Esimerkki (117) on erikoinen johdos *vihkiä*-verbistä ja esimerkki (118) *kehua*-verbistä. Esimerkissä (119) on luultavasti kyse äestämisestä eli maaperän pehmentämisestä ja hie-nontamisesta. *Mähkiminen* (esimerkki 120) liittyy metsässä ryömimiseen ja möyrimiseen, *helppaa-minen* (esimerkki 121) helpottamiseen ja *ristaaminen* (esimerkki 122) sensuurin suorittamaan kirjei-den tarkastamiseen. Esimerkki (123) lienee verbijohdos *routa*- tai *routaantuminen*-substantiivista. Esimerkissä (124) puhe lavasta, jota rakennetaan tansseja varten, joten *rimputtelu* lienee eräänlainen synonyymi tanssimiselle ja juhlimiselle. *Olkapäälle klappaaminen* (esimerkki 125) lienee sama asia kuin olkapäälle taputtaminen ja *kaupparooltaminen* (esimerkki 126) sama asia kuin kauppaaminen. *Simureeramiselle* (esimerkki 127) onkin jo hieman vaikeampi keksiä synonyymia samoin kuin *rum-poottamiselle* (esimerkki 128). Äärimmäisen mielenkiintoinen on esimerkissä (129) kahteen kertaan

esiintyvä *lähteä tehdä jotain*, jonka itse miellän lauseyhteyksistä tarkoittamaan *olla (vähällä) tehdä jotain*, eli *oli (lähellä) tyssätä* ja *olin aivan unohtaa*, joka rakenteena saattaa olla peräisin esimerkiksi ruotsin kielestä. Rakenteen voisi lukea myös sanonnaksi, joita käsittelen tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

- (117) *toinen pari vihkaastaan kirkossa huomenna* (25.12.1943 SAK 452, Kper)
- (118) *Meitä nim. vähä kehaasthin ja muita komppanioota vastaavasti haukuthin* (19.8.1941 SAK 290, Kper)
- (119) *on meilläkin oltu jo pellolla tähe[s]tämässä* (7.5.194[-] SAK 27, Kper)
- (120) *metsäs pitää mähkiä* (7.9.1941 SAK 36, Kper)
- (121) *helpannu tämä vähä on* (7.9.1941 SAK 36, Kper)
- (122) *No olikos niitä kirjeitä [r]i[s]tattu* (13.10.1941 SAK 36, Kper)
- (123) *yökylmäisiä on ollu monena yönä mutta ei se sentään ole m[on]ta rourannu* (5.10.1941 SAK 87, Kper)
- (124) *[lavaakin] tehrään kuumeisella kiireellä että passaa siinä rimputella* (16.6.1943 SAK 87, Kper)
- (125) *Kyseli oonko koulus käyny ja kl[a]ppas olokapäälle* (6.8.1941 SAK 290, Kper)
- (126) *poijat kaupparoolti kalaa y.m. sapuskaa ryssän rahalla* (14.7.1944 SAK 290, Kper)
- (127) *Vai oli meillä ukkoonen [s]imureerannu* (23.8.1941 SAK 290, Kper)
- (128) *Kylhän sinne vishin pitää mennä [r]umpootettavaksi* (10.12.1941 SAK 290, Kper)
- (129) *Ne muutoon oli pyhänä siälä, mutta paloovat j[a] [A]UK:hon pääsy lähti tyssätä* (6.[8].1941 SAK 290, Kper)
- (130) *Niin, lähriin aivan unohtaa kiittää isää siitä rahasta* (17.8.1941 SAK 290, Kper)

4.1.2.4 Sanonnat

Aineiston kirjeistä löytyy myös jonkin verran erilaisia sanontoja, jotka ovat sekä vakiintuneempia että tilanne- ja kirjoittajakohtaisia. Erilaisten fraasien ja kielikuvien alueellisen levittymisen ja yleisyyden selvittäminen on hankalampaa kuin sanaston, ja se vaatisi tämän työn kohdalla suhteellisen suuren työmäärän, joten tyydyn ainoastaan esittelemään aineistosta löytyneitä esiintymiä puuttumatta kovin tarkasti siihen, ovatko sanonnat täysin eteläpohjalaisia tai murteellisia. Osa sanontoihin kuuluvaksi luokitelluista esiintymistä voisi olla luettavissa myös suoraan sanastoon, mutta monet sanaliitot tai

sanaparit muodostavat seuraavissa esimerkeissä kuitenkin laajemman kokonaisuuden, esimerkiksi verbi-idiomin, mistä syystä olen luokitellut ne tässä tapauksessa sanonnoiksi. Luokittelun tarkkara- jaisuudella tai tässä tapauksessa sen puutteella ei kuitenkaan ole väliä, sillä tarkoitus on ainoastaan esitellä aineistosta löytyviä esiintymiä ilman sen syvempää analyysia.

Juuri sanastoa lähelle tulevat esimerkeissä 131–135 esiintyvät verbi-idiomit ja muut sanapa- rit tai lausekkeet. *Ryssän raatoles, nostaa räätystä ja mennä retuuttaa* ovat mielestäni melko selvästi eteläpohjalaisia vaikutteita saaneita, kun taas *mieleen muljahtaminen* ja *olla harmaata* voisivat hyvin olla myös laajemmalti käytössä. Mielenkiintoisinta sanontointa ne ovat kuitenkin kaikki mielestäni huomion arvoisia.

- (131) *ei millään tahtonut keritä kaikin ajoin edes syömään eikä nukkumaankaan kuin pari kolme tuntia päivässä tai yössä kuinka se tilaisuus siihen kulloinkin tulin kun oli tuon ryssän raatolehen kans niin lujilla* (2.10.1941 SAK 103, Kper)
- (132) *se on vähän yli voimmaista naisen voimmille nostaa räätystä niitä raskaita säkkiä* (25.12.1943 SAK 452, Kper)
- (133) *ei se elämä täällä hymyile miltään kantilta Mutta mennä retuutetahan silti päivästä hissun kissun* (5.10.1941 SAK 87, Kper)
- (134) *Mitäpä mulla tässä nyt muuta onkaan ei ainakaan muljahda mieleen* (10.4.1942 SAK 36, Kper)
- (135) *Nyt meillä kyllä on lomakielto niin että ha[r]maata on lomaa suunnitella* (10.4.1942 SAK 36, Kper)

Esimerkeissä 136–143 on puolestaan esillä muutamia selkeästi sanontamaisempia ilmaisuja. Nämä- kään kaikki sanonnat eivät välttämättä liity pelkästään eteläpohjalaiseen murteeseen, mutta näiden sanontojen esille ottaminen on kuitenkin mielekäästä. Esimerkiksi esimerkissä 136 esiintyvistä ”*hosua kieli vyön alla*” -sanonnasta on ”*kieli vyön alla*” -ilmaus varmasti laajemminkin käytössä, mutta *hosua*-verbi löytyy Suomen murteiden sanakirjasta, jossa se saa merkitykset ’lyödä t. huiskia vitsalla tms. sinne tänne; huitoa, hätistellä; ripsua; piiskata, piestä; vihtoa’ sekä ’touhuta, häärätä; tehdä jtk liikaa kiirehtien t. huolimattomasti, hutiloida, hätäillä’, ja tietenkin tässä tapauksessa kyse on jälkim- mäisestä. Esimerkki 140 puolestaan näyttäytyy erittäin eteläpohjalaisena sisältämiensä fonologisten ja morfologisten murrevarianttien vuoksi, mutta sanonta itsessään ei välttämättä liity suoranaisesti Etelä-Pohjanmaan murteeseen.

- (136) *kyllä se on kamalaa tämä mailman meno kun aikuuset miehet täällä vaan auringon pais-teessa makailee ja toiset kotirintamalla **hosuu kieli vyön alla melkein yötä päivää** (16.6.1943 SAK 87, Kper)*
- (137) ***Täällä sataa nyt niin että raikuu** (21.11.1943 SAK 452, Kper)*
- (138) *Tupakasta täällä taitaa **tulla** vähitellen **[hoikat] oltavat** (21.1.1940 SAK 166, Kper)*
- (139) *Palvelus on vähän tiuhentunut, mutta **ei se vielä luuta särje** (21.11.1939 SAK 290, Kper)*
- (140) *Meenkin täs jo maata, lähtökin voi tulla aika varahin aamulla ja **kello kävelöö jo yhyrettä-toista** (29.1.1940 SAK 290, Kper)*
- (141) ***Heti kun tuloo sillen ikää** niin lähetän Einolle sähkösanoman (6.8.1941 SAK 290, Kper)*
- (142) *Nyt kyllä on taas kylmänny ja **tuuloo niin vihaasta, että oikeen naamaan ottaa** (17.8.1941 SAK 290, Kper)*
- (143) *Mua pakkaa huvittamhan kun joudun [rou]daamaan niitten kans ja kovasti muka **oon [h]uus-alla mistä on kysymys** (25.2.1940 SAK 290, Kper)*

Aineistossa on myös kaksi sanontaa (esimerkit 144 ja 145), jotka esiintyvät kahteen kertaan, jolloin niiden voi nähdä olevan ainakin hiukan vakiintuneempia kuin vain tilannekohtaisia ilmauksia. Etenkin esimerkin 144 ”*olla kuin pussissa*” esiintyy vielä kahdella eri kirjoittajalla, jolloin se ei aina-kaan rajoitu pelkästään yhteen idiolektiin. Kirjoittajat ovat toki samasta kokoelmasta ja näin ollen todennäköisesti kontaktissa toisiinsa, jolloin sanonnan käytöt eivät välttämättä ole toisistaan irrallisia.

- (144) *muuten täälä **on kun pussis** ei tierä mailman menosta mitään (5.7. SAK 388, Kper) **Aluksi olimme täällä aivainkuin pussissa, kun ei ollut radiota eikä sanomalehtiä** (27.7.1941 SAK 388, Kper)*
- (145) *Kyllä sen tupakan kans **rupes olhon k[u]itti juttu** (SAK290_26) **Kyllä kävi k[u]itisti kun ei Mäkelän Allua enää tullut** (8.5.1943 SAK 290, Kper)*

Aineistossa on myös joitakin sanontoja, joissa paikallisuus ei ilmene niinkään kielessä ja murteessa vaan sanonnoissa mainittavissa henkilöissä tai paikoissa, tai jotka ovat muuten henkilökohtaisia tai esimerkiksi perhepiirissä käytettyjä. Esimerkissä 146 on kyse sanonnasta, jota kirjoittajan isoisällä on ollut tapana käyttää. Sanonta ei sinänsä aukene tarkemmin ulkopuoliselle lukijalle, sillä sanonta itsessään ei avaa sitä, kuka on *Lehto* ja minkälaista on hänen *pullansa*. Esimerkissä 147 on luultavasti vastaavasti kyse jostain meille tämän päivän lukijoille tuntemattomasti henkilöstä tai tapahtumasta, sillä kirjeen kontekstissa sanonnalla viitataan siihen, kuinka kirjoittaja itse nukkuu pitkät unet. Esimerkissä 148 sanonta on puolestaan laitettu erikseen lainausmerkkeihin, jolloin se lienee

lainaus jostain toisesta lähteestä, mutta joka ei ainakaan tämän päivän lukijalle suoraan pelkästä kirjeestä avaudu.

(146) *Kyllä korputkin oli niin valakoosia ja hyviä että pian se on niinkun Lehron pullaa vai kuinka se isoisä-vainaa tapas sanoa* (17.8.1941 SAK 290, Kper)

(147) *Olin perjantain ja lauantain sängyn pohjalla. Laiskan Jussi [uinahti] ja imehtelin jo että liekö unitauti osunut minuun. Nukuin nim. yhteen mittaan pari vuorokautta* (25.2.1940 SAK 290, Kper)

(148) *Sunnuntaina oli meillä E-P:n SK-piirin vuosipäivän johdosta paraati johon kerääntyy koko rykmentti. En oo aikaisemmin niin suuren [pouhas] ollu. ”Väkiä oli niin kun ennen Kauhavan lentopäivillä”* (21.11.1939 SAK 290, Kper)

Aineistosta löytyy myös yksi ilmaus, joka muodoltaan voisi sopia sanastoon, mutta joka merkitykseltään on mielestäni lähempänä sanontaa. Esiintymästä ei löydy mitään mainintaa sanakirjoista tai muustakaan lähteestä, mutta oma eteläpohjalainen kielitajuni tunnistaa ilmiön, sillä muistan ainakin oman eteläpohjalaisen, tarkemmin sanottuna teuvalaisen, mammani eli isäni äidin käyttäneen kyseistä ilmaisuja useasti. Kyseessä on esimerkissä 149 esiintyvä *esukaa*, joka on lyhennelmä ilmauksesta ”*ei suinkaan*”. Oma mammani saattoi sanoa esimerkiksi ”*eesukaa soo kipiäksi tulos*” tarkoittaen ”*et suinkaan ole kipeäksi tulossa*”.

(149) *kyllä me ihmiset hyvin kevyitä olemme esukaa meissä mitään jaloutta ole* (SAK 452, Kper)

4.2 Satunnaisesti esiintyvät piirteet

Tässä alaluvussa keskityn tarkastelemaan aineistossa ja kirjoittajilla satunnaisesti esiintyviä eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisiä piirteitä. Jaottelussani satunnaisesti esiintyviä ovat sellaiset piirteet, joita käyttää alle puolet mutta yli neljännes kirjoittajista. Lukumäärällisesti tämä tarkoittaa 8:sta 15:een kirjoittajaa. Satunnaisessa käytössä ja sitä myötä tässä luvussa käsittelyssä ovat jälkitavun *i*-loppuiset diftongit, inessiivin päätteet, vokaaliyhtymät *eA* ja *OA*, yleiskielen *d*:n vastineet, yleiskielen *ts*-konsonanttiyhtymät vastineet, pääpainottoman tavun vokaalien välinen *h* ja monikon 1. ja 2. persoonan päätteet.

Näiden, kirjallisuudessa ennestään mainittujen, piirteiden lisäksi aineistosta nousi esille myös eräs ilmiö, josta ei ole käsitykseni mukaan aiempaa mainintaa tutkimuksessa tai kirjallisuudessa, mutta joka on kuitenkin kirjoittajilla suhteellisen runsaassa käytössä, ja jonka miellän sekä aineiston että oman eteläpohjalaisen kielitajuni perusteella eteläpohjalaiselle murteelle ominaiseksi. Kyseessä on yksivartaloisten *i*-loppuisten nominien monikon partitiivi, joka esiintyy monikossa samanmuotoisena kuin yksikössä, esim. *paperia, takkia, kranaattia* merkityksessä *papereita ~ papereja, takkeja, kranaatteja*. Kyseistä ilmiötä käsittelen luvussa 4.2.4.

4.2.1 Jälkitavun *i*-loppuiset diftongit

Satunnaisesti kirjoittajilla esiintyvistä piirteistä ensimmäisenä käsittelyvuorossa on yksi eteläpohjalaisen murteen tunnusomaisin piirre, jälkitavun *i*-loppuisten diftongien pitkävokaaliset variantit (esimerkit 150–152). Näitä muotoja esiintyy aineistossa melko paljon ja monilla paljon murretta käyttävillä kirjoittajilla piirre esiintyy taajaan. Lähes puolella kirjoittajista (15) esiintyy yksi tai useampi pitkävokaalinen variantti.

(150) *sellaasta se yleen*

*sä on täällä olis se varmasti outoa siellä, **hyppääs** pian ojaan sirpale suojaan kun kuulis*

[sivu vaihtuu]

kranaatin surinan. (SAK166, Kper)

(151) *ei ryssäällä ole paljo*

*enää ammuksia koska ei se ammu kun **silloon tällöön**, mutta kyllä tämä siltä viä sotaa on* (7.9.1941 SAK 36, Kper)

(152) *Kun tänne on tul-*

[sivu vaihtuu]

*lu kans **sellaasia** nuoria poikia vapaaehtoisina niin mä oon tuumannu, että kuinkahan mahtaa Eskon asian olla* (14.1.1940 SAK 290, Kper)

Eteläpohjalaisessa murteessa pitkiä assimiloituneita vokaaleja esiintyy myös alkujaan *oi-* ja *ei-*loppuisissa nomineissa, ja niitä esiintyy myös aineistossani (esimerkit 153–155):

(153) *Virtasen Heikki on täällä*
keittiöllä tuua meille
sapuskaa ja onkin siihen
*aivan **verratoon** mies* (4.7.1941 SAK 87, Kper)

(154) *Vai oli*
*meillä niin **ukkoonen** [s]imureerannu*
Kuulin täältä, että siälä oli ollut
kova rajuilma. (23.8.1941 SAK 290, Kper)

(155) *Kyllä minä*
*tuon sille pyssyja ja **sotapuu-***
***koon** kun vain pääsen pois*
täältä sinne kotikonnuille (SAK 87, Kper)

i assimiloituu tavallisesti jälkikomponentin kanssa, mutta aineistosta löytyy myös esiintymiä, joissa diftongin alkukomponentti *e* assimiloituu *i*:n kanssa *ei-*loppuisissa diftongeissa (esimerkit 156–158):

(156) *Kiitos **paketiista!** Ei ole tullu täs aikasemmin*
kirjoitettua (26.2.1940 SAK 290, Kper)

(157) *Toi-*
sista komppanioosta on tuatu kans poikia
*samoolle **kurssuille*** (6.8.1941 SAK 290, Kper)

(158) *Tänään fiskaalit tarkasti meidän*
*komppanian ja meillä **korpiüllakin** on ollu*
[sivu vaihtuu]
oikeen kivääri palveluksessa.
(29.10.1941 SAK 290, Kper)

Aineistossa on myös joitakin esiintymiä jälkitavun *i*-loppuisen diftongin *i:n* kadosta. Variantti ei ole tyypillinen eteläpohjalaiselle murteelle, mutta esimerkiksi yleiseen puhekieleen sen voi katsoa kuuluvaksi. Katomuotoja esiintyy yhteensä yhdeksällä kirjoittajalla. Viidellä heistä esiintyy myös pitkävokaalisia muotoja ja neljällä joko katomuotoja tai yleiskielen mukaisia muotoja. Esimerkeissä 159 ja 160 esiintyvät katomuodot ovat samassa lauseessa yleiskielen mukaisten muotojen kanssa:

(159) *Niin ainakin Pentti sanoi silloin,
kun hän Kiviniemessä **alotti** palve-
lustaan.* (13.8.1943 SAK 27, Kper)

(160) *Joku miehistä kertoi **haavottuneensa**
Salmissa t.k. 18. p:nä.* (27.7.1941 SAK 388, Kper)

4.2.2 Inessiivin päätteet

Seuraavaksi käsittelemme inessiivin päätteitä. Eteläpohjalaisessa murteessa inessiivin päätte on tavallisesti *-s*. Eteläpohjalaisena erikoisuutena joissakin pronomineissa ja omistusliitemuodoissa esiintyy myös päätettä *-hnA*. Omistusliitemuodosta tavataan myös päätettä *-snA*.

Murteen mukaista *s*-päätettä aineistoissa esiintyy, mutta yleisempää on yleiskielen mukainen *-ssA*. Murteen mukaista muotoa esiintyy yhteensä 15 kirjoittajalla. Jokaisella 31 kirjoittajalla esiintyy yleiskielen mukaista muotoa. Näin ollen siis niillä kaikilla kirjoittajilla, joilla esiintyy murteen mukainen variantti, vaihtelee se yleiskielen mukaisen variantin kanssa. Inessiivin päätteiden suhteen mielenkiintoisimpia ovatkin ne tapaukset, joissa päättevariantit vaihtelevat ja vieläpä hyvin lähekkäisissä esiintymisympäristöissä. Tällaisia tapauksia on havaittavissa esimerkeissä 161–163:

(161) *Me ollaan nyt täällä
rintaman takana **lepäämäs** ja nyt on aikaa käy-
dä **tuossa** Saimaan **Kanavassa uimaskin** monta
kertaa **päiväs** ja et usko kun siinä on lämmin vesi.*
(2.8.1941 SAK 103, Kper)

(162) *Reijoki on **tu[o]s**
100 m **päässä** ja on käyny tää usein* (5.7. SAK 388, Kper)

(163) *ehkä pärjään siinä **asias** sinulle, enkä **muussa**
asiassa välitääkkää sinulle pärjätä* (25.12.1943 SAK 452, Kper)

Sitä, miksi variantit vaihtelevat kirjeen sisällä, on vaikea arvioida. Varianttien esiintymissä ei esimerkiksi ole havaittavissa sana- tai esiintymisympäristökohtaista säännönmukaisuutta niillä kirjoittajilla, joilla variantit vaihtelevat. Pidemmälle viety syntaktinen tarkastelu saattaisi paljastaa jonkinlaista johdonmukaisuutta variaatiossa, mutta siihen tässä tutkimuksessa ei ole resursseja.

Edellä mainittujen lisäksi mielenkiintoisia ovat myös sellaiset tapaukset, joissa inessiivin pääte on yleiskielen mukainen, mutta päätteen kanssa samassa sanassa esiintyy jokin toinen murrepiirre, kun oletuksen mukaisempaa ehkä olisi, että molemmat sanassa esiintyvät piirteet olisivat murren mukaisessa muodossa, mutta näin ei jostain syystä ole. Tällaisia tapauksia esiintyy kokoelman SAK 87 kirjoittajalla, jolla useissa yleiskielen mukaisen inessiivin päätteen sisältävissä sanoissa esiintyy myös yleiskielen *d*:n vastineena *r* (esimerkit 164–166):

(164) *muistan teitä hyvin usein
ja onhan sitä olukin **yhressä** neljättä vuotta*
(2.8.1941 SAK 87, Kper)

(165) *Kyllähän se on
terveys täällä parempien
käressä Hän se on joka
meitä ohjaa ja johtaa* (15.8.1941 SAK 87, Kper)

(166) *päivästä toiseen mennään
hissun kissun tässä Joulua
orotellessa* (13.12.1941 SAK 87, Kper)

Samaista kirjoittajaa ja hänen kielenkäyttöään tarkastelen myös myöhemmin jälkitavun *h*:n sekä yleiskielen *d*:n yhteydessä luvuissa 4.2.5 ja 4.2.7. Kuten edempänäkin tulee ilmi, käyttää kirjoittaja murretta jonkin verran, joskaan ei aineiston muihin kirjoittajiin verrattuna kaikkein runsaimmin. Kirjoittajalla vahvimmin esiintyvä piirre on yleiskielen *d*:n vastineena *r*, joka vain muutamaa poikkeusta

lukuun ottamatta on aina murteen mukaisessa muodossa. *r:n* dominoivaa asemaa yleiskielen *d:n* vastineena vahvistaa tämä huomio, jossa *r*-variantti esiintyy myös niissä sanoissa, joissa esiintyy myös yleiskielen mukainen inessiivin päättevariantti.

Eteläpohjalaisia erikoisuuksista, inessiivin *-hnA-* ja *-snA-*päätteistä, löytyy aineistosta neljä esiintymää (esimerkit 167–170). Kolme niistä esiintyy pronominessä ja yksi omistusliitteessä. Esiintymät jakautuvat kolmelle eri kirjoittajalle. Esimerkkien 169 ja 170 kirjoittajilta löytyy aineistosta myös *jossa* ja *missä* -sanojen yleiskieliset vastineet.

(167) *Olisi se hauskaa*

istua rankakuorman päällä kun

*aurinko oikeen lämmittää **johona-***

***kin** tuulensuojaisessa mettän [-] (21.2.1943 SAK 87, Kper)*

(168) *Eihän sitä tierä **mihinä** se*

mutkansa pää[n] saa-

vuttaa ja koska (SAK 87, Kper)

(169) *Lääkärin syynis oli yks*

lotta, joka kehuu [olhansa] Martan kans

*[jartis] ja kysyy, jotta **mihinä** se nyt on (SAK 290, Kper)*

(170) *Piirto Rajalan Tauno pääse tämän viikonlopus*

*siviiliin kyllä se on kans **mielinsänsä** (25.8.1940 SAK 36, Kper)*

4.2.3 Vokaaliyhtymät *eA* ja *OA*

Seuraavaksi siirryn jälkitavun *A*-loppuisiin vokaaliyhtymiin *eA* ja *OA*, jotka eteläpohjalaisessa murteessa esiintyvät muodossa *iA* ja *UA*. Aineistosta löytyy yhteensä 24 kirjoittajaa, joilla kielen piirre kirjeissä esiintyy. Kahdella kirjoittajalla esiintymät ovat kauttaaltaan murteen mukaisessa muodossa, 11 kirjoittajalla variantit vaihtelevat ja 11 kirjoittajalla esiintymät ovat yleiskielen mukaisessa muodossa. Niiden kirjoittajien joukosta, joilla variantit vaihtelevat, löytyy yksi kirjoittaja (esimerkki 171), joka ei juurikaan muuten käytä kirjeissään murretta. Tämä on hieman yllättävää, sillä kyseessä on piirre, joka liittyy nimenomaan murteeseen, eikä esimerkiksi yleisesti puhekieleen. Esiintymä on kuitenkin luokiteltavissa myös sanaston ilmiöksi (ks. Luku 4.1.2.2 esimerkki 73), jolloin esiintymä ei

lopulta olekaan niin erikoinen. Kuten sanastoa käsittelevässä luvussa havaittiin, esiintyy joillakin kirjoittajilla, joilla murre ei ilmene fonologisella tai morfologisella tasolla, kuitenkin satunnaisesti murre sanoja.

(171) *Eikäpä*

*se nyt niin komia nimi ole mullakaan
että kovin suuria juhlia kannattaisi pi-
tää.* (10.4.1942 SAK 36, Kper)

4.2.4 Yksivartaloisten *i*-loppuisten nominien monikon partitiivi

Seuraavaksi käsittelemme luvun 4.2 alussa mainittua morfologista piirrettä, josta ei löydy mainintaa aiemmasta tutkimuksesta tai kirjallisuudesta, mutta joka kuitenkin nousee aineistostani kiinnostavasti esille. Kyseessä ovat yksivartaloiset *i*-loppuiset nominit, kuten *paperi*, *takki*, *kranaatti*, ja erityisesti niiden monikon partitiivimuodot. Yleiskielen mukaisesti sanat taipuvat yksikön partitiivissa *paperia*, *takkia*, *kranaattia*, ja monikossa *papereita* ~ *papereja*, *takkeja*, *kranaatteja*. Aineistoni ja oman, eteläpohjalaiseen murteeseen perustuvan, kielitajuni perusteella uskallan kuitenkin väittää, että eteläpohjalaisessa murteessa *paperi*-tyyppisen nominin monikon partitiivimuoto näyttää samalta kuin yksikön partitiivimuoto, siis *paperi* – *paperia* 'papereita', *takki* – *takkia* 'takkeja', *kranaatti* – *kranaattia* 'kranaatteja'. Tällaisia muotoja löytyy aineistosta etenkin sellaisilta kirjoittajilta, jotka käyttävät murretta muutenkin melko paljon tai hyvin paljon. Erityisen selviä ovat ne tapaukset, joissa substantiivilauseke muodostuu yksikön partitiivin näköisestä substantiivista ja monikon partitiivissa olevasta substantiivin täydennyksestä kuten esimerkeissä 172–174:

(172) *ja se on vähän*

*yli voimmaista naisen voimmille nostaa räätystä
niitä raskaita säkkiä* (25.12.1943 SAK 452, Kper)

(173) *En minä tiä tähän tälläkertaa muuta pistäkää*

*että kai lopetan kirjoitan sitte lisää kun saan
niitä merkkiä.* (15.7.1944 SAK 36, Kper)

(174) *Kyllä se ryssä vähän*

toivotti meille rauhatonta Joulua

*lähetti joitakin **Joulupakettia***

*eli **kranaattia** ja meinas pistää*

meitä mottiin (28.12.1941 SAK 87, Kper)

Tulkinnan kannalta haastavampia ovat ne tapaukset, joissa lausekkeeseen ei kuulu muita osia tai ne ovat kauempana toisistaan tai eivät suoraan osoita, onko kyseessä yksikkö vai monikko. Lauseyhteydestä tämän kuitenkin yleensä pystyy päättämään kuten esimerkeissä 175–177. Esimerkissä 175 tulkitsen sanan *Joulupakettia* monikon partitiiviksi, sillä esimerkki on samasta kirjeestä kuin esimerkki 174, ja siinä sama sana on monikon partitiivissa. Oletettavaa on, että myös Suomesta on ammuttu useampia joulupaketteja eli kranaatteja venäläisiä kohti. Esimerkissä 176 puolestaan oletettavaa on, että kirjoittaja pyytää lähettämään useampia pattereita kuin vain yhden. Esimerkissä 177 taas lauseyhteyden sopisi paremmin akkusatiivimuoto kenttäpostipaketin, jos kyse olisi yksiköstä.

(175) *se yritti*

Laatokalta kiertää meirän selän

taa mutta huomattiin ajoissa

*ja annettiin vähän **Joulupakettia***

niillekin että vähän tuntuisi Joululta (28.12.1941 SAK 87, Kper)

(176) *Jaa [laskinlampun] [**patteria**] jos*

saa niin lähetä mukana, täällä on

pula niistä (21.1.1940 SAK 166, Kper)

(177) *Paan tähän näitä lappoja*

samalla kertaa. Niillä saa lähettää

***kenttäpostipakettia** alennettuun hintaan*

niin kun Kerttu tiätää. (24.1.1940 SAK 290, Kper)

Aineistosta löytyy myös tapauksia, joiden kohdalla on hyvin vaikea tai mahdoton päätellä, onko kyseessä yksikkö vai monikko, mutta jotka ovat tulkittavissa myös monikkomuodoiksi kuten esimerkeissä 178–180. Esimerkissä 178 on mahdollista, että kirjoittaja ei ole saanut yhtä tai useampaa odot-

tamaansa pakettia. Lauseyhteydestä määrää ei voi täysin päätellä. ”niitä pakkaa hukkaantumaan” tosin viittaa paketteihin monikossa. Kirjoittajalta ei ole aineistossa kuin yksi kirje, ja kyseisessä kirjeessä ei ole kuin tämä yksi mahdollinen paikka piirteelle esiintyä. Esimerkissä 179 on todennäköisesti kyse panssarivaunuista, joita vihollisella on oletettavasti käytössään useampia. Lauseyhteyteen ei myöskään sovi totaaliobjekti. Esimerkissä 180 ei niin ikään voi päätellä, olettaako kirjoittaja vastaanottajan lähettävän vielä yhden vai useamman paketin. Toisaalta yksikkömuotoa tukisi paremmin totaaliobjekti *paketin*, sillä paketit ovat yleensä aineellisia ja rajattuja kokonaisuuksia.

(178) *Minä kirjoitin kotin pari*

päivää sitten sano sinne

terveysiä, jos ei kirje tulisi

*perille **pakettia** en ole vielä*

saanut niitä pakkaa huk-

kaa[n]tumaan aina toisilta (30.12.1939 SAK 166, Kper)

(179) *On se hyvä asia, että*

on kesä aika. Käy tua

oleminen niin kivuttomas-

[sivu vaihtuu]

ti, vaikka enempi se tie-

tysti talvella sais selek-

hänsä eikä voisi käyttää

*niin palio **panssaria**. (14.7.1944 SAK 290, Kper)*

(180) *Lupasit lähettää vielä-*

*kin **pakettia**? Sei ei*

kyllä oo ollenkaan tarpeellis-

ta. (24.1.1940 SAK 290, Kper)

Näitä oman tulkintani mukaan murteellisia tai sellaiseksi pääteltäviä muotoja esiintyy aineistossa yhteensä 11 kirjoittajalla, mikä on melko paljon. Aineistosta löytyy myös paljon yleiskielen mukaisia muotoja erityisesti niiltä kirjoittajilta, jotka käyttävät murretta kirjoituksessaan yleisesti vähemmän. Huomion arvoista kuitenkin on, että yksikön partitiivin näköisiä monikon partitiiveja esiintyy myös

sellaisilla kirjoittajilla, jotka eivät murrettä yleensä niin paljon kirjoituksessaan käytä. Tämän voi tulkita merkitsemään sitä, että piirre on melko vahva.

Kun tämä ilmiö aineistosta nousi esille, kysyin eritaustaisilta ja eri paikkakunnilta kotoisin olevilta ihmisiltä lähipiirissäni piirteestä ja siitä, sopiiko se heidän omaan kielitajuunsa. Eteläpohjalaiset ystävät ja sukulaiset tunnistivat piirteen, mutta muun taustaiset eivät. Tämä vahvistaa mielikuvaa siitä, että kyseessä on eteläpohjalainen piirre. Asian varmistaminen vaatisi kuitenkin tarkempaa tutkimusta ja perehtymistä aiheeseen, mutta tämä havainto on jo itsessään hyvin kiinnostava ja uusi. Vaikka piirre tutkimuksen myötä paljastuisi Etelä-Pohjanmaata laajalevikkisemmäksi ilmiöksi, on se joka tapauksessa tässä kirjeaineistossa kiinnostava, sillä se on ehdottomasti ainakin puhuttuun kieleen kuuluva ilmiö.

4.2.5 Yleiskielen *d*:n vastineet

Seuraavaksi siirryn käsittelemään yleiskielen *d*:n vastineita. Tyypillisesti eteläpohjalaismurteissa yleiskielen *d*:n vastineena on *r*. Aineistoni kirjeissä yleiskielen *d*:n vastineina esiintyvät lähinnä murteenmukainen *r* sekä yleiskielen mukainen *d*. Aineistosta löytyy myös yksi kato (esimerkki 181), mikä on yllättävää, sillä se ei tyypillisesti kuulu eteläpohjalaiseen murteeseen:

(181) *Enkä mä*

oikeen ymmärräkään mihinkä aika menee, mut-

*ta joutilasta sellaista ei **taho** olla.* (25.2.1940 SAK 290, Kper)

Kirjoittaja on tulkintani mukaan nuori lotta, jonka kirjoitustyyli on hyvin värikästä ja kekseliästä ja sisällöt humoristisia. Kirjoittaja käyttää suurimmaksi osaksi yleiskielen *d*:n vastineena *d*:tä lukuun ottamatta edellä mainittua katoa ja yhtä *r*-varianttia (esimerkki 182). Kyseinen *r*-variantin sisältävä sana on kuitenkin luettavissa myös sanaston ilmiöksi (ks. luku 4.1.2.1 esimerkki 35), joten voidaan sanoa, että kirjoittajan yleiskielen *d*:n vastineena kirjeissä toimii *d*.

(182) *Kiitosta paketista! Ja varsin-*

*kin siitä **loorasta**.* (3.4.1940 SAK 290, Kper)

Lukuun ottamatta esimerkin 181 erikoisuutta, ovat kaikki yleiskielen *d*:n variantit kirjeissä siis *d* tai *r*. Piirre on antoista tarkasteltava, sillä se esiintyy aineistossa taajaan. Aineiston jokaiselta kirjoittajalta löytyy esiintymä yleiskielen *d*:stä tai sen variantista. 21 kirjoittajalla yleiskielen *d*:n vastineena on *d*, kolmella kirjoittajalla *r*, ja seitsemällä kirjoittajalla variantit *d* ja *r*. Yleisimmin käytetty variantti näin ollen on *d*. Mielenkiintoisinta on kuitenkin mielestäni niiden seitsemän kirjoittajan tarkastelu, joilla *d* ja *r* vaihtelevat, sillä jo hypoteesissani esitin, että niillä kirjoittajilla, joilla murteen mukainen *r* esiintyy, olisi se heillä myös vahvempi variantti.

Aineistosta löytyykin muutamia mielenkiintoisia tapauksia (esimerkit 183–188), joissa eri variantit esiintyvät hyvin lähekkäin, jopa peräkkäisissä sanoissa. On vaikeaa sanoa, miksi variantit vaihtelevat, mutta se saattaa kieliä siitä, että kirjoittaja painiskelee kahden erilaisen tyylin tai kieli-muodon puristuksessa. Oletettavaa on, että koska kirjoittajat käyttävät myös kirjoituksessaan murteenmukaista *r*-varianttia, kuuluu se heidän idiolektiinsa. Mielenkiintoista on pohtia, onko kyseessä ennemmin ilmiö, jossa murre niin sanotusti puskee muuten yleiskieliseksi pyrittyyn tekstiin, vai onko kyse siitä, että ulkopuolelta tuleva ajatus tietynlaisesti kirjeeseen kuuluvasta tyylistä ohjaa välillä kirjoittamaan yleiskielisemmin kuin mitä kirjoittajan omaan tyyliin ja idiolektiin kuuluisi.

(183) *laitan tuon*

*Joulu **lehd**en sinne teille että vähän tuntuis*

joululle mutta tietysti se olis pitänyt olla

*ruotsalainen sinulle muttei täällä **meid**än*

*[pöötömissä] ole **mahdollisuus saara** (13.12.1943 SAK 452, Kper)*

(184) *Vieläkö*

Juhani muistaa olla konepistooli

***kädessä** vai on jo unohtanu*

jo jääny vanhaksi [epäselvä sana]

[No] empä minä tässä muuta

***taira** kirjoittaa kun hyvät*

voinnit vaan teille kaikille (21.2. 1943 SAK 87, Kper)

(185) *Onko se **teir**än radio*

jo tullu korjattavaksi

***meir**än rariosta on lamput*

rikki (SAK 87, Kper)

(186) *Yrittäisin*

*sillä sitten heti syyskuun ensipäivä-
nä 3-4 **vu[o]rokauden** loman. Luuli-
sin sen saavani jos ei hyvin kiuk-
kuusta rintamalle **lähretä**. (19.8. 1941 SAK 290, Kper)*

(187) *Kovasti ru-*

*piaa Joulu jo nopiaa lähenemään, eikä **mei-
dän lähdestä** tuu vaan valmista vaikka
kuinka **odottais**. Ei täs **taira** auttaa mikään
muu kun muuttaa Alpon esityksen mukaan
mielensä ja ruveta vonkaamaan kotia. (10.12.1941 SAK 290, Kper)*

(188) *Lähetän teille jokaiselle, Maijalle, Sinulle ja Katariinalle*

***yhden** kuvan täältä Karjalasta muistoksi. Siinä toises-
sa olen tämän toisen lotan kans asuntomme oven
eressä (4.2.1940 SAK 103, Kper)*

Yhdellä kirjoittajalla huomiota herättävää on myös yleiskielen *d*:n varianttien sanakohtainen vaihtelu (esimerkit 189–191). Kirjoittaja käyttää *d*:n varianttina suurimmaksi osaksi *r*:ää, mutta jokainen *sota*-sanan heikon asteen taivutusmuoto, jossa yleiskielen mukaisesti olisi *d*, on yleiskielen mukaisessa muodossa. Ilmiötä pystyy tarkastelemaan hyvin, sillä kirjoittajalta on aineistossa yhteensä 20 kirjettä. Näiden sotasanan taivutusmuotojen lisäksi kirjoittajalta löytyy vain muutama *d*-variantti, joista yksi näkyy myös esimerkissä 189. Kyseinen esimerkki on myös sikäli kiinnostava, että *kädessä*-sanan *d* on oman tulkintani mukaan ollut ensin *r* ja sen jälkeen korjattu *d*:ksi. Esimerkissä on puhe kaikkivaltiaan, siis Jumalan, kädestä, jolloin ehkä tietynlainen aiheen arvokkuus vaatii yleiskielisen variantin.

(189) *täällä **melskeiren** keskellä muistan teitä hyvin usein*

*ja onhan sitä olukin **yhressä** neljättä vuotta
en **tierä** vieläkä sitä **saaraan** olla kukapa
sen tietää **erelle** päin Ehän sitä **sodassa**
kaikki **kaaruu** Se on kaikkivaltiaan **kädessä** [d korjattu r:n tilalle?] **kenen**
hän haluaa ottaa pois täältä **sodan** kautta (2.8.1941 SAK 87, Kper)*

(190) *se on kullenkin*

määrätty missä ja millä tavalla

täältä on pois lährettävä

Mutta ei sitä sodassakaan kaikki

kaaruu parhaat miehet ne aina

tahtovat mennä ensiks (12.8.1941 SAK 87, Kper)

(191) *Tänne kaiketi tuo-*

raan sellaista sakkia joka

on saanu levätä koko

sodan ajan se on tavallista (24.8.1941 SAK 87, Kper)

Syy siihen, miksi kirjoittaja, jolla *r* on yleiskielen *d*:n vastineena kirjeissä hyvin vahva, käyttää sota-sanana heikon asteen vastineessa varianttia *d*, voisi johtua siitä, että sota itsessään on hyvin yleinen puheenaihe sota-aikana. Kirjoittaja, jolla murre puskee tekstiin vahvasti, on saattanut kuulla tai lukea sota-sanana yleiskielisiä taivutusmuotoja riittävän monta kertaa niin, että ne ovat iskostuneet myös omaan idiolektiin vahvasti. Toisaalta *sodan* murteettomuus voi liittyä myös siihen, että sodasta puhuminen on virallista, arvokasta tai jollain tapaa kunnioittavaa, jolloin murteen käyttö kyseisen sanan kohdalla ei ole sopivaa. Erityisesti tämä hypoteesi perustuu kuitenkin hyvin pitkälti siihen, että murteen käyttö kirjeissä olisi edes jossain määrin tiedostettua. Kielen käytön ja vaihtelun tiedostavuuteen on etenkin tässä kontekstissa mahdotonta pureutua, vaikka esimerkiksi Taru Nordlund (2013: 118–119) oman tutkimuksensa osalta esittää, että yhdenkin äänneen tasolla tapahtuva tarkastelu voi olla osoitus kirjoittajan kielitietoisuudesta ja kielellisistä valinnoista, ja että kielelliset valinnat kirjeissä ovat nimenomaan tiedostettuja.

Samalta kirjoittajalta löytyy myös muutama muu kohta (esimerkit 192–194), jossa *r*:n, *d*:n ja *t*:n valinnassa on ollut haparointia sen perusteella, että kirjainta on korjailtu tai ei ole täysin selvää, mikä kirjain kohtaan on lopulta merkitty. Erityisesti nämä haparoivat kohdat osoittavat mielestäni sitä, että kirjoittaja on tietoinen eri varianteista ja pyrkii tekemään tietoisia valintoja niiden välillä. Mielenkiintoista on kuitenkin pohtia, miksi tietoisuus ei yletä aivan jokaiseen varianttiin:

(192) *Lämmintä*

täällä on kovasti ollu

ja olipa vähän sa[d/r]ettakin [r ehkä korjattu d:n päälle]

*toisena Helluntaina siellä muuten kuuluu sataneen sa
mana päivänä Kyllähän se sare tuli oikialla
aikaa (16.6.1943 SAK 87, Kper)*

(193) *En tierä*

*kerkiänpö minä yhtään auttamaan
teitä hakkuussa vai onko jo
keli menny kaikki kun pääsen
lomalle se tulee siinä
Maalis ja huhtikuun **vaihdeessa** [d:n yllä t:n (?) viiva]
jos nyt ei mitään hullumpia
satu tapahtumaan (21.2.1943 SAK 87, Kper)*

(194) *ei Suomes-*

*sa ole niitä osia mitkä siitä
on rikki tässä taitaa tulla
uuden [d suttuinen] *osto* (10.8.1943 SAK 87, Kper)*

Yleiskielen *d:n* vaihtelun yhteydessä on mielekästä ottaa esille myös muutamissa kirjeissä esiintyvät hyperkorrektit muodot, sillä poikkeukset aineiston kaikki hyperkorrektit muodot liittyvät yleiskielen *d:n* vaihteluun. Hyperkorrektius tarkoittaa sanan ääntämistä, tai tässä tapauksessa kirjoittamista, virheellisesti oikeaa muotoa tavoitellen (ks. esim. Larjavaara ym. 2009: 207). Aineistossani tämä ilmenee siten, että sanoissa, joissa yleiskielen mukaisesti olisi *r*, käyttää kirjoittaja *r:n* tilalla hyperkorrektisti *d:tä*.

Kirjeaineistossa hyperkorrektius on mielenkiintoinen ilmiö, sillä hyperkorrektit muodot ovat osoitus siitä, että kirjoittajat pyrkivät kirjoittamaan tietyllä tyyllillä ja toisaalta siitä, että jokin murrepiirre, tässä tapauksessa yleiskielen *d:n* vastineena *r*, on tiedostettu. Myös Taru Nordlund huomioi ilmiön omassa aineistossaan (Nordlund 2013: 119). Kuten olen jo aiemmin esittänyt, säättävät kirjeiden kirjoittamisen konventiot ennen kaikkea kirjeen rakenteita, mutta tekstilajin raamit voivat myös jossain määrin määrittää sisältöjä, tyyliä tai kieltä. Esimerkiksi virallista kirjettä ja henkilökohtaista kirjettä erottaa niissä käytetty kieli; henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa kielellinen tyyli ei ole yhtä säänneltyä kuin virallisessa kirjeenvaihdossa, jossa kieleltä yleensä odotetaan kirjakielistä ja virallista tyyliä. Kaikki aineistoni kirjeet ovat henkilökohtaisia, perheen tai ystävien välisiä, kirjeitä, eikä kir-

jeitä ole kirjoitettu julkisiksi, vaan intiimeiksi kahden tai maksimissaan muutaman ihmisen luettavaksi. Siksi onkin yllättävää, että kirjeissä hyperkorrekteja muotoja esiintyy, vielä rinta rinnan murteellisten muotojen kanssa, sillä henkilökohtaisissa kirjeissä ei luulisi olevan minkäänlaista painetta käyttää virallisempaa tyyliä kuin suullisessa vuoropuhelussa.

Hyperkorrekteja muotoja esiintyy yhteensä viidellä kirjoittajalla. Neljällä heistä hyperkorrekteja muotoja esiintyy kerran ja yhdellä varsin taajaan. Kaksi yhden kerran esiintymistä ovat jossain määrin samankaltaisia kuin esimerkit 192–194, sillä niissä on havaittavissa selkeää haparointia ja kirjainmerkkien päällekkäisyyttä, jolloin ei voi olla täysin varma siitä, mikä kirjoittajan lopullinen valinta on ollut. Esimerkin 195 kirjoittajan hyperkorrekti muoto on sikäli ”ymmärrettävä”, että hänellä yleiskielen *d*:n varianttina on kautta kirjeiden yleiskielen mukainen *d*. Kirjoittaja käyttää muutenkin varsin vähän murretta, joten voi sanoa, että hän pyrkii tietynlaiseen yleiskieliseen tyyliin kirjeissään. Murteen voisi ajatella olevan kirjoittajalla jopa välteltävä, ainakin yleiskielen *d*:n osalta, sillä tulkintani mukaan kirjoittaja on ensin merkinnyt hyperkorrektin muodon sisältävään sanaan *r*:n, mutta korjannut sen jälkikäteen *d*:ksi.

Esimerkin 196 hyperkorrektissa esiintymässä kyse on *d*:n ja *t*:n valinnasta. Tulkintani mukaan kirjoittaja on merkinnyt sanaan *d*:n, johon hän on lisännyt *t*:n viivan. Kyseisestä esiintymästä on hyvin vaikea sanoa, kumpi kirjaimista on vahvempi ja mikä lopullinen valinta on ollut. Esiintymä on myös sikäli mielenkiintoinen, että kirjoittajalla kieli on muuten hyvin vaihtelevaa, ja esimerkiksi yleiskielen *d*:n vastineina *d* ja *r* vaihtelevat sulassa sovussa.

(195) *Nyt me olemme takapuolella. Saurantekoon käytiin **määdüämässä**.*

[*d*:n tilalla ollut ensin luultavasti *r*, sen päälle korjattu *d*]

(11.10.1941 SAK 36, Kper)

(196) *pääsen*

lomalle se tulee siinä

*Maalis ja huhtikuun **vaihdeessa** [*d*:n yllä kyllä *t*:n (?) viiva]* (21.2.1943 SAK 87, Kper)

Esimerkeissä 197 ja 198 ei ole havaittavissa samanlaista haparointia, vaan hyperkorrektit muodot ovat varsin selkeät. Esimerkin 197 kirjoittajalla yleiskielen *d*:n vastineena esiintyy kauttaaltaan *d*. Kirjoittaja käyttää muutenkin suhteellisen vähän murretta ja on varsin yleiskielinen. Mielenkiintoista hyper-

korrektissa esiintymässä on se, että se saattaa selittyä sen sijainnilla suhteessa kirjeeseen. Hyperkorrekti muoto *suudet* esiintyy aivan kirjeen ensimmäisessä lauseessa. Tervehdykset ja kiitokset ovat osa kirjeen aloitusta, jossa useinkaan kieli ei varioi samalla tavalla kuin kirjeen keskivaiheilla. Kirjeen rakenteisiin kuuluva aloitusformula saattaa ajaa kirjoittajan pohtimaan kieltään ja tyyliään ja sen virallisuuden astetta tarkemmin ja siten myös käyttämään virheellisesti hyperkorrektia muotoa.

Esimerkin 198 kirjoittaja käyttää vastaavasti yleiskielen *d:n* vastineena *d:tä*, mutta koska kirjoittajalta on aineistossa ainoastaan yksi kirje, joka sekään ei ole erityisen pitkä, ei esiintymästä voi sanoa kovinkaan paljoa. Kyseinen hyperkorrekti esiintymä ei esimerkiksi samalla tavalla sijaitse jossain kirjeen rakenteellisessa formulassa, jolloin se voisi selittyä rakenteen vaatimalla tyyllillä. Esiintymä sijaitsee kirjeen loppuvaiheilla, mutta on kuitenkin luettavissa edelleen kuuluvaksi kirjeen varsinaiseen sisältöön lopetusfraasin sijaan. Joka tapauksessa esiintymässä on kyse selkeästi hyperkorrektista muodosta.

(197) *Terveiset täältä teltasta ja suudet*

kiitokset siitä kirjeestä minkä sain (11.1.1942 SAK 36, Kper)

(198) *eikä meillä tappelussakaan*

*ainakaan vielä ole ollut mitään suudem-
paa hätää.* (20.12.1939 SAK 36, Kper)

Kaikkien mielenkiintoisin hyperkorrektien muotojen käyttäjä on kuitenkin jäljelle jäävä yksi kirjoittaja, jolla esiintymiä on huomattavasti runsaammin (esimerkit 199–201). Kirjoittajalta on aineistossa kymmenen pitkäköö kirjettä, joissa hyperkorrekteja muotoja on yhteensä 39. Kyseessä on kotoa rintamalla kirjoittava karijokinen nainen, ja mielenkiintoisinta tapauksessa on se, että kirjeiden vastaanottaja on tulkintani mukaan äidinkieleltään ruotsinkielinen. Uskoisin, että vastaanottajan ruotsinkielisyys saattaa olla vaikuttavana tekijänä siihen, että kirjoittaa käyttää hyperkorrekteja muotoja, sillä luultavasti kirjoittaja joutuu ankarammin miettimään, minkälaista kieltä hän kirjeissään käyttää, jotta vastaanottaja parhaiten ymmärtäisi. Mielenkiintoista on kuitenkin myös se, että kirjoittajalla *d* ja *r* vaihtelevat yleiskielen *d:n* vastineina, ja kirjoittaja käyttää muutenkin jonkin verran murretta kirjeissään, joten täysin yleiskielisestä kirjoittajasta ei siis ole kyse. Kyseisen kirjoittajan kirjeet ovatkin äärimmäisen kiinnostava kokoelma, joka ansaitsisi kokonaan oman tutkimuksensa kielen vaihtelusta

ja esimerkiksi vastaanottajan merkityksestä kielivalintoihin ja vaihteluun kirjeessä. Myös kirjeenvaihdon toisen osapuolen, ruotsinkielisen vastaanottajan, kirjeet ovat kokoelmassa tallessa, joten kokonaisen monikielisen keskustelun tarkastelu olisi täysin mahdollista.

(199) *olis se kivaa että olis*

*vielä **pyödä** keli että pääsisit **pyödällä** tulehen tänne.*

*Älä sitten **nauda** minulle kun kirjoitan tuon sinun*

nimesi vain noin noin sen sanonki.

*Olemme ollut nyt sokkosta kolme **vuodokautta** kun on*

langkat poikki seinästä (10.10.1943 SAK 452, Kper)

(200) *en yhtään huomannu kysyä*

***saidaanhoitajattadelta**, kyn hän kävi nyt **juudi** täällä*

***lääkädin** kanssa, että pitääko minun nytki tämän*

kirjeen silittää enemminko lähetän sitä sinulle

(26.10.1943 SAK 452, Kper)

(201) *voisko ihminen oikein pysähtyä ja ajatella sen*

*hetken **suuduutta**, varmaan moni meistä ilonsa tyydyttää*

*viina **pikädin äädes***

[...]

olemme kumpikin kovan elämän

koulun käynyt että osaamme antaa elämälle arvon, ettei

*iloansa tartte hakia tuolta viina pikarin **äüdestä**. (SAK 452, Kper)*

4.2.6 Yleiskielen *ts*-konsonanttiyhtymän vastineet

Seuraavaksi siirryn käsittelemään yleiskielen *ts*-yhtymän ja sen eri varianttien esiintymiä. Eteläpohjalaismurteissa yleiskielen *ts*:n vastineena on tavallisesti vaihtelematon *tt*. Piirteiden esiintymiä löytyy myös aineistosta, joskaan se ei ole yhtä yleisesti esiintyvä kuin esimerkiksi yleiskielen *d* ja sen vastineet. Kaikilta kirjoittajilta ei löydy piirteestä esiintymää. Kolmella kirjoittajalla *ts*:n vastineena on vaihtelematon *tt*, 17 kirjoittajalla *ts*-yhtymä on yleiskielen mukaisesti *ts* ja kuudella kirjoittajalla esiintyvät sekä *ts* että vaihtelematon *tt*. Kenties voisi olettaa, että vaihtelematonta *tt*:tä käyttäisivät samat

henkilöt, jotka käyttävät yleiskielen *d*:n vastineena *r*:ää. Näistä murteen mukaisista kirjoittajaryhmistä löytyy kuitenkin vain yksi yhteinen kirjoittaja. Eri piirteiden samat variantit eivät siis jakaudu täysin samoille kirjoittajille ainakaan näiden piirteiden suhteen.

Yleiskielen *ts*:n vaihtelusta ei nouse esille mitään erityisen huomionarvoista. Ehkä mielenkiintoisimpia ovat kaksi esiintymää (esimerkit 202 ja 203), joissa on yleiskielen mukainen variantti *ts*, mutta joista löytyy myös toisen murrepiirteiden esiintymä:

(202) *ja sitten*

*tään sotilaan kalentedin ettäs saat **katsua***

koska loma saapuu että pääset oomaa kultaa katsoon

(13.12.1943 SAK 452, Kper)

(203) *meillä*

on ollut täällä kaikkea

*mitä **tarvitsemakin*** (24.1.1940 SAK 290, Kper)

Esimerkin 202 kirjoittajalla *ts*-konsonanttiyhtymän jokainen esiintymä on yleiskielen mukainen. Siksi toisaalta ei ole erikoista, että kyseisen esimerkin esiintymä ei poikkea linjasta, vaikka samassa sanassa oleva *OA*-vokaaliyhtymä esiintyy murteen mukaisessa *UA*-muodossa. Esimerkki 203 puolestaan on hieman mielenkiintoisempi, sillä kyseiseltä kirjoittajalta löytyy *ts*:n vastineena sekä yleiskielen mukaista muotoa että vaihtelematonta *tt*:tä. Esimerkissä 203 on yleiskielen mukainen *ts*, mutta samassa sanassa esiintyy eteläpohjalaiselle murteelle tyypillinen monikon ensimmäisen persoonan tunnuksena *-(m)mA*. Kyseinen kirjoittaja käyttää hyvin paljon murretta, joten yleiskielen mukainen *ts* on melko yllättävä.

4.2.7 Pääpainottoman tavun vokaalien välinen *h*

Seuraavaksi käsittelyssä on pääpainottoman tavun vokaalien välinen *h*, joka eteläpohjalaismurteissa on tyypillisesti säilynyt. Tietyissä osissa murrealuetta *h*:ta edeltävä vokaali on lyhentynyt tai kadonnut (sisäheitto) kokonaan niissä tapauksissa, joissa vokaali on ollut sama kuin *h*:ta seuraava vokaali (Laurosela 1913: 151–152). Jälkitavun vokaalinvälisen *h*:n säilyneiden ja sisäheittoisten muotojen vaihtelu onkin svaavokaalin tapaan toinen piirre, joka aiheuttaa hajontaa muuten yhtenäisen murrealueen sisällä.

Aineistosta löytyy sekä sisäheittoisia että molemmat vokaalit sisältäviä muotoja vokaalien välisestä säilyneestä *h*:sta. Yhteensä kahdeksalla kirjoittajalla esiintyy joko toinen tai molempia muotoja. Kaikki sisäheittoista muotoa käyttävät kirjoittajat ovat samasta kirjekokoelmasta ja samalla myös samalta paikkakunnalta, Kauhavalta, ja heillä säilynyt *h* esiintyy melko taajaan (esimerkit 204–207):

(204) *Jos ei täältä pikoohin jo lähre-
lä sinnepäin niin tairan päis-
kata ne **methän** ennekun ru-
pian niitä itte **paikkaamhan*** (21.11.1939 SAK 290, Kper)

(205) *Kehuuvat **laittan-**
hensa mun nimis kirjeen Isälle.* (29.1.1940 SAK 290, Kper)

(206) *Ne taitaa tulla **samhan paikhan.**
Kaupunki on muuten kovin hiljainen
Kauhavhan verraten piäni kylä.* (20.7.1941 SAK 290, Kper)

(207) *Kyllä mua pakkaa
huvittamhan kun joudun [rou]daamaan niit-
ten kans ja kovasti muka oon [h]uusalla mis-
tä on kysymys.* (25.2.1940 SAK 290, Kper)

Niistä esiintymistä, joissa molemmat vokaalit ovat säilyneet, löytyy muutamia varsin mielenkiintoisia tapauksia, jotka ovat syytä nostaa tässä esille. Ensinnäkin esimerkissä 208 kirjoittajalta löytyy yksi säilynyt jälkitavun vokaalin välinen *h*, mikä sinällään ei vielä ole erityistä. Esiintymisympäristö kuitenkin on mielenkiintoinen, sillä *h* esiintyy kahden sanan muodostavassa lausekkeessa, jonka molemmissa sanoissa *h*:n säilyminen olisi mahdollista. *h* on kuitenkin säilynyt vain lausekkeen ensimmäisessä sanassa. Myös *paikkahan* olisi esimerkissä mahdollinen:

(208) *kaatuneet korjataan pian jos ei satu jäävä **pa**
hahaan paikkaan että täytyy orotta valtausta* (14.7.1941 SAK 388, Kper)

Toinen mielenkiintoinen esiintymä löytyy kokoelmasta SAK 87, jonka kirjoittajalla esiintyy muutama jälkitavun vokaalien välissä säilynyt *h*, mutta kuitenkin melko harvakseltaan. Kyseisen kirjoittajan kohdalla esiintymien yleisyyttä voi hieman arvioida, sillä kirjoittajalta on aineistossa yhteensä 20 kirjetä. Näissä 20 kirjeessä esiintymiä on kymmenen. Verrattuna esimerkin 206 kirjoittajaan, jolta kirjeitä on aineistossa 17 ja esiintymiä 75, on kymmenen esiintymää 20 kirjeessä melko vähäinen määrä. Kokoelman SAK 87 kirjoittajalle jälkitavun vokaalin välinen *h* ei siis ole kovin tyypillinen. Mielenkiintoista onkin tarkastella, minkälaisissa ympäristöissä nämä harvat esiintymät esiintyvät.

Kokoelman kirjoittaja kirjoittaa perheelle, jossa hän on toiminut ennen sotaa renkinä. Perhe ei siis ole hänen omansa, mutta kirjeiden perusteella heidän suhteensa vaikuttaa hyvin läheiseltä ja lämpimältä. Kirjoittaja myös kirjoittaa kyseiselle perheelle paljon, mikä kertonee heidän läheisestä suhteestaan. Kirjeissä kirjoittaja kirjoittaa paljon kaipuustaan tilalle, jossa hän on toiminut renkinä. Kirjoittajan kirjoitustyyli on melko tajunnanvirtamaista ja jäsentelemätöntä ajatuksenjuoksua. Murretta kirjoittaja käyttää yleisesti tarkasteltuna jonkin verran, mutta ei kovin runsaasti.

Jälkitavun vokaalien välisen *h:n* suhteen huomio kiinnittyy ennen kaikkea 2.8.1941 lähetettyyn kirjeeseen (esimerkki 209), jossa kirjoittaja kertoo kuulumisistaan ja tapahtumista rintamalla ja kyselee vastaanottajien kuulumisia sekä heinätöiden ja kylvöjen sujumisesta. Kirjoittaja ajautuu pohtimaan kotiinpaluutaan ja muistelemaan tilalla odottavia ihmisiä. Muistelukohtauksen voi nähdä eräänlaisena kirjeen sisäisenä mikrotilanteena, jollaisia sosiolingvistiikassa perinteisesti esimerkiksi haastatteluaineistosta voidaan erotella ja tarkastella. Kirjeen mikrotilanteessa kirjoittajalla esiintyy jälkitavun vokaalin välinen *h*, joka kirjoittajan kirjeissä ei muuten ole kovin tyypillinen. Tilanteen voisi ajatella olevan hyvä esimerkki siitä, miten kirjoitettu kieli ja puhuttu kieli parhaimmillaan voivat kohdata ja sekoittua. Oletettavaa kun on, että kirjoittajan puheessa jälkitavun vokaalien välinen *h* on säilynyt, vaikka kirjoitukseen se ei puskekaan.

(209) *Kyllä se olisi suuri armo jos sitä vielä
 näkisi toisenkin rauhan aivan terveenä ja
 pääsisi sinne rauhan toimiin se tuntuu niin
 kovin hauskalta kun muistelee niitä aikoja
 Saisi istua siihen **tuttuhun pöytähän** johonka
 olen niin monesti istunu Te olette kaikki
 mulle niin läheisiä kuin kotoväki, täällä
 melskeiren keskellä muistan teitä hyvin usein
 ja onhan sitä olukin yhressä neljättä vuotta (2.8.1941 SAK 87, Kper)*

Kolmas mielenkiintoinen esiintymä löytyy kokoelman SAK 166 kirjeestä, jonka kirjoittaja ei ole murteellinen tai puhekielinen lukuun ottamatta muutamaa yksittäistä sanaa. Kirjoittajan tyylistä tosin on mahdotonta sanoa täysin varmuudella mitään, sillä häneltä on aineistossa ainoastaan yksi kirje. Esimerkissä 210 kirjoittajalta löytyy yksi esiintymä jälkitavun vokaalien välisestä säilyneestä *h*:sta, joskin oletettavaa on, ettei se varsinaisesti kuulu kirjoittajalle itselleen. Tästä osoituksena kirjoittaja onkin laittanut kyseisen lauseen lainausmerkkeihin. Lause kuulostaa hieman siltä kuin se olisi peräisin laulusta tai runosta. Varmaa alkuperäislähdettä on kuitenkin mahdotonta löytää. Esimerkki on kuitenkin mainio osoitus siitä, että vaikka kirjeestä jokin piirre löytyy, ei se automaattisesti tarkoita sitä, että se kuuluisi myös kirjoittajan idiolektiin tai kirjoitustyyliin.

(210) *täällä*

vähitellen tulee sellaiseksi

ettei mistään välitä, sentään

heikko toivo mielessä ”että vielä

*saisi elää **päivähän** uuteen”*

Kyllä täällä jokainen hartaasti

toivoo paikasta rauhaa (30.12.1930 SAK 166, Kper)

Jälkitavun vokaalien välisen *h*:n säilymiseen liittyvät myös eräät eteläpohjalaiselle murteelle tyypilliset MA-infinitiivin illatiivien sijaan käytetyt muodot. Niitä tarkastelen kuitenkin vasta harvemmin esiintyvien piirteiden yhteydessä luvussa 4.3.7.

4.2.8 Monikon 1. ja 2. persoonan päätteet

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan eteläpohjalaiselle murteelle ominaisia monikon ensimmäisen ja toisen persoonan päätteitä preesensissä ja imperfektissä. Monikon ensimmäisessä persoonassa päätte on *-(m)mA* ja monikon toisessa persoonassa *-(t)tA*. Murteen mukaisia muotoja löytyy aineistosta kahdeksalta kirjoittajalta. Piirre ei ole aineistossa kuitenkaan erityisen taajaan esiintyvä. Esiintymiä on sekä monikon ensimmäisessä että toisessa persoonassa, kuin myös preesensissä sekä imperfektissä (esimerkit 211–214):

(211) *Tätä itsenäisyyspäivää **vietamma** kotona*

ilman [kokoontumisia] ja muita juhlalli-

suuksia. (6.12.1939 SAK, Kper)

(212) *Saunas-*

kin kävimmä pitkästä

aikaa (14.7.1944 SAK 290, Kper)

(213) *Nyt siinä pakettien lähettämises*

saatta pitää toistaaseksi välipää-

tä. (21.11.1939 SAK 290, Kper)

(214) *Tehän olitta*

saanu joulu pukilta kaikki samanlaiset

aamu tossut (24.1.1940 SAK 103, Kper)

Kaikilta kirjoittajilta, joilla murteen mukaisia variantteja esiintyy, löytyy myös yleiskielen mukaisia päätteitä *-mme* ja *-tte* tai puhutulle kielelle tyypillisiä inkongruenssimuotoja, joissa persoona ja predikaatti eivät kongruoi (*me ollaan, me nukuttiin*). Joillakin kirjoittajilla esiintyy näitä kaikkia variantteja. Suurella osalla murteen mukaista muotoa käyttävistä kirjoittajista murteeton muoto on vahvempi variantti. Esimerkiksi jo aiemmin esillä olleella kokoelman SAK 87 kirjoittajalla vahvin variantti on yleiskielen mukainen *-mme/-tte*, jonka lisäksi kirjoittajalta löytyy ainoastaan yksin murteen mukainen muoto *ootta* (5.10.1941 SAK 87, Kper). Ainoastaan kokoelmasta SAK 290 löytyy eräs kirjoittaja, jolla murteen mukainen muoto on vahvemmin edustettuna kuin murteeton muoto. Tämän piirteen osalta voisi ajatella, että kyseessä on jossain määrin tiedostettu piirre, jonka käyttöä vältetään, mutta joka puskee silloin tällöin kirjoitukseen. Poikkeuksena voisi pitää edellä mainittua kokoelman SAK 290 kirjoittajaa, jolla murteellinen muoto on vahvemmin edustettuna.

4.3 Harvaan esiintyvät piirteet

Tässä luvussa keskityn käsittelemään niitä piirteitä, jotka esiintyvät vain harvoilla kirjoittajilla. Jaotteluni mukaan vain harvoilla esiintyvät piirteet ovat sellaisia, jotka esiintyvät alle neljänneksellä kirjoittajista, mikä kirjoittajamäärään suhteutettuna tarkoittaa alle kahdeksaa kirjoittajaa. Vain harvalla esiintyviä piirteitä ovat svaavokaali, diftongien avartuminen, verbivartalon *e*:n labiaalistumat, murteelle tyypilliset komparatiivimuodot, konsonanttiyhtymien *tk* ja *tp* muutokset, *k*:n heikon asteen

vokaaliutunut edustus, MA-infinitiivin illatiivimuodot, tavun- ja sananloppuinen *s*, erityiset imperfektimuodot *uiin* ja *voiin* sekä muutamat muut hyvin harvaan tai ei ollenkaan esiintyvät piirteet.

4.3.1 Svaavokaali

Ensimmäisenä harvoilla kirjoittajilla esiintyvistä piirteistä käsittelyssä on svaavokaali, joka on olennainen osa eteläpohjalaista murretta. Svaavokaali ilmenee tavua muodostavana välivokaalina tai *j*:n vokaaliutumisenä. Aineistosta löytyy joitakin esiintymiä svaavokaalista, ja ne painottuvat hyvin vahvasti vain muutamalle kirjoittajalle. Svaavokaaleja löytyy yhteensä kuudelta kirjoittajalta. Yhdellä heistä (esimerkki 215) svaa painottuu ennen kaikkea *j*:n vokaaliutuneisiin muotoihin:

(215) *Kirioottakaa ainakin heti*
sitten kun Anna tuloo lomalle, jotta
kuuloo kuinka se on parannut
*Onko Eskolta jo tullu **kiriettä**? (SAK 290, Kper)*

Muilla kirjoittajilla svaa ilmenee perinteisemmissä esiintymisympäristöissä. Tavallisesti svaavokaali on sama kuin edeltävän tavun vokaali, mutta Etelä-Pohjanmaan pohjoisosissa on tyypillistä myös svaavokaalin samuus seuraavan tavun vokaalin kanssa. (Laurosela 1913: XVI) Svaavokaalia seuraavan vokaalin vaihtelu onkin yksi muuten hyvin yhtenäisen murrealueen paikkakuntia ja alueita erottava tekijä. Aineistosta löytyy sekä edeltävää että seuraavaa tavua vastaavia svaavokaaleja. Esimerkissä 216 svaa vastaa edeltävän tavun vokaalia ja esimerkissä 217 seuraavan tavun vokaalia. Esimerkin 216 kirjoittaja on kotoisin Karijoelta ja esimerkin 217 Lapualta, eli ainakin näissä tapauksissa jako etelä- ja pohjoisosiin täsmää.

(216) *Täällä sataa nyt niin että raikuu vaikka eilen*
*oli hyvä **kelekka** keli olis saanut pysyä se (21.11.1943 SAK 452, Kper)*

(217) *Kyllä sitä olisi mukava kynnellä*
*kun näin mukavat **ilamat** (5.10.1941 SAK 87, Kper)*

Mielenkiintoisin tapaus on kirjeen kirjoittaja (esimerkki 218), jolta löytyy sekä edeltävää että seuraavaa tavua vastaava svaavokaali samassa kirjeessä ja vieläpä saman sanan kahdessa eri esiintymässä:

(218) *Läherem-*

me aamulla 9 aikana

paikkaan, johon on matkaa

täältä majoituspaikasta 8 km

Kaivamme sielä ampuma-

hautoja ja tuumme 15 takaisin

[sivu vaihtuu]

Ensiviikon aluus lähärem-

mä luultavasti linioolle. (24.1.1940 SAK 290, Kper)

4.3.2 Diftongien avartuminen

Kuten aiemmin olen jo maininnut, on suhteellisen yhtenäisessä Etelä-Pohjanmaan murteessa tiettyjen piirteiden osalta myös sisäistä hajontaa. Yksi tärkeä pohjoista ja eteläistä Etelä-Pohjanmaata erottava tekijä on diftongien avartuminen. Eteläosissa avartuneita diftongeja ei tavallisesti ole tavattu, mutta murrealueen pohjoisosissa ne ovat tyypillisiä.

Tulkintani mukaan aineistossani yhteensä kuudella kirjoittajalla esiintyy avartuneita diftongeja. Tulkinnasta puhun tässä tapauksessa siitä syystä, että diftongien lukeminen avartuneiksi vaatii hieman tulkintaa ja luokittelua kirjeiden lukijalta. Kuten jo luvussa 3.2 esitin, on kirjeiden kirjoittamisen ajankohtana ortografia ollut hieman toisenlaista kuin nykyään, ja monet kirjainmerkit ovat hyvin vaikeasti erotettavissa toisistaan. Erityisen haastavaksi samankaltaisuus osoittautuu diftongien osalta, sillä esimerkiksi *yö ~ yä* -vaihtelua on toisinaan mahdotonta erottaa toisistaan.

Saatekirjeistä, kirjekokoelmista ja kirjeistä itsestään saatujen taustatietojen perusteella avartuneita diftongeja käyttävät kirjoittajat ovat kotoisin Lapualta, Ylistarosta, Kauhavalta ja Jalasjärveltä. Lauroselan mukaan (1913: XVI) Lapua, Ylistaro ja Kauhava kuuluvat murrealueen pohjoisosiin, joissa avartuneet diftongit ovat tyypillisiä. Jalasjärvi puolestaan kuuluu eteläosiin, joissa diftongit eivät avarru. Vaikka jalasjärvisen kirjoittajan avartuneet diftongit eivät vastaa tutkimustietoa murrepiirteiden levikistä, ei asiasta kuitenkaan voi tehdä tässä tapauksessa pidemmälle vietyjä johtopäätöksiä. Ensinnäkin murrepiirteiden levikki on aina suuntaa antavaa, ja puhujakohtainen vaihtelu on mahdollista. Tarkempi tarkastelu vaatisi yksittäisen kirjoittajan idiolektiin paneutumista, mikä ei tässä tutkimuksessa ja tämän aineiston puitteissa ole mahdollista. Toisekseen, kuten luvussa 2.2 jo

selvensin, on mahdotonta varmuudella selvittää kirjoittajan taustoja, syntymäpaikkakuntaa tai asutushistoriaa. Kolmanneksi, juuri kyseisen kirjoittajan kohdalla ortografinen samankaltaisuus aiheuttaa hyvin paljon epävarmuutta.

Esimerkeissä 219 ja 220 näkyvät jalasjärvisen kirjoittajan kaksi esiintymää avartuneista diftongeista. Esimerkissä 219 olen merkinnyt mahdollisen avartuneen diftongin jälkimmäisen vokaalin hakasulkeisiin. Kuten luvussa 3.2 selitin, ovat hakasulkeet merkki epävarmuudesta ja niiden väliin kirjoitettu osuus on yleensä paras arvaus epäselvästä kirjoituksesta. En ole siis täysin varma, onko kyseessä avartunut vai avartumaton diftongi.

(219) *jos kotia vielä*

*joskus tultaisiin sielä **my[ä]s** ei nälkään kuol-
taisi (5.7. SAK 388, Kper)*

Esimerkissä 220 en ole merkinnyt vokaalia hakasulkeisiin. Kun tarkastelin alkuperäistä kirjettä uudelleen, huomasin, että avartuneeksi merkanneeni diftongin *a* voisi myös olla *o*. Kirjeitä tietokoneelle kirjoittaessani olen kuitenkin merkinnyt diftongin varmasti avautuneeksi, joten sellaisena sitä myös tässä tapauksessa käsittelen.

(220) *älä mai-*

*nitse vielä näistä, kyllä sen kerkiää **tuun**
nenpana (25.7. SAK388, Kper)*

Kun keräsin aineistoani ja kirjoitin kirjeitä tietokoneelle digitaaliseen muotoon, tein tietoisien ratkaisun olla huomioimatta murrepiirteitä tai niiden puutetta lainkaan vielä siinä vaiheessa. Tämä johtuu siitä, etten halunnut siinä työvaiheessa antaa analysoinnin ja lähemmän murrepiirteiden tarkastelun vaikuttaa tulkintaani puhtaaksikirjoituksessa. Ideanani oli tietyllä tavalla siinä työvaiheessa sulkea kaikki analyysi pois mielestä ja keskittyä ainoastaan mekaaniseen kirjeiden kopioimiseen. Tämän perusteella voisi siis kuvitella, että tulkintani esimerkeissä 219 ja 220 ovat totuudenmukaiset. Jos olisin jo puhtaaksikirjoitusvaiheessa analysoinut myös kirjoittajan murteen käyttöä suhteessa kirjoittajan muihin kirjeisiin, piirteiden esiintymiin tai taustoihin, olisi mahdollista, että myös esimerkin 220 diftongin jälkimmäinen vokaali olisi hakasulkeissa.

Vaikka tavoitteenani oli puhdas mekaaninen kopiointi, ei analysoimattomuus ole kuitenkaan täysin mahdollista puhtaaksikirjoitusvaiheessakaan. Näin ollen on myös mahdollista, että jossain

määrin tiedostamaton analyysi on ohjannut tulkintaani. Täysin varmaksi tätä on kuitenkin mahdoton sanoa, joten tämä tapaus jää avoimeksi.

Esimerkkien 219 ja 220 kirjoittajalla, kuten kyseisistä esimerkeistäkin voi havaita, on myös avartumattomia diftongeja. *Vielä* voisi olla muodossa *viälä*, *sielä* muodossa *siälä* ja *kuoltaisi* muodossa *kualtaisi*. Kirjoittajan kirjeissä on myös paljon muitakin mahdollisuuksia diftongien avartumisille, jotka kuitenkin ovat avartumattomissa muodoissa. Tästä voidaan päätellä, että avartuneet diftongit eivät kuulu ainakaan vahvasti kirjoittajan kirjoitustyyliin. Näin ollen kirjoittajan kaksi mahdollista avartunutta diftongia eivät sodi kovinkaan paljon vastaan aiempaa tutkimustietoa, jonka mukaan murrealueen eteläiseen osaan kuuluvalla Jalasjärvellä diftongit eivät tyypillisesti avarru.

Kuudesta avartuneita diftongeja käyttävästä kirjoittajasta toista ääripäätä edustaa eräs kirjoittaja kokoelmasta SAK 290. Kirjoittajalta on kokoelmassa yhteensä 17 kirjettä. Kirjoittaja on taustatietojen perusteella kotoisin Kauhavalta, joka kuuluu murrealueen pohjoisosiin, ja jossa näin ollen myös diftongit tyypillisesti avartuvat. Kirjoittajalla avartuneita diftongeja esiintyy hyvin runsaasti (esimerkit 221–223):

(221) *Pesuhuane* ja [V C] on ja

aivan lähellä on sotilaskoti loisto-

radioineen ja antimineen. Ruakaa[lu] ta-

pahtuu oikeen pöyrän ääres [t]alte[r]ikilta (6.8.1941 SAK 290, Kper)

(222) En *tiä-*

rä vielä yhtään kumphanko mun

pan[ev]at.

Siälä on nyt vishin jo

[sivu vaihtuu]

pikkukoulu alaannu (19.8.1941 SAK 290, Kper)

(223) *Eskon osotteen ottaasin kovasti tärkeää, kun*

vaan jo tiätäisittä. (23.9.1941 SAK 290, Kper)

Kirjoittajalta löytyy kirjeistä myös joitakin avartumattomia diftongeja, mutta avartuneet ovat huomattavasti vahvempia. Muilla avartuneita diftongeja käyttävillä kirjoittajilla vaihtelu avartuneiden ja avartumattomien välillä on jossain määrin tasaisempaa.

4.3.3 Verbivartalon *e:n* labiaalistumat

Seuraavaksi käsittelen eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisiä verbivartalon *e:n* labiaalistumia preesensissä ja VA-partisiipissa (esimerkit 224–227). Kyseistä ilmiöstä löytyy aineistosta vain jokunen esiintymä yhteensä neljältä kirjoittajalta. Suurin osa esiintymistä on preesensissä. VA-partisiipin *e:n* labiaalistumia löytyy ainoastaan kaksi ja nekin samalta kirjoittajalta.

(224) *kyllä ne ryssät **irvistelöö***

puun takaa mulle mutta

kun minä ammun sitä

niin kyllä se lakkaa

irvistelemästä (SAK 87, Kper)

(225) *Sokeria saamme 10 kpl. päi-*

*väs. Silläkin **tuloo** aiva[n] hy-*

vin juthun. (14.1.1940 SAK 290, Kper)

(226) *Jos hyvin **menöö** tuun sitten*

kotona käymään. (26.2.1940 SAK 290, Kper)

(227) *Pian kans **tuloovat** UK-laiset. Heikku-*

ri ja Virran Aleks. En kerkiä niitä-

*kään rookaamhan. Parahiksi **lähtöövät***

siksi kun tuun. (8.5.1943 SAK 290, Kper)

4.3.4 Komparatiivimuodot *paree, suuree, rikkahee*

Seuraavaksi käsittelyvuorossa ovat komparatiivimuodot, jotka murteessa tyypillisesti ovat muotoa *suuree, paree, rikkahee*. Piirre ei ole tyypillinen ainoastaan eteläpohjalaiselle murteelle, vaan sitä tavataan yleisesti länsimurteissa, ja pääasiassa muoto esiintyy ainoastaan *a-*, *ä-*, ja *e*-vartaloisissa kaksitavuisissa adjektiivien komparatiivimuodoissa (Rapola 1961: 74). Näitä komparatiivimuotoja esiintyy yhteensä neljällä kirjoittajalla (esimerkit 228–231):

(228) *se lomakin on*

nyt **lyhee** kun ennen (12.3.1943 SAK 87, Kper)

(229) *Kummasko*

on **hauskee** olla, siellä vai Seinä-joella? (2.10.1941 SAK 103, Kper)

(230) *Se on luutnantti vähä*

[sivu vaihtuu]

[*kankiantaliantoonen*], mutta sitä

innokkahee. (SAK 290, Kper)

(231) *ei ole osa Teillä sielä karehdittava*

mutta aika koitaa **padee** teillekki sielä (10.10.1943 SAK 452, Kper)

Jo runsaasti esillä olleen kokoelman SAK 87 kirjoittajalta löytyy muutamia yleiskielen mukaisia komparatiivimuotoja, joissa murteen mukainen muoto olisi mahdollinen, mutta ei toteudu. Tämä on sinänsä yllättävää, sillä kirjoittajalta kuitenkin yksi murteen mukainen variantti myös löytyy (esimerkki 228).

Komparatiivimuotoja esiintyy aineistossa kuitenkin yleisesti hyvin harvakseltaan. Aineistossa on kaksi komparatiivimuotoa (*hullumpia* (SAK087_26), *jalompia* (SAK087_18)), joissa murteenmukainen muoto ei ole vartalon vuoksi mahdollinen. Kaksi muuta komparatiiviesiintymää (*suurempia* (SAK087_30), *useampia* (SAK036_05)) ovat partitiivissa, mikä ei estä murteenmukaista muotoa, mutta on kuitenkin oman kielitajuni mukaan hieman harvinaisempi, mikä saattaa perustella yleiskielistä muotoa. Näin ollen piirteen yleisyydestä ei voi esittää kovin varmoja päätelmiä, sillä tarkempi tarkastelu vaatisi useamman esiintymän.

4.3.5 Konsonanttiyhtymät *tk* ja *tp*

Eteläpohjalaisessa murteessa hyvin tyypillistä on myös konsonanttiyhtymä *tk*:n ilmeneminen *kk*:na ja konsonanttiyhtymä *tp*:n ilmeneminen *pp*:nä. Lauroselan (1913: 22) mukaan kyseessä on vanha alkusuomalainen äänne muutos. *tp* ~ *pp* -vaihelusta aineistosta ei löydy esiintymiä, mutta *tk* ~ *kk* -

vaihtelusta aineistossa on muutama satunnainen esiintymä kolmella eri kirjoittajalla (esimerkit 232–234):

(232) *En kyllä sanonu*

kyllä enkä ei. Ajattelin

*että **määräkköö** (24.1.1940 SAK 290 Kper)*

(233) *heillä on tapana tuatella*

*paketia kaveri[i]lle, **jokka** pääsöö lomalle (31.10.1941 SAK 290, Kper)*

(234) *Fröökyntä "Hulda + Manta" ovat saa-*

neet kauvan orottamansa siviili-

*paperit kouraansa ja painuneet **muk-***

***kaista** tietä näkymättömään. (9.6.1944 SAK 391, Kper)*

4.3.6 *k:n* heikon asteen vokaaliutunut edustus

Eteläpohjalaiselle murteelle tyypillistä on myös *k:n* heikon asteen vokaaliutunut edustus joissakin sanoissa. Kyseisestä ilmiöstä löytyy muutama esiintymä aineistosta, mutta se on varsin harvinainen. Toisaalta kyseessä on piirre, jolle ei mahdollisia esiintymisympäristöjäkään osu kirjeisiin kovin taa-jaan, joten yleisyydestä ei sinänsä voi kovin tarkasti sanoa mitään. Tällaisen piirteen kohdalla laajahko aineisto jälleen perustelee itseään. Vokaaliutunut edustus esiintyy kolmella kirjoittajalla ja jokaisella heistä ainoastaan kerran (esimerkit 235–237):

(235) *Ei pidä sensuuriakaan niin*

*palio **pe**liätä, että kirjees ei oo*

mitään asiaa (14.1.1940 SAK 290, Kper)

(236) *itse saa keitä sitte väli ajat jos ha-*

luttaa mutta ei sitä sentään paljoa

***näliitäkkää** kun ei ne työt rasita (13.10.1941 SAK 36, Kper)*

(237) *jouruttiin kranaatti keski-*

*tykseen **märiälle** nevalle* (15.8.1941 SAK 87, Kper)

Aineistosta toisaalta löytyy myös muutama esiintymä, joissa *k:n* heikossa asteessa ilmenee puolivo-
kaali *j*, mikä on luettavissa kuuluvaksi samaan ilmiöön (esimerkit 238–239):

(238) *ei tarvite sitte sota **peljätä** vaika hevosia tuoraanki.* (25.8.1940 SAK 36, Kper)

(239) *mutta nyt kumminki odotan sinun lomaasi
hartahasti että **näj**en jos se vie sinut edemmä vai tuo
lähemmä* (10.10.1943 SAK 452, Kper)

4.3.7 MA-infinitiivin illatiivimuodot

Harvoilla kirjoittajilla esiintyvistä piirteistä käsittelen seuraavaksi MA-infinitiivin illatiivin sijaan käytettyjä eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisiä muotoja, joissa esimerkiksi 'tulemaan' esiintyy muodossa *tul(o)hon* ja 'tekemään' muodossa *tek(ö)hön*. Kyseisiä muotoja löytyy ainoastaan kahdelta kirjoittajalta (esimerkit 240 ja 241). Toisella heistä esiintyy myös tunnuksettomia ja jossain määrin puhutulle kielelle tyypillisiä *tuleen*, *tekeen* -muotoja (esimerkki 242).

(240) *Kylmä pakkas **olhon**
vaikka kuinka olis lämmittäny kamiinaa.* (10.12.1941 SAK 290, Kper)

(241) *Ehkä nyt lopetan lähden **panehen** lehmiä navettaan ja
tekehen askarestani.* (10.11.1943 SAK 452, Kper)

(242) *saat katsua
koska loma saapuu että pääset oomaa kultaa **katsoon*** (13.12.1943 SAK 452, Kper)

Vaikka kyseisen piirteen esiintymiä ei aineistosta löydy kovinkaan paljon, ei tämän aineiston perusteella pysty piirteen yleisyydestä kuitenkaan esittämään kovin varmoja arvioita. MA-infinitiivin il-

latiivimuotoja ei nimittäin aineistosta yleensäkään löydy mittavia määriä. Koska murteellisen muodon mahdollisia esiintymisympäristöjä ei juurikaan ole, ei piirteen esiintymisyleisyyttä ja käyttöä kirjeissä voi luotettavasti arvioida.

Toisaalta Jussi Lauroselan (1913: XIX) mukaan murrepiirre ei ole yhtä yleinen joka puolella murrealuetta. Erityisen tyypillinen se on murrealueen eteläosissa, etenkin Karijoella ja Isojoella. Koelman SAK 452 kirjoittaja, jolla murteen mukaisia variantteja esiintyy melko taajaan, on taustatietojen perusteella kotoisin Karijoelta. Näin ollen ei ole odotuksen vastaista, että ne jotkut satunnaiset muilla kirjoittajilla esiintyvät MA-infinitiivin illatiivin muut variantit ovat yleiskielen mukaisessa muodossa, sillä esimerkiksi Isojoelta ei aineistossa ole yhtään kirjoittajaa ja Karijoeltakin on ainoastaan yksi.

4.3.8 Tavun- ja sananloppuinen *s*

Eteläpohjalaiseen murteeseen kuuluu myös tavun- ja sananloppuisen *s*:n muuttuminen soinnillisessa ympäristössä *h*:ksi esimerkiksi *yhyreh joukos* ja *täh min oon* sekä *päähny*, *miähnnä* ja *parahna* -tyyppisissä sanoissa. Tämän tyyppisistä sanoista aineistosta ei löydy esiintymiä. Sanan sisäisessä asemassa *s*:n säilyminen on kuitenkin mahdollista, ja sellaisista edellä mainituista NUT-partisiipin erikoistyypeistä aineistoista löytyy kaksi esiintymää (esimerkit 243 ja 244), jotka oikeastaan edustavat NUT-partisiipin assimiloitumattomia muotoja:

(243) *kun oliski nyt pääsny siirtymään, jotta olis
muutunu osoite niin ei kuka tietääsi kirjoita.* (25.8.1940 SAK 36, Kper)

(244) *Terveisiä enolta täältä kaukaa Kuinkas
sielä on aika [hurisnu]* (24.1.1940 SAK 103, Kper)

4.3.9 Imperfektimuodot *uiin*, *voiin*

Seuraavaksi käsittelen jälleen yhtä eteläpohjalaisille murteille omaleimasta piirrettä. Kyseessä ovat erityiset *uiin*- ja *voiin*-tyyppiset imperfektimuodot. Aineistossani piirteestä löytyy tulkintani mukaan kaksi esiintymää, eli kyseessä on tämän aineiston suhteen melko harvinainen murrepiirre. Molemmat

esiintymät (esimerkit 245 ja 246) ovat peräisin samalta kirjoittajalta ja esiintyvät samassa lekseemissä:

(245) *kuinkas kaurankäyy joko se on tuleen-
tunuta vai tuleennutiko sen pakkanen (SAK036_03)*

(246) *kyllä tää onki töitä ennenkö tää oikeen
käyy asuminen. (SAK036_03)*

Aineistossa on myös kaksi esiintymää, jotka eivät kuulu suoraan samaan piirteeseen, mutta joissa on samantapaiseen kielenilmiöön viittaavia aineksia. Esimerkeissä 247 ja 248 on havaittavissa yksitavuinen sana, jossa jälkimmäinen vokaali on pidentynyt. Kumpikaan esiintymä ei ole kuitenkaan imperfektimuotoinen, kuten murrepiirteessä tyypillisesti. Esimerkeissä esiintyvät muodot ovat kuitenkin huomion arvoisia.

(247) *ei oikeen uskalla lähtiä
sitä kattlemaan jos niiden sakki on yhtä
leviällä kun meidän sakki niin **voii** olla
kymmenen kilometriä. (7.9.1943 SAK 36, Kper)*

(248) *Meidän postipoika
on samasta kylästä ja **viää**
kyllä ne Mattilalle! (9.4.1940 SAK 290, Kper)*

4.3.10 Muut harvaan tai ei ollenkaan esiintyvät piirteet

Eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisiä ovat myös labiaalistumat tietyissä sanoissa kuten *hakkoo* 'hakuu' ja *perkoo* 'perkuu', mutta kyseisistä piirteistä ei löydä aineistostani yhtäkään esiintymää. Yhtäkään esiintymää ei löydy myöskään *tv-* ja *tj-*konsonanttiyhtymien *rv-* ja *rj-*ilmentymistä, vaikka ne tietyissä tapauksissa eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisiä ovatkin. Myös nominatiiveista, jotka al-

kujaan ovat päätyneet *k*:hon ja jotka murteessa esiintyvät tyypillisesti *t*-loppuisina, sekä nominatiiveista, joissa alkujaan on ollut lopussa *h* ja jotka murteessa päätyvät *s*:ään, ei aineistosta löydy yhtäkään esiintymää. Myös murteelle tyypilliset, joskin erittäin vanhoillisina muotoina pidetyt, *tulluet* 'tulleet', *olluet* 'olleet', *tullusia* 'tulleita', *ollusia* 'olleita' uupuvat aineistosta. Nämä esiintymien puutokset eivät tietenkään tarkoita, etteivätkö ne olisi mahdollisia, mutta ainakaan tähän 103 kirjeen koelmaan niitä ei ole sattunut mukaan lainkaan.

Aineistosta nousi esille myös yksi ilmiö, jota ei varsinaisesti listata tyypillisenä murrepiirteenä tarkastelemassani kirjallisuudessa, mutta joka kuitenkin soveltuu osin siihen, mitä kirjallisuudessa eteläpohjalaisesta murteesta on sanottu. Jussi Lauroselan (1913: XV) mukaan yleisenä ominaispiirteenä eteläpohjalaiselle murteelle on se, että se sisältää monin paikoin vanhempia suomen kielen piirteitä kuin muut murteet. Murre siis sisältää sellaisia piirteitä, jotka ovat olleet käytössä ennen laajemmaltakin, mutta ovat aineistoni ajankohdassa kadonneet muualta. Lauroselä mainitsee esimerkiksi sananloppuisen *n:n*, joita esiintyy myös aineistossani erityisesti allatiivinpäätteissä. *-llen*-päätte on virtuaalisen vanhan kirjasuomen (VVKS) mukaan käytössä useilla vanhimmilla 1500-luvun kirjailijoilla. Näitä muotoja esiintyy aineistossani kahdella kirjoittajalla (esimerkit 249–251):

(249) *Kyllä oli*

*sopiva yllätys kun lauantaina taisteluharjoituksesta tullessa menemmä sotapesään ja siältä esiteltiin **mullen** paketti* (29.10.1941 SAK 290, Kper)

(250) *Sanoka Terveisiä sinne Rannan*

***isännillen kaikillen** kyllä*
Täällä hyvin voiraan (27.11.1941 SAK 388, Kper)

Varsin mielenkiintoinen muoto piirteestä esiintyy esimerkissä 251, jossa *-llen*-päätte on saanut vielä peräänsä muotoon sinällään sopimattoman persoonapäätteen. Esimerkissä esiintyy myös toinen allatiivimuoto, jossa sananloppuista *n*:ää ei esiinny:

(251) *Leo mulle*

*soitteli eilen ja haastoi lauantaiksi **heill[ensä]*** (10.12.1941 SAK 290, Kper)

4.4 Yhteenveto

Edellä olen käynyt läpi eteläpohjalaisten kirjoittajien sota-aikaisia kirjeitä ja niissä esiintyviä eteläpohjalaiseen murteeseen kuuluvia piirteitä. Koska aineistoni kaikki 103 kirjettä ovat henkilökohtaista kirjeenvaihtoa, sisältävät ne myös paljon variaatiota. Variaatiota on niin kirjoittajien, kokoelmien kuin kirjeidenkin välillä. Myös yksittäisellä kirjoittajalla tapahtuu kirjeen sisäistä variaatiota. Olen käynyt läpi kirjeissä esiintyviä fonologisia, morfologisia ja sanastollisia piirteitä, joita olen jaotellut sen mukaan, miten yleisessä käytössä ne kirjoittajakohtaisesti ovat. Toiset piirteet esiintyvät taajemmin, toiset harvemmin, mutta jokainen niistä kertoo jotain eteläpohjalaisen murteen käytöstä sota-ajan kirjeissä.

Aineistoni kaikki kirjoittajat ovat kirjoittajina yksilöitä ja jokainen heistä kirjoittaa ja käyttää murretta eri tavalla. Toisilla murre tulee esille useissa piirteissä, toisilla taas vain harvoissa. Jotkut kirjoittajista eivät käytä murretta juuri lainkaan. Murteen käytön ja murrepiirteiden painottumisen tietyille kirjoittajille voi havaita esimerkiksi siitä, että monet aineistoesimerkit ovat peräisin samoilta kirjoittajilta tai samoista kokoelmista. Esimerkiksi kokoelmien SAK 452, SAK 87 ja SAK 290 kirjoittajat ovat olleet useaan kertaan esillä, sillä heillä murrepiirteitä esiintyy runsaammin ja toisaalta heillä variaatiossa on usein myös jotain erityistä. Kirjoittajia on kuitenkin vaikea esimerkiksi jaotella murteen käytön mukaan ryhmiin, sillä kaikki kirjoittajat ovat varsin erilaisia keskenään. Kirjoittajat sijoittuisivatkin paremmin esimerkiksi jatkumolle eri piirteiden ja murrevarianttien esiintymien runsauden mukaan.

Suurin osa kirjoittajista käyttää kirjeissään joitakin yleisiä puhutulle kielellä tyypillisiä piirteitä kuten loppukonsonantin kato, loppuheitto sekä loppukahdennus. Näitä piirteitä esiintyy siis myös sellaisia kirjoittajilla, jotka eivät käytä kirjoituksessaan murteelle tyypillisiä piirteitä tai joiden tyyli on muuten varsin huoliteltua ja vähän puhutulle kielelle ominaisia piirteitä sisältävää. Jos kirjakielen normeihin nojaava kirjoittaja jollain tavalla murretta käyttää, liittyy se luultavimmin sanastoon, sillä toiseksi yleisintä on sanaston ja sanontojen käyttö kirjeissä. Yleisten puhekielen piirteiden lisäksi siis myös murre sanat ovat sellaisia, joilla huoliteltu tyyli saa rennompaa vaikutelmaa. Varsin yleiskielisten kirjoittajien murre sanaston käyttö on sinänsä yllättävää, sillä voisi luulla, että maallikolle murre sanat ovat helpommin tiedostettavia kuin fonologiset ja morfologiset piirteet ja siten myös vältettävissä, jos tavoite on kirjoittaa yleiskielen mukaisesti. Murteellisen sanaston käytön runsaus voi johtua kuitenkin ennen kaikkea siitä, että joillekin sanoille ei välttämättä tiedetä tai viitsitä keksiä

yleiskielisiä variantteja, sillä murteelliset variantit ovat huomattavasti vahvempia kirjoittajan idiolektissa. Yleiset puhekielisyydet ja sanaston ilmiöt luokittelin taajaan useilla kirjoittajilla esiintyviksi piirteiksi.

Satunnaisesti eri kirjoittajilla esiintyviksi luokittelin ne piirteet, jotka esiintyvät 8–15 kirjoittajalla. Näistä yleisimpiä ovat jälkitavun *i*-loppuisten diftongien assimiloituminen jälkikomponenttiin (15 kirjoittajaa) sekä inessiivin murteen mukaiset *-s*-päätteet (15 kirjoittajaa). Melko usealla kirjoittajalla käytössä ovat myös vokaaliyhtymien *eA* ja *OA* variantit *iA* ja *UA* (13 kirjoittajaa). Satunnaisista yleisimmin esiintyvä piirre, jälkitavun *i*-loppuisten diftongin assimiloituminen jälkikomponenttiin, on mielestäni hieman yllättävä, vaikka se onkin eteläpohjalaiselle murteelle varsin tunnusomainen. Piirteen yleisyys saattaa selittyä sillä, että kirjeissä yleensä on melko runsaasti mahdollisuuksia piirteen esiintymiselle. Myös satunnaisesti esiintyvistä toiseksi yleisin piirre, *eA*- ja *OA*-vokaaliyhtymien murteelliset vastineet, pääsi yllättämään yleisyydellään. Kumpikaan näistä piirteistä ei kuitenkaan tee kirjoituksesta esimerkiksi vaivalloisempaa, mikä oli hypoteesissani yksi perustelu sille, miksi joitain murrepiirteitä ehkä esiintyy ja toisia ei.

Kirjoittajilla seuraavaksi eniten käytössä ovat aineistosta kummunneet yksivartaloisten *i*-loppuisten nominien monikon partitiivimuodot, jotka murteen tai ainakin puhutun kielen mukaisessa muodossa ovat saman näköisiä kuin yksikön partitiivimuodot. Piirre osoittautui varsin kiinnostavaksi ja ansaitsisi ehdottomasti lisää tutkimista. Näitä muotoja esiintyy yhteensä 11 kirjoittajalla, mikä tarkoittaa noin kolmannelta kirjoittajalta. Myös noin kolmanneksella (10 kirjoittajaa) on käytössään yleiskielen *d*:n vastineena murteen mukainen *r*.

Yleiskielen *ts*-konsonanttiyhtymän *tt*-varianttia käyttää puolestaan yhdeksän kirjoittajaa, pääpainottoman tavun vokaalien välinen *h* on säilynyt perinteisenä tai sisäheittoisena kahdeksalla kirjoittajalla ja monikon 1. ja 2. persoonan murteellisia päätteitä esiintyy niin ikään kahdeksalla kirjoittajalla.

Vain harvoilla esiintyviksi piirteiksi luokittelin sellaiset, jotka esiintyvät alle kahdeksalla kirjoittajalla. Tällaisia piirteitä ovat svaavokaali ja diftongien avartuminen kuudella kirjoittajalla, verbivartalon *e*:n labiaalistumat ja erityiset komparatiivimuodot neljällä kirjoittajalla, konsonanttiyhtymien *tk* ja *tp* variantit *kk* ja *pp* ja *k*:n heikon asteen vokaaliutunut edustus kolmella kirjoittajalla, MA-infinitiivin murteelliset illatiivimuodot, tavun- ja sananloppuinen *s* ja sananloppuinen *n* kahdella kirjoittajalla sekä *uiin* ja *voiin* -tyyppiset imperfektimuodot ja niiden kaltaiset ilmiöt, joita käyttää ainoastaan yksi kirjoittaja. Näiden lisäksi on myös olemassa joitakin piirteitä, jotka kirjallisuudessa mainitaan eteläpohjalaiselle murteelle tyypillisiksi, mutta joista aineistosta ei löydy yhtään esiintymää.

Aineistoa tarkastellessani havaitsin, että murre ei puske ainakaan kovin selkeästi kirjeen konventioihin, kuten aloituksiin ja lopetuksiin, vaan suurin variaatio tapahtuu kirjeen keskivaiheilla,

kuten oletettavaa on. Rakenteet eivät kuitenkaan täysin poissulje murretta, sillä mukaan mahtuu myös muutama alun ”*tervehrys*” ja yhtä lailla varioiva lopetus. Kirjeen sisäinen variaatio ja rakenteiden vaikutukset murteeseen vaatisivat kuitenkin systemaattisempaa tarkastelua, johon tässä tutkimuksessa ei ole mahdollisuutta.

Hypoteesissani (ks. luku 1.2) myös esitin, että kirjoittajien voisi olettaa käyttävän enemmän sellaisia piirteitä, jotka lyhentävät kirjoitustasua ja välttävän sellaisia, jotka ovat raskaampia ja pidempiä kirjoittaa. Perustin tämän ajatuksen sille, että kirje materiaalisena objektina määrittää sen, miten paljon kirjeeseen tekstiä mahtuu. Koska aineistoni kirjoittajat käyttävät yleisesti ottaen lopulta melko vähän murretta, ei tämän hypoteesin testaus pätevästi ole täysin mahdollista, mutta ainakin sen voi aineistosta huomata, että kirjoitustasua lyhentävää inessiivin *-s*-päätettä käyttävät useammat kirjoittajat kuin kirjoitusta raskaammaksi tekeviä pääpainottoman tavun vokaalien välissä säilynyttä *h*:ta, svaavokaalia ja erilaisia vokaalin pidentymiä. Se, onko kirjeen kirjoittamisessa käytetty sujuvuuden ja napakkuuden edistämiseksi samanlaista lyhentämistä kuin esimerkiksi nykyajan tekstiviesteissä, vaatisi lisää tutkimista ja tarkempaa analysointia.

5 LOPUKSI

5.1 Kokoavia huomioita

Kuten edellisen kappaleen yhteenvedossa esitin, on tämän tutkimuksen yksi tulos se, että kirjeet yleensä sisältävät runsaasti kielellistä variaatiota, vaikka kaikilla kirjoittajilla on yksi yhteinen taustamuuttuja, eteläpohjalaisuus. Variaatio ei rajoitu pelkästään kirjoittajien välille, vaan vaihtelua on runsaasti myös saman kirjoittajan eri kirjeissä ja jopa yksittäisen kirjeen sisällä. Myös eri piirteiden esiintymämäärät vaihtelevat runsaasti, mikä selittyy osin pelkästään sillä, että toisille piirteille mahdollisia esiintymisympäristöjä on kirjeissä enemmän kuin toisille.

Luvun 4 analyysistä voi myös havaita, että aineistoni kirjoittajat ovat yleisesti ottaen melko yleiskielisiä. Luvussa 4.1 käsittelin niitä piirteitä, jotka esiintyvät useimmilla kirjoittajilla, eikä luvussa käsitellä kuin yleisiä puhekielisyyksiä sekä sanastollisia ilmiöitä. Näin ollen alle puolella kirjoittajista yleensäkin esiintyy murteelle tyypillisiä fonologisia tai morfologisia piirteitä. Toisaalta niillä, joilla piirteitä esiintyy, on niiden käyttö myös melko runsasta.

Murteen käytön toisaalta runsautta ja toisaalta vähäisyyttä on myös mielenkiintoista tarkastella vasten kirjoittajien yleistä kirjoitustaitoa. Aineistoni kirjoittajien kirjoitustaidosta saatava yleiskuva kertoo kaikkien kirjoittajien olevan varsin taitavia kirjoittajia, mikä poikkeaa jossain määrin esimerkiksi työn alussa (ks. esim. luku 1.1) mainitusta Tampere-aineistosta. Tamperelaisten kirjoittajien joukossa oli myös selkeästi harjaantumattomampia kirjoittajia, ja murteen käyttö ja sen runsaus korreloivat osin kirjoittajan kirjoitustaidon mukaan. Eteläpohjalaisten kirjoittajien aineistossa kaikki kirjoittajat ovat suhteessa aikaan ja tilanteeseen kirjoittamisessa taitavia, mutta murretta esiintyy silti. Tämä kertoo ainakin kahdesta asiasta: ensinnäkin siitä, että murre on vahva osa monenkin kirjoittajan idiolektia ja identiteettiä tai sen käytöllä on jokin tietty merkitys kirjeissä, ja toisaalta siitä, että vauraalla Pohjanmaalla koululaitos on ollut toimiva ja kirjeenkirjoitustaito on levinnyt hyvin eri kansanryhmiin.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole varsinaisesti selvittää, miksi kirjoittajat käyttävät murretta ja toisaalta miksi eivät, mutta uskallan kuitenkin aineistostani nousseiden huomioiden perusteella antaa siitä joitakin valistuneita arvioita. Ensinnäkin on selvää, että sillä, kuka kirjeiden vastaanottaja on, on vaikutusta siihen, minkälaista kieltä kirjoittaja käyttää. Kuten olen jo aiemmin esittänyt, on henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa tärkeintä, että sen osapuolet ymmärtävät kommunikatiivisessa tilassa syntynyttä tekstiä ja keskustelua. Siispä vastaanottaja määrittää sitä, mitä ja miten lähettäjä kirjoittaa. Näin ollen kielenkäyttö on myös aina jossain määrin tiedostettua, sillä kirjoittaja

joutuu aina arvioimaan sitä, ymmärtääkö vastaanottaja lähettäjän sanomaa. Vaikka kirje on keskustelua, tapahtuu se aina yli ajan ja paikan. Kirjoittaja ei siis voi olla varsinaisesti kirjeen lukuhetkellä selventämässä sanomaansa, vaan kaiken on tultava kirjeessä itsessään selväksi. Kielen ja tyylin lisäksi vastaanottajan tulkintojen ennakointi vaikuttaa kirjeen sisältöihin (Lahtinen ym. 2011: 302).

Hyvä esimerkki omassa aineistossani vastaanottajan vaikutuksesta kieleen on jo useampaan kertaan esillä ollut kokoelma SAK 452, jossa karijokinen nainen kirjoittaa ruotsinkieliselle miesystävälle rintamalle. Kirjoittajan oma paikallismurre selkeästi puskee tekstiin, mutta kirjoittaja kuitenkin pyrkii tietynlaiseen kielenkäyttöön, jotta vastaanottaja parhaalla mahdollisella tavalla ymmärtäisi. Kirjoittajalle on selkeästi selvää, että *r* yleiskielen *d*:n vastineena kuuluu hänen murteeseensa mutta ei yleiskieleen. Piirrevariantti on näin ollen vältettävä, mikä ajaa kirjoittajan käyttämään hyvin paljon hyperkorrekteja muotoja sellaisissa paikoissa, joissa yleiskielen mukaisesti kuuluisi olla *r*.

Sen lisäksi, että vastaanottajan ja lähettäjän välille muodostuisi selkeä yhteisymmärrys, saattaa kirjoittajan kielenkäyttöön vaikuttaa kirjeen aihepiiri, vaikka kirjeenvaihto olisi henkilökohtaista ja toisilleen tuttujen ihmisten välistä. Erilaiset aihepiirit voivat muodostaa kirjeessä mikrotilanteita, jotka ajavat käyttämään joko runsaammin murretta tai selkeämmin yleiskieltä. Esimerkiksi kokoelman SAK 87 kirjoittajalla ei muuten juuri esiinny jälkitavun vokaalien välistä *h*:ta paitsi tilanteessa, jossa kirjoittaja muistelee menneitä aikoja ja kaipaa kotiseuduille.

Kaipuu ja ikävä voivat tulkintani mukaan ajaa muutenkin murteellisempaan kielenkäyttöön erityisesti, kun kyseessä ovat sota-ajan kirjeet. Sota-aika oli raskasta, kuluttavaa ja traumaattista aikaa jokaiselle sen kokeneelle. Kirjeet kuitenkin toivat jonkinlaista lohtua muutoin ikävän ja tavallisesta poikkeavan ajan keskelle. Sota-aikana kirjeiden kirjoittamiseen kannustettiin, mutta tärkeää oli muistaa pitää positiivinen henki yllä ja säästää kotijoukot murheilta ja huolilta. Tärkeää oli kirjoittaa, kunhan mielialat pysyivät oikeanlaisina. Vaikka siis ikävää koettiin, siitä ei ollut kaikkein sopivinta kirjoittaa. Ehkä siis toisaalta kotiseudusta ja kotiväestä muistuttava paikallismurre toi kirjeisiin läheisyyttä ja sellaista lohtua, josta ei varsinaisesti voinut kirjoittaa. Rintamalla eri puolilta tulevat ihmiset sekoittuivat ja ympärillä saattoi kuulla itselle vierasta tapaa puhua suomea. Kun kynään kaiken sen outouden ja vierauden keskellä tartuttiin, saatettiin yhteyttä kotipuoleen luoda myös kielen avulla.

Aineistossa on siis kirjoittajia, jotka luultavasti ymmärtävät kirjoitetun ja puhutun kielen erot ja tietävät, mitkä ominaisuudet kuuluvat kirjoitettuun ja mitkä puhuttuun kieleen, mutta siitä huolimatta osa kirjoittajista käyttää kirjeissään runsaasti puhutulle kielelle ja murteelle tyypillisiä piirteitä. Kirjoittajalla saattaa olla kirjeessään selkeät jäsennykset, kokonaisia virkkeitä, kappalejaot, pilkutukset ja yhdyssanat kunnossa, mutta sen lisäksi yleiskielen *d*:n vastineena *r*, *ts* konsonanttiyhtymän vastineena *tt*, monia vokaalinmuutoksia ja -pidentymiä sekä runsaasti murre sanoja. Esimerkiksi ko-

koelmassa SAK 290 on eräs kirjoittaja, joka selkeästi on harjaantunut kirjoittamaan ennen sota-aikaakin ja osaa myös leikitellä kielellä, mutta sen lisäksi käyttää paljon murretta. Kirjoittaja kirjoittaa myös varsin ahkerasti verrattuna esimerkiksi kokoelman muihin kirjoittajiin, hänen veljiinsä, jotka kirjoittavat hieman harvemmin. Kirjoittajan kirjoitusahkeruuden ja murteenkäytön voisi tulkita kotikävänä ja sen lievittäjänä. Murteen avulla kirjoittajat voivat siis rakentaa identiteettinsä (ks. luku 2.1.1) lisäksi suhdettaan vastaanottajaan sekä toisaalta käsitellä omia tuntemuksiaan. Sotakirjeiden mahdollisuus omien tunteiden käsittelyn tilana ja tietynlaisena terapiana on jo tunnistettu (Lahtinen ym. 2011: 315), mutta sen mahdollista kielellistä näkökulmaa ei ole otettu yhtä lailla huomioon.

Toisaalta on vielä otettava huomioon myös joidenkin kirjoittajien murteettomuus tai varsin yleiskielinen kirjoitustyyli, joka yhtä lailla voisi olla murteellista ja puhekielisempää. Yksi varsin yleiskielinen kirjoittaja löytyy kokoelmasta SAK 166. Kirjoittaja on tulkintani mukaan melko nuori mies, joka kirjoittaa rintamalta siskolleen kotiin. Kirjoittajalla ei ole ainuttakaan murrepiirteiden esiintymää, ja yleiset puhekielisyydetkin ovat laskettavissa yhden käden sormilla. Kirjoittajan kirjoitustyyli on yleiskielisyyden lisäksi hyvin asiallinen ja jossain määrin jopa virallinen, mikä on hieman yllättävää, sillä kyseessä on kuitenkin kahden sisaruksen välinen yhteydenpito. Kirjoittaja ei mene tapahtumakuvaluissaan yksityiskohtiin, vaan tyytyy kuvailemaan tapahtumia varsin yleisesti, ja kertonta on melko ympärilyöreeä, mikä poikkeaa ainakin muista aineiston kirjoittajien tyyleistä. Esimerkiksi erään kirjeen alussa on katkelma (esimerkki 252), jonka otin esille jo tämän tutkimuksen johdannossa ja joka tuo kirjoittajan tyylin hyvin selkeästi esille:

(252) Jännitys on siis tavallaan lauennut, ja seisomme selvä[i]n tosiasian edessä, jotka tulevat jokaiselta meistä jotain vaatimaan. Jokaisen on siis oltava hänelle kuuluvalla paikallaan ja täytettävä mahdollisimman kunnialla tehtävänsä, ja tulen pysymään periaatteissani edelleen näinä ennenkokemattomina aikoina. Sanomalehtien avulla kai pysytte siellä tapahtumain tasalla, myöskin mitä Helsingin kohtaloon tulee. (2.12.1939 SAK 166, Kper)

Kirjoittajan tyyli voi tulkintani mukaan selittyä esimerkiksi sillä, että kirjoittaja on kokenut sellaisia asioita, joista ei voi joko sensuurin pelossa tai itsesensuurin vaikutuksesta suoraan kirjoittaa. Pinta-puolinen kertonta voi olla tapa kertoa jotain, vaikka varsinaisista kuulumisista kirjeessä ei saisikaan jutella. Kielellinen tyyli ja tietynlainen asiallisuus voi siis olla keino ottaa etäisyyttä vakaviin asioihin

tai osoittaa kunnioitusta arvokkaille aiheille. Samantapaisesta ilmiöstä on mielestäni kyse myös aiemmin mainitsemissani yleiskielen *d*:n vaihtelussa, jossa kirjoittaja, joka muuten käyttää yleiskielen *d*:n vastineena *r*:ää, käyttääkin sota-sanana heikon asteen vastineena aina sodan-muotoa (ks. luku 4.2.5).

Toisaalta virallinen tyyli ja yleiskielisyys voivat tässä tapauksessa olla tapa luoda uskottavuutta sotilaana. Kirjoittajan kirjeistä huokuu tietynlainen nuoren miehen itsevarmuus ja toisaalta uupuu kaikki mahdolliset merkit koti-ikävästä, toisin kuin edellä mainitsemaani kirjoittajalla. Kirjoittaja kirjoittaa tapahtumista ylpeydellä ja toisaalta jopa uhmakkaasti, mikä kieli tietynlaisesta asennoitumisesta sotatoimia kohtaan.

Varmoja syitä kuitenkin sille, miksi joku käyttää murretta ja toinen ei, miksi joku käyttää tiettyjä piirteitä ja toinen ei, ja toisaalta miksi joku käyttää yhden kirjeenkin sisällä eri variantteja, on mahdotonta pelkkien kirjeiden perusteella esittää. Tämän valistuneempia arvauksia ei myöskään tässä tutkimuksessa ole mahdollista esittää, sillä tämän tutkimuksen päätavoitteena on ollut ainoastaan selvittää, minkälaista kieli yleensä eteläpohjalaisten kirjoittajien sodanaikaisissa kirjeissä on.

5.2 Jatkotutkimusideat

Kuten jo aiemmin olen tässä tutkimuksessa esittänyt, on Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston sota-aikaisten kirjeiden kokoelma vielä varsin vähän hyödynnetty. Koska 40 000 kirjeen vielä kenties kasvavakin kokoelma on laaja, kattava ja ainutlaatuinen, tarjoaa se monipuolisia tutkimusideoita eri tieteenaloille. Tässäkin tutkimuksessa on jo sivuttu muutamia ideoita, joita jatkossa voisi lähteä kehittämään edelleen. Kokoan seuraavaksi vielä yhteen niitä muutamia jatkotutkimusideoita, joita tässä tutkimuksessa on tullut esille. Keskityn ennen kaikkea kielentutkimuksen aiheisiin, sillä se vastaa parhaiten myös omaa osaamistani.

Ensinnäkin mielenkiintoista olisi tutkia samaa aihetta jonkin toisen murrealueen näkökulmasta. Toinen murrealue voisi myös mahdollistaa aineistojen välisen vertailun, jolloin voisi tarkastella esimerkiksi sitä, onko eri murteissa eroavaisuuksia murteen käytössä kirjoitetussa kielessä ja kirjeissä. Toisaalta fokusta voisi muuttaa myös niin, että tutkimus keskittyisi ainoastaan yhteen kokoelmaan tai yhteen kirjoittajaan. Yksittäisen kirjoittajan tarkastelussa voisi tutkia muun muassa sitä, miten yksittäisen kirjoittajan kirjoitustaito kehittyy ja kieli vaihtelee ajan saatossa. Tämä vaatisi tietysti sellaista kokoelmaa, jossa kirjeitä löytyy riittävästi ja riittävän pitkältä aikaväliltä. Sellaisia 40 000 kirjeen kokoelmaan selkeästi kuitenkin mahtuu, sillä sellaisia osui myös tämän tutkimuksen aineistoon (esim. kokoelmat SAK 87 ja SAK 290).

Mielenkiintoista olisi myös tarkastella lähemmin sitä, miten kieli varioi suhteessa kirjeen rakenteisiin. Tämän tutkimuksen fonologisille, morfologisille ja sanaston tason havainnoille voisi myös jatkumona tutkia puhutun ja kirjoitetun kielen syntaktisia eroja ja ilmentymiä kirjeissä, sillä murteiden syntaktiset ominaispiirteet ovat vielä melko kartoittamattomat. 40 000 kirjeen kokoelmasta löytyisi varmasti riittävästi aineistoa myös syntaksin tutkimiseen.

Jos yksittäisen kirjoittajan sijaan fokukseen ottaisi kokonaisen kokoelman tai kirjeenvaihdon, jossa kirjeitä on sekä lähettäjältä että vastaanottajalta, voisi tutkimuksessa paneutua tarkemmin siihen, mitä vaikutuksia vastaanottajalla on kirjeiden sisältöön tai kieleen. Paras mahdollinen aineisto tällaiseen tutkimukseen olisi sellainen, jossa yksi kirjoittaja kirjoittaa kahdelle eri vastaanottajalle, jolloin mahdollinen vastaanottajakohtainen variaatio tulisi esille. Tutkimus voisi olla myös monikielistä, sillä tässäkin tutkimuksessa on käsitelty suomenkielistä kirjoittajaa, joka kirjoittaa äidinkieleenään ruotsia puhuvalle vastaanottajalle.

Morfologisten piirteiden osalta aineistosta nousi myös esille yksi uusi piirre, josta ei ole mainintaa aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa. Kyseessä on yksivartaloisten *i*-loppuisten nominien monikon partitiivimuodot, jotka ovat saman muotoisia kuin yksikössä. Tässä tutkimuksessa ei ollut mahdollisuutta tarkastella ilmiötä tarkemmin, vaan ainoastaan nostaa aineistosta noussut huomio esille. Ilmiö kuitenkin ansaitsisi lisää tutkimusta esimerkiksi siitä näkökulmasta, ilmeneekö piirrettä myös muilla murrealueilla, levittäytyykö se esimerkiksi koko Etelä-Pohjanmaan murrealueelle ja toisaalta miten elinvoimainen piirre on nykypäivänä.

Edellä esitettyjen jatkotutkimusideoiden lisäksi Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjeiden kokoelmaa voisi hyödyntää esimerkiksi sotasanan tai muun rajatumman aihepiirin sanastolliseen tutkimiseen, sensuurin kiertämisen aiheuttaman koodikielen ja erilaisten kiertoilmausten käytön tutkimiseen, sekä siihen, miten kirjeiden välityksellä luodaan keskustelua ja kommunikatiivisia tiloja, jolloin teoreettinen pohja tulisi keskustelututkimuksen puolelta. Toisaalta sota-ajan kirjettä omana tekstilajinaan voitaisiin yleisesti kartoittaa edelleen, etenkin fennistisesti. Ylipäätään fennistinen kirjetutkimus kaipaa parempaa kehitystä, ja tämä ainutlaatuinen kokoelma tarjoaa siihen varsin toimivia aineistoja. Tutkimusideoita kokoelmalle voi oikeastaan keksiä loputtomiin, sillä 40 000 kirjeen kokoelmassa eivät kirjeet kovin nopeasti lopu kesken.

LÄHTEET

Arkistolähteet:

Kansanperinteen arkisto (Kper), Tampereen yliopisto.

Sota-ajan kirjekokoelma (SAK).

Tutkimuslähteet:

ALHO, IRJA – KAUPPINEN, ANNELI 2009: *Käyttökielioppi*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

ALLEN, BARBARA 2015: A non-standard standard? Exploring the evidence from nineteenth-century vernacular letters and diaries – Auer, Anita – Schreier, Daniel – Watts, Richard J. (toim.) 2015: *Letter Writing and Language Change*, s. 202–222. Studies in English language. New York: Cambridge University Press.

AUER, ANITA 2015: Stylistic variaton – Auer, Anita – Schreier, Daniel – Watts, Richard J. (toim.) 2015: *Letter writing and language change*, s. 133–155. Studies in English language. New York: Cambridge University Press.

AUER, ANITA – SCHREIER, DANIEL – WATTS, RICHARD J. (toim.) 2015: *Letter writing and language change*. Studies in English language. New York: Cambridge University Press.

BARTON, DAVID – HALL, NIGEL 2000: *Letter writing as a social practice*. Studies in written language and literacy. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

BERGS, ALEXANDER T. 2007: Letters – Terttu Nevalainen, Sanna-Kaisa Tanskanen (toim.), *Letter writing* s. 29–46. Benjamins current topics. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

BERGS, ALEXANDER 2015: Linguistics fingerprints of authors and scribes. – Auer, Anita – Schreier, Daniel – Watts, Richard J. (toim.) 2015: *Letter writing and language change*, s. 114–132. Studies in English language. New York: Cambridge University Press.

FAIRMAN, TONY 2015: Language in print and handwriting. – Auer, Anita – Schreier, Daniel – Watts, Richard J. (toim.) 2015: *Letter writing and language change*, s. 53–71. Studies in English language. New York: Cambridge University Press.

HAGELSTAM, SONJA 2011: Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa – Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus* s. 299–328. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- HAGELSTAM, SONJA – TASKINEN, ILARI 2015: Hiljaisuuden myytit. Postisensuuri, vaikeneminen ja etulinjan kokemukset sota-ajan kirjeissä. – Nevala-Nurmi, Seija-Leena – Taskinen, Ilari – Tikka, Marko (toim.) 2015: *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Tampere: Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura.
- HERNÁNDEZ-CAMPOY, JUAN MANUEL – CONDE-SILVESTRE, JUAN CAMILO 2015: Assessing variability and change in early English letters. – Auer, Anita – Schreier, Daniel – Watts, Richard J. (toim.) 2015: *Letter writing and language change*, s. 14–34. Studies in English language. New York: Cambridge University Press.
- HIIDENMAA, PIRJO 2003: *Suomen kieli – who cares?* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- HUNDT, MARIANNE 2015: Heterogeneity vs. homogeneity – Auer, Anita – Schreier, Daniel – Watts, Richard J. (toim.) 2015: *Letter writing and language change*, s. 72–100. Studies in English language. New York: Cambridge University Press.
- JOLLY, MARGARETTA – STANLEY, LIZ 2005: Letters as / not a genre. *Life writing* 2:2 s. 91–118.
- KETTUNEN, LAURI 1981: *Murrekartasto*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- KARHU, KERTTU 1998: *Eheroon taharoon. Etelä-Pohjanmaan murteen sanakirja*. Juva: WSOY.
- KARHU, KERTTU 2003: *Ei lisä pahoota. Etelä-Pohjanmaan murteen sanakirja*. Juva: WSOY.
- Kielitoimiston ohjepankki: *Kirje*. <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/144>
(viitattu: 22.10.2016)
- LAHTINEN, ANU 2011: Kirjeenvaihdon alkuvaiheita. – Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus* s. 28. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAHTINEN, ANU – LESKELÄ-KÄRKI, MAARIT, VAINIO-KORHONEN, KIRSI (toim.) 2011: *Kirjeet ja historiantutkimus*. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAHTINEN, ANU – KOSKINEN, ULLA 2011: Siskot, veljet ja erityisen hyvät ystävät. Aatelismiesten ja naisten kirjeenvaihto uuden ajan alun Ruotsissa – Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus* s. 83–112. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAITINEN, MIKKO 2015: Early nineteenth-century pauper letters – Auer, Anita – Schreier, Daniel – Watts, Richard J. (toim.) 2015: *Letter writing and language change*, s. 156–184. Studies in English language. New York: Cambridge University Press.
- LARJAVAARA, MERI – MIESTAMO, MATTI – OJUTKANGAS, KRISTA – YLIKOSKI, JUSSI 2009: *Johdatus kielitieteeseen*. Helsinki: WSOY.
- LAUROSELA, JUSSI 1913: *Äännehistoriallinen tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta. I konsonantit*.

Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

LAUROSELA, JUSSI 1914: *Äännehistoriallinen tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta. II Vokaalit.*

Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

LEHIKONEN, LAILA 2005: *Suomea ennen ja nyt. Suomen kielen kehitys ja vaihtelu.* Helsinki: Finn Lectura.

LEINO-KAUKIAINEN, PIRKKO 2011: ”Nyt lasken minä pännäni tämä viherjäisen paperin päälle”. Nuoren sotilaan kirjeitä 1800-luvun lopulta. – Lahtinen, Anu – Leskelä-Kärki, Maarit, VainioKorhonen, Kirsi (toim.) 2011: *Kirjeet ja historiantutkimus*, s. 194–219. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

METSBERG, KIMMO 2015: Kirjeenvaihdon valvojat. Kenttäpostin ja kirjesensuurin järjestäminen talvi- ja jatkosodassa. – Nevala-Nurmi, Seija-Leena – Taskinen, Ilari – Tikka, Marko (toim.) 2015: *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*, s. 30–43. Tampere: Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura.

MUSTANOJA, LIISA (toim.) 2017: Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944. Tampere: Tampereen yliopisto.

MÄNTYNEN, ANNE – SHORE, SUSANNA – SOLIN, ANNA (toim.) 2006: *Genre – tekstilaji.* Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

NEVALAINEN, TERTTU – TANSKANEN, SANNA-KAISA (toim.) 2007: *Letter writing.* Benjamins current topics. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

NEVALA-NURMI, SEIJA-LEENA – TASKINEN, ILARI – TIKKA, MARKO (toim.) 2015: *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina.* Tampere: Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura.

NORDLUND, TARU 2013: Kirjeet. Keskustelua yli ajan ja paikan – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*, 107–138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

RAPOLA, MARTTI 1961: *Johdatus suomen murteisiin.* Helsinki. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

SARAJÄRVI, ANNELI – TUOMI, JOUNI 2002: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

SARASTI-WILENIUS, RAIJA 2011: Kirje – keskustelua, retorista puhetta vai yksinmietiskelyä – Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus* s. 298. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- SCHREIER, DANIEL 2015: Hypercorrection and the persistence of local dialect features in writing – Auer, Anita – Schreier, Daniel – Watts, Richard J. (toim.) 2015: *Letter writing and language change*, s. 264–276. Studies in English language. New York: Cambridge University Press.
- SMS = Suomen murteiden sanakirja. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/sms/?p=main>
- SUOJANEN, M.K. (toim.) 1984: *Sota-ajan kirjeet*. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen moniste 6. Tampere: Tampereen yliopisto.
- TASKINEN, ILARI 2015: Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta. – Nevala-Nurmi, Seija-Leena – Taskinen, Ilari – Tikka, Marko (toim.) 2015: *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*, s. 12–29. Tampere: Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura.
- VIINIKKA, JENNI – VOUTILAINEN, EERO 2013: Ääniä ilmassa, merkkejä paperilla – puhutun ja kirjoitetun kielen suhteesta. – *Kielikello* 3/2013.
Saatavissa: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2628>
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura. Verkkoversio, viitattu 28.1.2017. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>
- VVKS = Virtuaalinen vanha kirjasuomi. Saatavissa: <http://www.helsinki.fi/vvks/>
- WOOD, JOHANNA L. 2007: Text in context – Terttu Nevalainen, Sanna-Kaisa Tanskanen (toim.), *Letter writing* s. 47–71. Benjamins current topics. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.